

Håle Fagnland: "Et navn til låns"

110373

Innholdsfortegnelse.

s. 1	Et navn til låns
s. 7	Vachdorf
s. 15	Beordring
s. 17	Elfridas dreng
s. 20	Herbert
s. 27	Kirmes
s. 31	Oppbrudd
s. 37	Sommer -37
s. 49	Et land i krig
s. 56	Ansikt til ansikt
s. 58	En annerledes hverdag
s. 62	Korsveier
s. 67	En av mange
s. 72	Ildprøven
s. 75	Et ufullstendig partitur
s. 80	Et krigens bukkeritt
s. 86	Mot vest
s. 89	Blant ruiner
s. 94	Mot øst
s. 98	Arr til besvær
s. 101	Over en grense
s. 106	Under jorden
s. 113	Retten er satt
s. 119	Epilog 1968

Et navn til låns.

Fra loftet rett over gangen hørtes svak hosting og like etter sutrende barnegråt. Walther Schönen registrerte det halvt i søvne og kastet et raskt blikk på klokka. Litt over ti. Fra kjøkkenet nedenunder var det umisskjennelige lyder av frokost. Ilse var vel i full gang sammen med fru Kuber.

Walther Schönen, nettopp fylt 24, strakte sine lange lemmer i senga som var akkurat lang nok til at han kunne rette seg ut. Denne søndagen i august, 46 kunne han ta det rolig og slappe av. Jammen bra, tenkte han i sitt stille sinn, for formen var ikke den aller beste. Kvelden før var livlig, og det ble kanskje i meste laget med øl på tilstelningen i Gastwirtschaft. Selv hadde han ikke kjøpt så forferdelig mye, men det var så mange klapp på skulderen og seidler som ble rakt han. Han var dagens mann, eller iallfall en av dagens menn. Tilskuerne hadde vel sett noe de trodde var kald beregning, og jubelen ville ingen ende ta. De skulle bare visst, tenkte han der han lå og lot tankene vandre tilbake til gårsdagens begivenhet. Egentlig skulle det vært kattens lek med musen. Slik var det vanligvis når Meiningens fotball-lag møtte Vachdorf. Vachdorf, en søvnig liten Dorf med ca 800 innbyggere, spilte en divisjon under laget fra Meiningen der folketallet var det femdobbelte. Gårsdagens kamp var således en vennskapskamp, men ikke desto mindre et prestisjeoppgjør. Ivrige Vachdorf-tilhengere omkranset fotballbanen og ga sine lokale helter i hvite trøyer og røde bukser høylytt støtte. Egentlig hadde han ikke fast plass på laget.

Denne kampen var faktisk den ene av de to han fikk på A-laget. Til vanlig var han reserve og knapt nok det. Men han var hele tiden med når landsbyens eneste lastebil fraktet laget til bortekampene. Stuvet sammen på små benker på det åpne lasteplanet humpet de iveri til andre nabodorfer. I ly av presseninger når det regnet, og på veier som minnet om alt annet enn autostradaer. Slikt fantes det lite av på landsbygda sør i Thüringen. Men i går var det hans tur. Han fikk sjansen som ytre høyre, og på den ujevne grusbanen satte det krav til den teknikken han var så dårlig forspent med. De snakket ofte om å være venn med ballen, men dette vennskapet merket han lite til. De lange, litt stive beina fikk ikke riktig kontroll. Annerledes med Fritz. Han spilte center, og med sitt lave tyngdepunkt drillet han rundt med forsvarerne. Ballen virket limt til kroppen. Rask var han også og utrolig hjulbeint. Det var bare naturlig at Fritz var mannen bak målet. 1-0 til Vachdorf ved pause til publikums store begeistring.

Men det var i andre omgang det eksploderte. Kampen nærmet seg slutt, og Meiningen presset på for en utligning. Et langt fremspill på venstre kant traff Fritz som forserte ned mot cornerflagget. Selv trakk han inn mot midten da det harde innlegget kom. Trengt mellom to forsvarere dro han til med venstre, og ballen traff perfekt. Den steg og steg. Fra 25 meters hold føk den inn i vinkelen bak en målvakt som knapt reagerte. Publikum så vel dette som et utslag av perfekt timing, men de skulle bare visst. Han hadde bare slengt fram foten, og det var det.

Om kvelden fikk han æren av å danse inne i ringen. Slik var det når noen hadde gjort seg bemerket. I går

var det hans tur, og mens orkesteret spilte måtte han danse inne i ringen. Jublende og klappende stod de rundt, både Vachdorf-tilhengere og Meiningen-spillere som nøt Dorfens gjestfrihet.

Han husket ikke riktig hvilken melodi han måtte danse til, men han erindret at Horst hadde gitt slagverket en riktig omgang der oppe på podiet. Horst var en utrolig musiker, og bare krigen hadde forhindret et musikkstudium i Wien. Nå trakterte han slagverket i det lokale orkesteret, og for øvrig var han gårdsarbeider som han selv. Horst bodde sammen med sine foreldre og sin 16-årige søster nede ved stasjonen, og Horst var blitt en av hans aller beste venner. Jevnaldrende med han selv og med en fortid fra en annen verden. Utallige kvelder hadde han tilbragt hos familien Steinrück etter det utrolige møtet med Horst sommeren-46. På kjerreveien nede ved elva fikk han plutselig se et ansikt han husket fra mai-dagene 45. Et døgn vandret de sammen blant Berlins ruiner før de kom fra hverandre. En sommerdag i 46 stod de tilfeldigvis overfor hverandre på en kjerrevei ved Werra, elva som rant gjennom Vachdorf. Dette var begynnelsen, eller fortsettelsen, på et vennskap, og han var alltid velkommen hos familin Steinrück. Det var bare naturlig at disse fire ble blant de innvidde. Han stolte på dem, og de sviktet ikke, selv om Erika noen ganger var sprekkeferdig. Hun var innviet i en hemmelighet, og hun kunne nok på ungpikevis tenkt seg å fortelle sine bestevenninner. Av og til måtte hun likevel markere at hun var en av de innvidde. Som på festen i går. Smilende trakk hun hodet hans ned og hvisket sukkersøtt: "Hei Jarle." Uttalen var ikke riktig som der hjemme, men det

varmet og var som et ekko fra en svunnen tid. Han hadde løftet en finger mot munnen før han svingte lille Erika i dansen slik hun gjerne ville. Han var blant venner, for på disse to årene hadde han glidd inn i landsbyfellesskapet. Mye, men ikke alt, ulikt det han selv var vokst opp med.

Ett år. Hadde det virkelig gått ett år siden han første gangen kom til Vachdorf. Tilfeldigheter hadde brakt han hit. Sommeren 45 var Europa i oppløsning, og mennesker på vandring høstet krigens frukter. Tak over hodet og mat i magen var drømmen for mange. De fleste viste forståelse og ville dele både mat og husrom. Det var en dyd av nødvendighet. Mat og husrom. Det var dette han hadde i tankene da han fant veien til rådhuset i Meiningen en høstdag i 45. Der kom han omsider fram til det rette kontoret, og en mann i slutten av tredveårene ba han ta plass. Han fikk forklart situasjonen, og etter å ha bladd i sine papirer ble han tilvist gårdsarbeid i Vachdorf. Hans vertinne het Elfrida Amtor, hadde passert de seksti, og bodde alene på gården. Dvs. en familie på fire, Sudet tyskere, hadde nettopp fått anvist plass på samme gård, slik at den gamle damen nå kunne rekne med to arbeidskarer.

Papirer- hadde han papirer? Mens soldboken kom fram, gikk dr. Behr, som mannen het, bort til et arkivskap. Han dro på den ene foten, og da det forsiktig ble kommentert, fortalte han åpent om sin tid som Wehrmacht offiser ved øst-fronten. Han ble skadet ved Stalingrad og fikk sin venstre fot amputert under kneet. Med et skuldertrekk forkynte han- Og det var det. Nå satt han på sitt kontor og holdt på med

fredeligere sysler. Han var nærmest en arbeidsformidler.

En rask titt på klokka fikk han til å konstatere at det snart var mattid. Dermed inviterte han på et glass øl på jernbanestasjonen. Først måtte en del formaliteter ordnes. Soldboken ble levert inn, og det ble tatt et foto som ble stiftet på et Ausweiss. Dette fikk han en uke senere. Walther Schönen, født 1924, soldat i Wehrmacht.

Jernbanestasjonen var fylt til trengsel, men omsider fikk de lurt seg ned ved et bord. Rundt dem i lokalet satt amerikanske soldater, de fleste med et glass øl, noen lett henslengt med støvlene på bordet. Lokalet sydet av liv, og en måtte bøye seg fram over bordet for å høre hva som ble sagt. Dr. Behr som ikke var medisiner men ingeniør, kunne fortelle at han etter hvert tenkte å dra vestover. Han ville tilbake til sitt opprinnelige hjemsted, Hamburg. Han virket lojal og trivelig, og Walther Schönen kjempet med seg selv. Skulle han fortelle sin egen historie? Etter hvert som glasset tømtes modnet tanken mer og mer, og til slutt hadde Dr. Behr fått høre et uvanlig levnetsløp. Han satt taus og lyttet, før han tilslutt nikket ettertenksomt. "Du gjorde rett." Samtidig fulgte han opp med et spørsmål som åpnet et verkende sår. "Vet din familie at du lever?" "Nei, hvordan skulle vel de fått beskjed?" Dr. Behr fisket fram papir og blyant og bøyde seg fram over bordet. "Skriv ned adressen til dine foreldre, så skal jeg informere dem om at du lever og gi dem din adresse i Vachdorf." Behr registrerte en liten nøling og tilføyde "Du røper ingen risiko med dette. Jeg garanterer." Etter et forsiktig blikk rundt i lokalet kom adressen ned på papiret, og Dr. Behr prøvde leende å

lese det lange etternavnet fra et land langt, langt borte. Det landet som i tysk militærterminologi var blitt kalt "Festung Norwegen".

Gjennom et sønderherjet Europa fant Dr. Behrs brev fram til denne utkanten i Europa og dumpet omsider ned i en postkasse til en far og en mor som tok farvel med sin sønn sommeren 43. Selv kunne de ikke tysk, så en tyskkyndig nabo ble tilkalt. Stotrende ble innholdet gjengitt, og etterpå var det stilt i rommet. Bare tikkingen av veggklokka brøt tausheten en lang stund før mors stemme hørtes "Jarle lever. Gud skje lov."

Vachdorf.

Han hadde vært heldig med vertinnen. Elfrida Amtor var et godt menneske. Men hun var vokst opp med hardt arbeid og forventet det samme av sine leieboere. De måtte stå på for føda, både Kuber og han selv. Fru Kuber var en av disse som knapt vistes. Hun tok seg av de to barna, og ellers smøg hun seg nokså lydløst rundt i huset. Tilbaketrukket og taus, men en god hjelp for Ilse på kjøkkenet. Ilse hadde i realiteten tatt over styringen på kjøkkenet da hun kom, til tross for sine sytten år. I likhet med Walther hadde hun et loftsværelse, og hun hadde snudd opp ned på kjøkkenstellet da hun kom til gårds en måneds tid etter han selv. Hun hadde samme etternavn som husfrua, uten at det var noe slektskap. Ilse Amtor, oppvokst i en nabodorf, og med en medfødt autoritet som en skulle lete lenge etter. Selv kom han godt overens med denne energibunten som stod på fra morgen til kveld. Et langt, bølgende mørkt hår omkranset det litt bleke ansiktet, og hun hadde et smil som kunne slå sprekker i det nokså strenge ansiktet. "Et riktig kjerringemne", tenkte han i blant, men var langt fra sikker på at hun ville vært hans førstevalg.

Han hadde vært til stede på kjøkkenet denne høst dagen i -45 da den nylig ankomne Ilse på sytten utfordret Elfridas autoritet. Ilse var langt fra fornøyd med matstellet i huset, og hun nektet konsekvent å spise med mindre hun selv fikk overta matstellet. Hun hadde vel begrunnede meninger om hygiene og renhold, og disse lekset hun opp for Elfrida. En litt tafatt Elfrida abdiserte der og da, kanskje glad innerst

inne, for det var etter hvert blitt mange munner i huset og følgelig merarbeid. Overgangen var fra natt til dag. Det var som å begynne på en ny tidsregning på kjøkkenet. Før og etter Ilse Amtor.

I ungdommelig overmot gikk hun videre, men denne gangen stanget hun hodet i veggen. Slik var det kanskje når en utfordret tro og forestillinger fra dypet, i dette tilfellet Elfridas tankeverden. Den gamle fikk en preken om personlig hygiene, spesielt knyttet til søndager. Hvordan kunne hun gå direkte fra fjøset til kirken, uten vask og i fjøsklærne? Hadde hun ikke sett og registrert følgene? Kirken kunne være fylt til trengsel, men rundt Elfridas faste plass var det alltid ledig. Hadde hun ikke lagt merke til det, og hva måtte vel presten, Franz Schubert, tenke i sitt stille sinn?

Walther hadde vært klam i hendene der han stod. At hun torde. Hun hadde riktignok satt fingeren på et punkt som alle i landsbyen snakket om og var klar over. Elfridas vandring direkte fra fjøset til kirkebenken. Noen snakket hoderystende om respekt for Gud og det hellige rom, men ingen hadde nevnt det for Elfrida. Slik hadde det vært i alle år, og slik ville det vel bli til Franz Schubert fremførte minneord i Elfridas begravelse. Nå var det altså sagt, av Ilse, syttenåringen som hadde vært taus¹ på gården en måneds tid.

Den gamle skikkelsen vokste, og med pekefingeren fikk Ilse anvist plass ved bordet. Der og da fikk hun lekset opp om gamle seder og skikker, hva som ville bringe lykke og ulykke. Elfridas tro var grunnfestet, overlevert fra generasjon til generasjon, og den skulle

1. Trøndersk uttrykk for tjenestejente.

ikke være gjenstand for debatt. Hvis hun gikk inn og byttet klær før kirkegang, ville det bety ulykke i fjøset. "Kanskje vil vi finne flere av de åtte kyra døde på båsen. Vil du ta ansvar for det?" En gammel pekefinger pekte mot Ilse etterhvert bleke ansikt. Dette var en ukjent og litt skremmende verden for Ilse, som rystet svakt på hodet. "Remis", tenkte han der han stod. Uttrykket passet på det han nettopp hadde overhørt. Den gamle hadde mer eller mindre frivillig tapt første runde, men nå hadde hun ettertrykkelig gjenopprettet sin autoritet. Ilse skulle styre på kjøkkenet, men Elfridas kirkegang skulle være som alltid. I kirken skulle hun legge beslag på flere benker, og fra hennes hodetørkle og bøyde hode skulle umisskjennelige dufter stige opp mot Franz Schubert. Ja, kanskje helt opp til Gud, om han nå fantes, tenkte Walther Schöner. Noen ivrig kirkegjenger hadde han aldri vært, men såpass hadde han da lest i skriften. Til syvende og sist var det hjertet det kom an på, og Elfridas hjertet var godt. Fjøslukta var ingen parfyme, men den var nå ikke djevelens verk heller.

Ettersom leieboerne la beslag på hele andre etasje, hadde Elfrida tatt et kammers nedenunder til soveværelse. Foruten et stort kjøkken bestod første etasje av to stuer, der den ene ble kalt "finstua". Husets to innganger førte inn til to små ganger, foran kjøkkenet og finstua. Som regel ble kjøkkengangen brukt, for Elfrida førte intet selskapsliv. Til tider var også fingangen nærmest blokkert av gjødselskummen med tilbehør på gårdsplassen. En stor rektangulær kumme var støpt opp på gårdsplassen for å ta unna gjødsel fra fjøset. I vær og vind kunne konsistensen i kummen bli nokså bløt, og det kunne lett renne over.

Denne jordens grøde måtte eventuelle besøkende passere til fots for å komme inn i fingangen, og den ble således lite brukt.

Finstua var et trivelig rom i lyse farger, og på veggene hang foto av flere generasjoner. Elfrida var vokst opp på denne gården som hadde vært i familiens eie i århundrer. Som nyankommet høsten - 45 fikk han en kort innføring, men Elfrida lot det henge flere spørsmål i luften. "Her er de to sønnene mine", pekte hun mot to sentralt plasserte bilder. "Dette er Fritz, som er gift på et småbruk i Belrid, nabodorfen. Her er hans tre år eldre bror, Herbert. Han ble som Wehrmacht soldat tatt til fange av de allierte, og jeg har fått vite at han er i USA. Kanskje han snart kommer hjem nå som krigen er slutt". Dermed hadde Elfrida gjort unna presentasjonen, uten å nevne sin mann og guttenes far. Walther hadde ikke fått seg til å spørre. Senere forhørte han seg blant venner på Gastwirtschaft, og der fikk han vite at Elfridas mann stille og rolig hadde dratt sin kos flere år før krigsutbruddet. Forlatt Elfrida og guttene. Noen grunn var det ingen som visste. Det hele var et ikke-tema i landsbyen. Han fikk seg derfor ikke til å spørre, hverken da eller senere, og Elfridas munn var lukket. Ingenting i huset minnet om at det hadde vært en mann i Elfridas liv.

Mer enn en gang stusset han over at hun hadde drevet denne gården, mer eller mindre alene, gjennom flere krigsår. Selv kom han godt over ens med henne. Til tider kunne den gamle damen nesten være sjarmerende, og da kunne en ane glimtet i øyet. Livserfaring var hun iallfall i besittelse av, og ved kjøkkenbordet, og noen uker etter ankomsten, på

tomannshånd ved kjøkkenbordet, fikk hun hans egen historie. Hun virket ikke direkte overrasket. Hadde liksom aldri fått tak på dialekten hans. I denne strømmen av flyktninger var han kanskje ikke den eneste heller. "Dette holder vi for oss selv", avsluttet hun. "Hos oss er du Walther Schönen og var tidligere bosatt i nord. Vi trenger jo ikke si noe om hvor langt nord".

Historien hadde likevel pirret hennes nysgjerrighet, for da det første brevet dumpet ned i Vachdorf, stilet til Walther Schönen og poststemplet i Norge, kunne Elfrida vanskelig styre seg. Han hadde tatt brevet med opp på loftet. Ville lese det i fred og ro, la ordene synke ned. Så lang tid hadde gått. Brevet kunne romme såvel gledes- som sorgbudskap. Han kjente straks igjen mors håndskrift. På sitt jordnære språk formidlet hun nytt fra hjemplassen, nytt om brødre og søstre, venner og kjente. De hadde mottatt Dr. Behrs brev. Randi hadde oversatt, og han måtte hilse Dr. Behr tusen takk. De hadde etterhvert mistet troen på at han levde. Ettersom han hadde deltatt utenfor Berlin i april/mai -45, hadde de ventet det verste. Alle hilste og ønsket han velkommen hjem snart. Han fikk vite at frontkjemperne ble straffeforfulgt, og en del strenge dommer var allerede avsagt. Så langt mors brev.

Velkommen hjem. Nei, det var vel best å se tiden an. Her hadde han mat og arbeid, og forholdene måtte vel etterhvert roe seg i gamlelandet. Selv var han ingen brevskriver. Hadde aldri vært det helle. Men et og annet brevet ble det da. Forsikret at han hadde det bra der han var.

Høsten -45 begynte livet å vende tilbake til Vachdorf. Nesten hver dag var det nye ansikt å se. Soldater kom hjem, mange merket for livet av krigen. Gamle menn og kvinner hadde båret all produksjon oppe i de siste krigsårene. Mens unge menn forblødde i øst og vest, måtte disse stå på fra morgen til kveld. Arbeid og atter arbeid. Derfor var slike som Kuber og han selv en positiv tilvekst for landsbyen. Heller en ressurs enn en byrde sett med lokalbefolkningens øyne.

Etterhvert forlot de amerikanske soldatene området, og Thüringen ble en del av den østlige interessesfæren. De gamle venner, om de noen gang hadde vært det, så med mistro på hverandres motiv. Den varme krigen var slutt, bare for å bli avløst av en kald. I Vachdorf gikk livet sin gang med intelligente mennesker som holdt småligheten for seg selv, like selvfølgelig som dumme lot den tyte ut.

Selv hadde han fått sitt nye Ausweiss, men han hadde samtidig fått meldeplikt. Hver lørdag måtte han møte opp på rådhuset i Meiningen for registrering og stempling. Han reiste gratis med toget de åtte kilometerne mellom Vachdorf og Meiningen, og der inne var han jevnlig i kontakt med Dr. Behr. Etterhvert gjorde Dr. Behr alvor av sine planer, og før 45 var ute var han tilbake i sin hjemby, Hamburg. Selv fikk han beskjed om at registreringen like godt kunne skje i Vachdorf, hos borgermester Schulz. Etter noen besøk hos Schulz fant denne ut at ordningen kunne opphøre. I Vachdorf visste folk om hverandre, og han kunne ikke se nødvendigheten av et slikt ukentlig oppmøte.

På togreisene mellom Vachdorf og Meiningen ble han kjent med stadig nye ansikt. Noen ungdommer

dro inn for skolegang i Meiningen, mens andre hadde sitt arbeid der. Han fikk se et flatt, ensformig landskap der Dorfer og husklynger hadde unngått bomber og djevelskap. Dette var også Tyskland. Slik Berlin var det.

Det var på en slik togtur han ble kjent med Günther Werner. Walther hadde allerede funnet sin plass da denne ungdommen på hans egen alder slo seg ned i nabosetet. Lett og uanstrengt innledet han samtalen, presenterte seg som tidligere Wehrmacht-soldat, bosatt i Vachdorf. Nettopp ankommet og tilvist gårdsarbeid der. "Und du?" De blå øynene under den lyse luggen inviterte til vennskap og samkvem. Så ulikt han selv. Han hadde mange ganger ønsket seg denne direkte åpenheten som åpnet for kontakt. Selv trengte han tid. Tid til å vurdere og tenke ut en innledning, overfor begge kjønn. Günther Werner hadde en medfødt nådegave. Med Günther som pådriver gikk samtalen lett og uanstrengt. Togturen var over før den var begynt. Registrering og et par øl på stasjonen før hjemreisen. Sjelden hadde han pratet så mye som denne lørdagen høsten -45.

Günther Werners slekt bodde i vest, nær Schwarzwald. Han hadde tjenestegjort i et bombekasterkompani på østfronten og hadde opplevd helvetet 14.1.44. Han var en av de ytterst få som kom fra det uten mén. Han hadde vært med på tilbaketrekkingen da ringen rundt Leningrad slo sprekker, blitt trengt fra skanse til skanse og stukket seg unna i forvirringen i Berlin maidagene -45. "Nokså likt min egen fronttjeneste," tenkte Walther, selv om hans egen retrett hadde foregått til sjøs, fra Libau til Stettin. Med et lett "Ser deg på Gastwirtschaft" skiltes

de på stasjonen. Lettere til sinns enn på lenge gikk han den korte veien til Elfridas gård. Han hadde allerede bestemt seg. Günther Werner skulle få vite om hans egen bakgrunn når det passet seg slik.

Beordring.

Vel i gang som gårdsarbeider i Vachdorf kom kontrabeskjed. Borgermester Schulz formidlet den, men avgjørelsen var tatt i Meiningen. Det trengtes folk til skogsarbeid nord i Thüringen, og dit skulle han dra. Det var av midlertidig karakter, trolig begrenset til vinteren 45/46, så Vachdorf skulle fortsatt være hans faste tilholdssted. Han skulle ha sitt losji hos Elfrida, og hit kunne han komme i helgene. Det gikk greit med togtransport fram og tilbake. Kuber måtte enn så lenge være alene arbeidskar hos Elfrida. Schulz kunne fortelle at dette skogsarbeidet hadde betydning for gruvedriften. Akkurat hvordan visste han ikke. "Du er heller ikke den eneste fra Vachdorf", føyde han til.

Skogsarbeid. Det hadde han bedrevet før, og det likte han. Men akkurat nå hadde han sett fram til en roligere tilværelse. Bedre ble det da "Flere fra Vachdorf" også omfattet Günther Werner.

Vel fremme ble manskapene delt inn i tomannslag, og Günther og Walther utgjorde ett. Hardt arbeid med tomannssag der nåletrær måtte gi tapt for å ende opp som props i kullgruvene. Trærne ble kuttet i bestemte lengder, og disse ble så brukt til å stø opp fjellet i gruvegangene. Ansatte kokker sørget for god forpleining i primitive brakker, og døgnet rommet lite annet enn arbeid og søvn. Det måtte i såfall være kortspill, for kortstokken fulgte med. Knapt noe annet kunne som den slå tiden ihjel og jage apatien på flukt. Det være seg i bunkeren, trekkfulle brakker eller over seidelen på Gastwirtschaft. Ja, selv over de høye toddy-glass i besteborgelige hjem. Merkelig at noen

skulle gi den status som djevelens verk. Hjemme stilte den i samme kategori som fela.

Etter ei lang arbeidsuke, med verkende armer og skuldre, var hjemreisen til Vachdorf en lise. Elfridas loft var hans suite, og om kvelden dresset han seg opp for Gastwirtschaft. Elfrida hadde funnet fram en del klær fra skapene, og selv om både bukse, skjorte og jakke skulle hatt noen centimeter ekstra, følte han seg absolutt presentabel. Gastwirtschaft, der ungdommene hadde lagt beslag på andre etasje, var samlingsstedet. Gjennom Günther Werner ble han kjent med mange andre. Den første kontakten opprettet. Senere var det fotballgutta, hjulbeinte Fritz og ikke minst Horst da han ble gjenforent med familien sin. Det lokale orkesteret stod for musikken, og sky bondegutter fylte etterhvert dansegulvet. Ble stadig bedre dansere ettersom timene gikk. Vachdorf gikk igjen mot normale tider.

Elfridas dreng.

Mildere vinder varslet at en ny vår var i anmarsj. En vår så ulik dem han kjente. Her var det ingen meterhøye snøfonner som utålmodig ventet på at telen skulle gå. For så å forvandles til surklende vann som mettet opp jorden i ukevis før det kunne bli snakk om våronn. Her sør i Thüringen gled årstidene over i hverandre, gikk liksom stillere i dørene. I kortere perioder var bakken dekket av et lite snølag, og noen forsiktige minusgrader la en tynn hinne på Werra. Så pass at fuglene kunne spasere på den blanke overflaten, men heller ikke mer. Selv gjennomlevde han vinteren -46 i Vachdorf uten å oppleve vinter.

Men våren og forventningene knyttet til den med alle praktiske gjøremål, kjente han igjen. Elfrida hadde samlet dem alle på kjøkkenet, forklart og instruert. Arbeidsdelingen var enkel og klar. Han selv og Kuber ute. Ilse og Elfrida inne. Fru Kuber hadde stort sett nok med barna og ble liksom ikke helt regnet med. Ute skulle det pløyes og harves. Kornet skulle i jorda, og åtte melkekyr skulle ha vinterfór. Melking og fjøsstell var Ilses og Elfridas oppgave. Likeledes frakting av melkespannene den korte veien til dorfens lokale meieri som lå femti meter bortenfor gården. Stell av grisen, kaninene og mating av duene var også kvinneplikter.

Hjemme var han vant med storgårder og småbruk, hele spekteret av størrelse og besetning. Alt fra den mest solide bondevelstand til de små bruk der bonden i tillegg måtte ta løsarbeid i perioder for å få et rimelig utkomme.

I Vachdorf tenkte han ut sin egen målestokk for bondevelstand. Trekkdyret foran plogen og harva. Traktor fantes det bare på to av gårdene, og det var også de største. Så var det gårder der de hadde hest, og til disse hørte Elfridas. Nederst på rangstigen manglet såvel hest som traktor, og all åkerdrift foregikk med ku eller okse. Disse bøndene fikk prøvet sin tålmodighet, men heldigvis for dem - de hadde også det minste arealet.

Men velstand var ikke ensbetydende med fravær av bekymringer. Like lite her som hjemme. Trübensteingården var den ene med traktor, men der slet man med rekrutteringen. Den eneste datteren, Ilse, nærmet seg de tretti og var fortsatt uten mann. Og ingen arving i sikte for gamle Trübenstein. Ilse var ikke den som buret seg inne, ventende på prinsen. Langt ifra. Hun var en av stamgjestene når det ble festet på Gastwirtschaft, og hun var slett ikke upopulær. Mange tok seg en pliktdans med Ilse, men det ble med det. Noen ild av begjær kunne hun vanskelig tenne hos sine mannlige venner. Selv kom han til å tenke på tegningene til lærer Sprauten da han selv gikk på barneskolen. Noen stor tegner var han ikke og menneskene fikk en tønne til overkropp, fyrstikkbein og et rundt ansikt på en sylinderhals. Dette var Ilse, og et overdimensjonert gebiss gjorde den store munnen enda større. Men Ilse hadde langt fra resignert, så fortsatt var det håp for gamle Trübenstein. Håp om at egne etterkommere skulle snu den samme jorda som han selv gikk i gang med våren -46.

Elfrida hadde ingen traktor, men han skulle likevel få bruk for sin tekniske innsikt. Fra han var en neve stor hadde motorer av alle slag vært hans lidenskap.

Plukke fra hverandre og sette sammen. Fascinert av den nye teknologien som langsomt revolusjonerte primærnæringene. Nå fikk han prøve seg på selvbinderen som var stuvet bort i uthuset. Ute av drift i flere år. Bak på denne var det plassert en motor som dro dukene, slik at hestene bare hadde selve binderen å dra på. Men motoren var kaputt. Det var Elfridas ord for tingenes tilstand. Kaputt - og noe videre håp hadde hun ikke, for flere kyndige personer hadde forsøkt å reparere. Dette pirret nysgjerrigheten, og bit for bit ble motoren demontert og gransket. Feilen ble funnet, og glad konstaterte han at dette var overkommelig. Da motoren putret etter få forsøk, kunne han ikke dy seg. Såvel Elfrida, Ilse og hele familien Kuber ble hentet til reprisen. Elfridas skinnende øyne, Kubers kameratslige dunk i ryggen og Ilses klem var betaling god som noen. Klappet og klart til å høste markens grøde når tiden var inne. Elfrida hadde fått en dyktig støttespiller og viste det i det daglige.

Herbert.

De skjønte at noe var på gang. Med et "proo" stanset Kuber hesten på kjerreveien ved Werra for å høre hva Ilse hadde på hjertet. Nesten daglig hadde hun seg en dukkert i kulpen nedenfor gården. Kombinerte renslighet og fornøyelse. Sist høst hadde hun ikke avsluttet badesesongen før de seilende, gule ospebladene varslet en ny årstid. Nå veivet hun med hendene og hoiet mot dem. "Herbert er tilbake". De ble sittende et halvminutt, utvekslet øyekast, før Kuber ga hesten et forsiktig rapp og satte vogna i bevegelse. Vogna med de skrånstilte karmene på fire kraftige gummihjul var arbeidsredskapet. Sammen med hesten selvfølgelig. Nå var de på hjemvei etter ei ny økt. Nærmest en inspeksjon, for nå skulle vår og sommer fullføre det arbeidet de hadde påbegynt. Jordene hadde allerede skiftet ham, fra sort til lysegrønn.

Mor og sønn satt ved kjøkkenbordet, og de hadde vel allerede hatt en tid sammen. Den første overraskelsen, de mest påtrengende spørsmål var allerede besvart da de trampet inn. Elfrida var igjen blitt Elfrida, og oppmerksomheten ble vendt utover. Nå fulgte de mindre og perifere. Det var som å kaste stein i vannet. Ringene bredde seg utover, ble mindre og mindre. Til sist var det bare krusninger som nådde en fremmed strand. Bagatellene- som også måtte kommenteres og forklares før den menneskelige nysgjerrighet var stettet. Puslespillet hadde så mange biter.

Så ulik Elfrida. Hennes trekk kunne en ane i Fritz' ansikt, men Herbert var som en fremmed. Walther ville aldri forbundet mor og sønn ved et tilfeldig møte. Kraftig, en tanke undersetsig, og et håndtrykk i stil med den buldrende stemmen. "Herbert Amtor". Han reiste seg og håndhilste på dem begge. Det Herbert manglet av centimeter over bakken tok han igjen på bredden. "En solid arbeidskar", tenkte Walther og tok feil. I uker og måneder var Herbert mer en godseier som inispiserte for å komme à jour etter års fravær. Ikke bare gård og grunn. Like mye landsbyen med alle nye ansikt, vennekretsen og forandringer i stort og smått. Det var som Hebert konstant gikk rundt på hellig grunn. Han kunne vanskelig gå rett inn i rollen som bonde. Kuber og Walther merket lite til en ny arbeidskar. Elfrida likeså. Men Ilse merket til gagns at en ny munn skulle mettes.

Herbert hadde kommet hjem til et Thüringen i forandringens tegn. Et diktatur var i ferd med å avløse et annet. Gitter skulle byttes ut med tvangstrøye. På få år skulle nasjonen splittes i A og B- lag, der B-spillerne ble nektet A-lagsspill. Menneskenes tanker skulle legges i rør, og disse svarte trassig "die Gedanken sind frei". Walther hadde selv vært med på allsangen i Gastwirtschaft, og nå fikk den gamle tyske folkevisen ny aktualitet. "Mein Wunsch und Begehren kann niemand verwehren, es bleibet dabei: Die Gedanken sind frei!"

Aspirasjonene om A-lagsspill kunne ingen tilintetgjøre. BRD ble for mange det forjettede land, som i løpet av en femårsperiode skulle ta imot innpå ti mill. flyktninger fra DDR og øvrige deler av øst-europa. I vest skulle økonomisk hjelp og gründermentalitet

gjøre underverker. I øst skulle folkedemokratiet bringe "lykke" til alle som ønsket- og ikke ønsket det. Med støtte fra Sovjets mektige kommunistparti omsatte Stalin de teoretiske ideer i praktisk politikk. Gikk løs på terrenget for at kartet skulle stemme. Thüringen var en del av den østlige interessesfæren og skulle ensrettes etter folkedemokratisk mønster. Dette innebar sosialisering av jordbruk og industri, og i den hensikt ble sosialdemokratiet fortært. Med sovjetisk ryggdekning kunne kommunistene i april -46 fremtvinge samling i SED (Det sosialistiske enhetsparti). Sosialdemokrater og kommunister. Som å forene den geosentriske og den heliosentriske verdensbilde. Og til overmål overbevise intellektet om at det hele hang sammen.

Sommeren -46 var informasjonen på vei ut til den menige mann og kvinne. Forandringer skulle rettferdiggjøres og forklares. I Vachdorf var borgermester Schulz systemets offisielle representant. Kommunist fra sin tidlige ungdom, men med en pragmatisk holdning til det meste. Vennesæl og jovial som lot mennesker telle mer enn teori. Vachdorferne tilgav han så gjerne bristen i forståelsen av det dialektiske system. Var bare glad til. Borgermester Schulz kunne man leve med, både før og etter april -46.

Schulz innkalte Vachdorferne til møte i august-46. Mangt var allerede ute blant folk, men nå skulle de få grundig informasjon. Både om grensesonen, passbestemmelser og leveringsplikt. Dette var ikke daglig kost, så stadig nye stoler måtte bæres inn i Gastwirtschaft. Vachdorferne gikk mann av huse og benket seg for å høre hva som var i emning. Herbert

og Elfrida skulle i vei, og han selv slo følge. De var ute i god tid, og han kjente de fleste ansikt som etterhvert fylte opp lokalet. Herbert hadde på hjemmebane klart forkynt hva han mente om endringene, og dette aktet han å tilkjenne. Elfrida stilte uten fjøslukt, for møtet var lagt midt i uken. Taus og avventende fant hun sin plass ved siden av en amper og offensiv Herbert. Her skulle jaggu tingene settes på plass!

En forsiktig og noe usikker Schulz kunne fortelle at en grensesone var opprettet mot vest under oppsyn av "die Volkspolizei". For å komme inn i denne sonen måtte man ha et eget grensesonepass, som en kunne få etter søknad. Vestens uvilje, og faren for at arbeidskraft skulle trekke vestover for egen økonomisk vinning, hadde gjort dette nødvendig. "Vårt system bygger på solidaritet mellom generasjonene". Schulz var på offensiven og vokste. Han var ved sakens kjerne. Solidaritet betydde også at de som hadde, skulle avstå noe til de som manglet. "I Vachdorf lever vi godt. I Dresden lever våre landsmenn i en ruinby uten det mest elementære. Myndighetene vil føre nøye kontroll med landbruksproduksjonen og legger beslag på deler av denne. Til en avtalt pris, selvfølgelig." Schulz kastet et blikk på forsamlingen, over brilleglassene. En forsamling tydelig preget av uro. Kommentarene falt allerede mann og mann i mellom. Herbert hadde kremtet og kommenterte høylytt underveis, men nå reiste han seg og buldret. "Dette minner om et fengsel. Du byr oss et fengsel med store celler og en svær luftegård." Herbert var i affekt, og Walther følte seg ikke riktig vel der han satt. Folk snudde seg og lokaliserte opprøreren, flere nikkete megetsigende og

ga moralsk støtte. Et og annet olmt øyekast varslet at Schulz også hadde støtte i forsamlingen. Signalene hadde vært der, og det var også de som så muligheter. Den som skulle oppover, kanskje til topps, kunne vinne høyde ved å trø på noe eller noen. Schulz varslet at myndighetene samme høst skulle skaffe seg oversikt over gårdenes forventede produksjon. Utgangspunktet var areal og dyr på bås." So ist es."

"So ist es," hermet Elfrida på hjemveien. Ute i friluft var det hennes tur til å kave seg opp, der hun gikk mellom Herbert og Walther. "Trodde virkelig noen at tvangsmidler ville gi større avkastning? Hva hadde skjedd i Sovjet da de selveiende bønder ble kollektivisert? Mange hadde nå forresten endt opp med nakkeskudd"! Herbert hadde fått utløp for sin frustrasjon og la armen rundt den vevre skikkelsen. "So ist es. Jeg skal vise dem den dag i morgen." Elfrida måtte sove på det.

Tidlig neste morgen hadde Elfrida det klart, og Kuber og han selv fikk oppdraget. De åtte kyra på gården hadde selskap av en gris. Vrantende rundt i bingen tok den unna alle matrester, og mot juletider var det slakting. En nabo svingte kniven, og større utnyttelse av råvarene hadde Walther aldri sett. Bare busta ble kassert. Noen tarmer ble rensset og brukt til pølseskinn. Andre ble skåret opp i strimler til bruk i forskjellige retter. Hode og labber, alt kom til anvendelse. Denne morgenen samlet hun dem i uthuset vegg i vegg med fjøset. "Her", pekte hun mot golvet, "tar vi hull på golvet og graver oss ned. Her lager vi en ny grisebinge, og denne grisen skal ikke

inn i statistikken. Vi dekker til slik at ingen kontrollør kan oppdage noe som helst."

Elfrida nikket fornøyd da hun langt på dag inspiserte arbeidet. Et rektangulært hull var allerede dypt nok. Jordveggene var dekket med lyse bord som ga den underjordiske bingen et lunt preg. Men med luka på plass var det saktens stummende mørkt, og Elfrida hadde ikke omtanke bare for tobeinte. "I morgen legger vi ned ledning og kobler til strøm. Stakkaren kan ikke leve i stummende mørke."

Kuber forsøkte seg med en praktisk innvending. Grisunger, hvor skulle en få tak i slike i det dulgte? De hadde da ingen purke. Elfrida snøftet over en slik tafatthet: "Kuber, purkenes drektighet er hevet over politisk kontroll. Og de har da ikke folk til å overvåke hver eneste grisefødsel i Vachdorf. So ist es."

En uke senere var den underjordiske på plass. Den første i rekken. Alle, unntatt Kubers to små, var informert om den underjordiske. Matingen ble et felles anliggende, for ingen ønsket sultne grisehyl til upassende tider. For høsten -46 var kontrollørene på plass, registrerte alle dyr bortsett fra den underjordiske (som akkurat denne dagen mesket seg med ekstra porsjoner.) Fulgte nøye med da Kuber og han selv tok løs selvbinderen og gikk i gang med skuronna. En og annen kornsekk ble lurt unna, for systemet fikk fram guttungen i drengene. Litt luring her og der, og nidkjærheten kunne i tillegg variere fra kontrollør til kontrollør.

Gule ospeblad kom igjen seilende på Werra. Inne på kjøkkenet gikk en opprømt Ilse omkring og nynnnet, og

Vachdorfs stolthet, fotballaget, led av måltørke. Alt hadde sin naturlige forklaring. Hjulbeinte Fritz hadde stått for brorparten av scoringene, men nå var han borte. Søkk borte, og fraværet skyldtes ikke skade. Et og annet ansikt var forsvunnet fra Vachdorf denne høsten. Noe en ikke snakket høyt om, men alle visste. Visste at disse frifantene, ubundet av familiebånd, hadde tatt seg vestover, med eller uten myndighetenes godkjenning. Ville ved selvsyn se om gresset var grønnere på den andre siden.

Ilse levde og åndet for sin første Kirmes. De første krigsårene var hun for ung. De siste krigsårene var alt, også samkvemmet i Vachdorf, preget av krigen. Nå kunne en ta opp igjen gamle tradisjoner. Kirmes, fra gammelt av en kirkemesse, var blitt til en slags høsttakkefest. Avlingen var i hus, og nå skulle det feires. Dette var ungdommens fest, og en komite overtok alle funksjoner i landsbyen. Bare Franz Schubert fikk beholde sine. Ilse hadde alt klart god tid i forveien, og Elfrida ble som ei ungjente når hun tenkte tilbake på tidligere Kirmes. "Det var på en slik jeg møtte guttenes far," hvasket hun og blunket over melkespannet. Tilkjennenga at her kunne alt skje og gjorde ikke Ilses forventninger mindre. Fortalte ivrig om bordsetningen der jentenes navnelapper lå i skålen. En etter en kom karene fram og trakk sin borddame. Fra podiet ble navnene ropt opp, og så var festen i gang. Var det rart at denne skikken fikk et ungt hjerte til å beve? Ilse hadde sett for seg de fleste konstellasjoner, noen langt mer spennende enn andre. "Du skal se du ender opp med Herbert eller Walther," ertet Elfrida. "Kanskje det," rødmet Ilse og konsentrerte seg om et nytt jur.

Kirmes.

Lokalet var ikke til å kjenne igjen. Festkomiteen hadde virkelig lagt seg i selene. Lite minnet om det grå, kjedelige lokalet der de ofte satt sammen over et parti sjakk. Nest etter kortstokken var sjakkbrettet den vanligste tidstyven. Her utkjempet hærerne en stille kamp uten bomber og granater. Nå var de solide trebordene dekket med duker, og markblomster lyste opp på alle bord. Dekket til en bedre middag for unge, sultne mager. Til alle som hadde meldt seg på. Nå stod de der, i ytterkant, i stille forventning før det store loddet skulle trekkes. To av stedets ungdommer stilte seg opp midt i rommet, den ene med herrenes navneliste. Den andre med en stor bolle der damenes navn var vel forvart på små, hvite lapper. Walther konstaterte at de fleste var til stede, Herbert, Ilse Amtor og Ilse Trübenstein, Günther Werner, Horst, Erika og fotballkameratene. Dessverre var damene noe overrepresentert ble det opplyst, så ikke alle kunne få sin bordkavaler. "De som blir uten får satse ekstra hardt på å erobre en senere på kvelden." Han med navnelappene prøvde seg med en morsomhet og lyktes.

Mann og kvinne. Til daglig venner og arbeidskamerater i en grå hverdag. Nå var perspektivet utvidet. Jentene i sin fineste stas ønsket å bli sett som kvinner. Kvelden var ung, og på podiet stod instrumentene klar. Varme kropper skulle danse seg inn i natten og neste dag. Siden fikk skjebnen råde. Kirmes var gudenes gave til ungdommen. Små sukk gikk gjennom forsamlingen hver gang et par var

koblet. Sammen søkte de inn mot midten før herren loset sin dame til bords. Valgte selv hvor de ville sitte. Det var som et lotteri der alle gevinster var hovedgevinster. Spenningen skulle vare helt til slutt.

Walther Schöner og.....en ny liten hvit lapp...Renate Kepler. Han kjente ansiktet men ikke jenta. Visste bare at slekta tilhørte den lille katolske menigheten i Vachdorf. Var av de mer tause-ikke ulik han selv. Sammen hadde de en trivelig stund ved bordet, også da dansen tok til. Men Renate hadde ikke planer om å feire Kirmes til den lyse morgen, så straks etter midnatt tok hun farvel. Selv slo han seg ned sammen med Günther Werner, som hadde trukket en for han ukjent dame. "Hils på Ella.....Ella Pilz", strømmet Günther over. "Hun er datteren til Emma og Rainer." Han var umiddelbart med. Nesten daglig hadde han sett det gamle ekteparet som bodde nede ved stasjonen. En gang hadde Rainer raget over Emma, men tiden hadde endret på det. Nå var hun den slanke og høyreiste, mens alderdommen hadde innhentet Rainer. "Ella er bare på besøk," forklarte Günther. "Hun arbeider som lærerinne i Herten." En håndbevegelse med tommelen over hodet skulle markere at dette var i Vest-Tyskland, i seg selv interessant. En tålmodig Ella besvarte utallige spørsmål om forholdene i vest, arbeidsmuligheter, ødeleggelser og gjenoppbygging. Alt som pirret nysgjerrigheten til de som var avskåret fra å vite. Selv arbeidet hun i skolen, hadde bekjentskaper som nok kunne skaffe arbeid om så var. Ella ble katalysatoren som satte tankeprosesser i gang. Selv hadde hun passert de tretti og var enslig. Ga inntrykk, i hvert fall først på kvelden, av å ha det bra. Flere timer senere

dryppet tårer ned på duken. Günther og Walther ble hennes fortrolige og fikk høre historien om hennes eneste bror som var blitt borte under felttoget i øst. I alle år hadde de levd med usikkerheten. Håpet som ble mindre og mindre, men som aldri helt ble borte uten visshet. Om forloveden, kaptein i Wehrmacht, som deltok i vest. Brevet, der han hevet forlovelsen. Hadde innledet forhold til ei fransk jente, og håpet at Ella kunne glemme han. Glemme? "Ella, du er et Tyskland i miniatyr," snøvlet Günther og klappet henne vennskapelig på hånden. "Du tapte både i øst og vest." Kommentaren kalte på smilet og ga samtalen en ny retning. Men før det: Skulle de noen gang dra vestover, måtte de endelig oppsøke henne.

På et overfylt dansegolv gikk dansen over til je. Ilse's navnelapp lå igjen etter at alle karene var brukt opp, men nå var hun i vinden. Erika hadde fått sin bordkavaler, holdt ut med han og forlatt han ved første høve. Nå danset hun seg gjennom natten, ble bydd opp og bydde opp selv. Erika var ikke den som tok nei for et svar. Til tonene fra "Lilli-Marlen" valset valset Herbert og Ilse Trübenstein forbi. Herbert Amtor og.....Ilse Trübenstein. Flere hadde dratt litt på smilebåndet, men med hvilken rett? De hadde tydelig funnet tonen ved bordet, og på golvet fant de rytmen. De kompakte kroppene var fulle av rytmer, og forsamlingen sang med. "Und alle Leute soll'n es sehn wenn wir bei der Lanterne steh'n, wie einst Lilli Marleen, wie einst Lilli Marleen." Disse tonene som intet fiendebilde kunne rokke ved. Menneskenes lengsler hadde gitt den både engelsk og tysk språkdrakt. Krigen var en tyv som stjal deres ungdom.

Aldri kunne de få den tilbake. Ilse visste det og presset sitt kinn mot Herberts.

Langt på natt brøt Walther opp og gikk alene hjem. I Vachdorf var en ny person informert om hans egentlige identitet. Ella Pilz. "Jarle--eigentlich aus Norwegen." Slik hadde Günther Werner diskret uttrykt det langt på natt. Det fikk så være. Ella Pilz stod til troendes.

Oppbrudd.

Tankene lignet i mangt åkerens vekster. De hadde sin tilmålte modningstid. Hos noen var avstanden mellom tanke og handling kort. Impulsivt omsatte de ideer til handling, mens andre tok tiden til hjelp. Nøye vurderte de ulemper og risiko opp mot fordeler og gevinst. Igjen og igjen, som en drøvtygger som liksom aldri ble ferdig. Ved fronten hadde han sett eksempler på dette. Hadde også sett at det bare var i ettertid en kunne gi det ene eller det andre valget betegnelsen klokt eller uklokt. Han hadde sett brushoder berge livet etter spontane initiativ, men også det motsatte. Og tilsvarende for de som gjorde alt til gjenstand for refleksjon før de handlet. Han hadde også sett denne merkverdige blandingen av spontanitet og tilbakeholdenhet, en merkelig forståelse av situasjonen og hva den krevde. Noen kalte det intuisjon, andre Fingerspitzgefühl. Atter andre mente å se en beskyttende hånd fra oven.

Da 1947 gikk mot slutten, hadde Günther Werner tatt sin beslutning. Han hadde hatt god tid til å områ seg, for det var ikke opp til han alene. En vellykket flukt over til vest var avhengig av hjelpere som kunne knepene. Alene, på egen hånd, ville risikoen være så mye større. Walther var for lengst informert, og Günther trykket på, ønsket å dra sammen med noen. Hvilken framtid hadde de vel her? I vest var det muligheter, og de hadde framtida for seg. Med Günther som pådriver tok han selv avgjørelsen. Det måtte bli oppbrudd fra Vachdorf og Thüringen. De var skjønt enige om at ingen andre skulle informeres.

Günther skulle prøve å skaffe de nødvendige kontakter og hjelp til å krysse grensen. Ella Pilz hadde sådd et frø på Kirmes

høsten -46. Nå var det for lengst modent.

De hadde truffet Ella ved flere anledninger etter denne livlige kvelden. Gamle Rainer skrantet, og ikke minst derfor tok hun turen over så ofte hun kunne. Hadde også forsiktig spurt om de ikke kunne være behjelpelig hvis det var behov. Rett som det var stakk de innom, og de registrerte at Rainers hjerteproblem bare tiltok. De daglige rusleturene med Emma ble kortere og kortere, og selv trappa i huset ble et problem. De blåaktige leppene vistes så godt mot det fyldige, hvite håret. Sommeren 1947 var det slutt, og Ella kom over i forbindelse med begravelsen. Hun ble i Vachdorf til alle formaliteter var ordnet, og Emma kunne på legalt vis dra sammen med Ella til Herten. De hadde tatt farvel med Ella og Emma med et "auf Wiedersehen", uten å fortelle om egne planer. "Det er noe symbolsk over dette." Günther satte øynene i han. "Døden blir igjen i øst, mens livet søker seg til vest." Walther tok poenget og nikket stille. De hadde merket endringene også i Vachdorf. Åpenhet, fri flyt av tanker og ord, var noe en kunne tillate seg sammen med pålitelige venner. I andre sammenhenger måtte en veie sine ord, tenke på eventuelle konsekvenser. For de spontane, der tanke og ord var uløselig knyttet sammen, var dette en åndelig tvangstrøye. Günther følte det vel sånn sett verre enn han selv.

Tankene på Norge ble nærret av brev og pakker. Julen -47 kom det pakke fra søstera i Vingelen. Han ble holdt underrettet om slekta som vokste, nye onkelbarn, og mellom linjene-- skulle han ikke komme

heim? Foreldrene begynte å trekke på årene. Onkelbarn. Han var onkel til mange slike som Kubers "Hansi", den viltre krabaten som klatret overalt og på alle. Husets sjarmør som tullet Elfrida rundt lillefingeren. "Det må han da vel få lov til," lød det rett som det var fra Elfrida, til olme blikk fra Ilse og fru Kuber. Fru Kuber følte med rette sin autoritet overfor småtassen truet. "Hansi" hadde lært seg at et nei ikke var et nei. Et nei kunne godt bli til et ja. Huset manglet et minimum av samkjørt barneoppdragelse, og fru Kuber så med lengsel fram mot et eget lite krypinn. Kuber var lovet jobb i Meiningen, men det drøyet og drøyet. "Bare vent, Elfrida. Slik får du ikke lov til å skjemme bort ditt eget barnebarn." Fru Kuber gjorde oppmerksom på at snart var hun bestemor på ordentlig. Ilse Trübenstein ventet seg først på nyåret, og Herbert var for lengst installert på Trübensteingården. Ingen i huset, unntatt Elfrida, hadde vært gjest i bryllupet høsten-47. I den grad en kunne snakke om sosietet i Vachdorf hadde dette en snev av det, og da reknet en ikke gårdsarbeidere som Kuber og han selv. Elfrida hadde på tomannshånd kommentert det over kjøkkenbordet på sin egen underfundige måte. "Walther, tror du Herbert har giftet seg med jenta eller gården?" Han visste ikke riktig, følte seg ikke overbevist om det ene eller det andre.

Høsten-47 ble han selv alvorlig syk. Det begynte som en influensa med tiltakende feber. En lett bekymret Elfrida tilkalte landsbylegen som konstaterte difteri. Den samme legen som om sommeren kurerte hans verkende finger med skalpell. Verk hadde veltet ut, men rensing og påfølgende syng hadde gjort den gullende god. Bedøvelse brukte man ikke på slike

småting. "Gjødelselsgreipet skal du bruke på gjødsel, ikke på hånden din." Den lokale bartskjæreren hadde gitt en lattermild leksjon mens han fant fram nødvendig utstyr. Nå var det alvorligere ting på gang, og turen gikk til sykehuset i Meiningen. Travle mennesker ilte til og fra og ga forpleining. Flere av legene var tidligere militærleger, blant annet kirurger som hadde bedrevet kirurgi under helt andre og primitive forhold noen år tidligere. Hadde amputert armer og bein med enkle hjelpemidler. I krigens slutfase manglet så mye, også midler til anestesi. En verkefinger ble som ei vorte å regne.

Noen dager hadde feberen passert 41. I våken tilstand drømte han. Fantasi og virkelighet, til vanlig skilt av vanntette skott, fløt sammen som i drømme. Han hadde sett personer i rommet som vitterlig ikke var der. Som snakket til han på tysk. Både Günther, Elfrida og Horst hadde vært innom. Det samme hadde mor. Alle hadde de snakket tysk-- også mor. Dette forundret han, også etter at han hadde dratt seg til. Hadde han vært i et annet miljø, snakket dette språket så lenge at personer fra tidligere faser i livet skulle henvende seg til han på tysk? Han husket ikke hva hun ville, men han hadde så tydelig sett henne på sengekanten, der hun hvisket beroligende ord på tysk.

Også i Vachdorf kunne man se tegn på at den gamle verden var endret. Russiske soldater var forlagt i egnen, og etterhvert kunne en støte på dem i forskjellige sammenhenger. Også på Gastwirtschaft, der de slo seg løs på permisjon. Selv hadde han stivnet til da han første gangen stod ansikt til ansikt med dem. Ubevisst så han etter de samme ansiktene han hadde foran seg på lastebilen mai-dagen 1945.

Var innerst inne klar over at den statistiske mulighet var mikroskopisk. Men slik hadde det jo også vært med Horst. Statistikken var slik ordnet at den en eller annen gang slo til. Disse russiske soldatene var ungdommer ute etter moro, begersvingere som ønsket avbrekk i en ensformig tilværelse. Som ønsket seg venner blant befolkningen og skålte for fred og vennskap. Rart å tenke på at de bare for tre år siden lå overfor hverandre i skyttergravene med fingeren på avtrekkeren, beredt til å sende hverandre over i det hinsidige. Et og annet russisk ord kunne han og russerne ditto noen tyske. Med fakter og geberder i tillegg gikk konversasjonen forbløffende utover natten. Han fant, i likhet med de øvrige Vachdorferne, lite å utsette på de russiske ungdommene.

Tidlig på året 1948 knyttet Günther de nødvendige kontakter. Det hadde skjedd i Meiningen, men mer brydde han seg ikke om å vite. Da de møttes på Gastwirtschaft, var det en intens Günther som tok han til side. Utenfor rekkevidde av alle andre ører i lokalet. Datoen var allerede bestemt, andre påskedag, og folk bosatt rett ved grensen skulle lose dem over. De var langt fra de første som ble hjulpet, så opplegget syntes vanntett. Med en lett dirrende hånd tømte han seidelen. "Endelig, Walther. Men du er vel kanskje ikke Walther lenger når du krysser grensen?" Han hadde ikke tenkt på det, men noen bråhast var det vel ikke. I første omgang så han for seg Herten. Han ville oppsøke Ella og Emma. Norge lurte nok i bakhodet, men han fikk se tiden litt an.

Valget har sin egen psykologi. Det som i utgangspunktet er forbundet med tvil og tro, trer etter hvert fram som det eneste rette når valget endelig er

tatt. Han merket det så godt selv. Fokuserte på alle mulighetene i vest, mens forholdene i øst ble beskuet gjennom et kritikkens brenn glass. Andre påskedag. Han var glad for at de var to sammen. Tvilte på at han alene hadde våget spranget.

Kvelden før flukten ble en rar kveld. Han satt der og visste, mens de andre slevde i uvitenhet. Når de våknet neste morgen, skulle han for lengst være ute av huset. Nå følte han en ubendig trang til å bryte avtalen med Günther om å holde tett. Greide å stå imot men fulgte dem våkent med øynene. Elfrida, Ilse og hele familien Kuber. Ville liksom feste dem på netthinna og bevare dem der. De hadde gått sammen i mer enn to år, utgjort et godt arbeidsfellesskap, og han visste han ville savne dem. Tankene skulle nok jevnlig streife innom Elfridas gård og menneskene der. "Hansi" og søsteren fikk låne hvert sitt fang en god stund, lenger enn vanlig, før fru Kuber tok dem med ovenpå.

Det var stille i huset da han våknet i grålysningen. Noen ekstra skiver i gråpapir, diskret påsmurt kvelden før, tannkost og noen tyske mark var all bagasjen. Ellers hadde han det han gikk og stod i. Han kastet et siste blikk rundt i loftsrommet før han gikk nedenunder. Unnløt å trø midt på trinnene i trappa der knirken var som verst. Inne ved veggen, nær de bærende konstruksjoner, kunne en bevege seg bortimot lydløst. En liten nøling, et stikk av dårlig samvittighet, da han passerte døra inn til kjøkkenet og låste seg ut.

Våren var allerede i emning. Den kom så tidlig her sør. Langsamt ruslet han over tunet, forbi den halvfulle gjødselskummen og fjøset. Den

underjordiske var for lengst borte, delvis fortært, men en ny var allerede på plass. Skulle få leve til neste jul. Han kom til å tenke på et bilde i en eller annen lærebok fra folkeskolen. Husmannsfamilien som tok farvel med garden, slekt og venner for å søke lykken i Amerika. Et oppbrudd som var definitivt. Vissheten om at håndtrykket og omfavnelsen var en siste avskjed med grånende foreldre. Lærer Sprauten, sambygdingen bak kateteret, hadde ikke vært uberørt han heller.

Walther langet ut mot stasjonen der en utålmodig Günther Werner alt var på plass.

Sommer-37.

"Så, så, dere kommer da tidsnok ut av døra." Han hevet stemmen betraktelig, men kunne like gjerne spart seg. De hadde allerede sagt god sommer, og ti ville hester kunne ikke holde dem tilbake. Noen av jentene hadde bedre tid, der de stod og småsnakket ved pultene mens de strevde med sekkene. Sekker som bulet av utskrevne kladdebøker og formingsarbeid. Noen skulle forlate denne skolestua for godt, mens andre skulle troppe opp igjen når høsten kom. Litt vemodig for både den ene og den andre. Noen tok seg tid til å veksle noen ord framme ved kateteret, et lite kniks med ønske om god sommer, og så var den siste ute av døra. Ute i solskinnet, som flommet over stor og liten denne junidagen i 1937.

Selv ble han sittende bak kateteret ennå en stund for riktig å venne seg til stillheten. Ennå hang bildene igjen på netthinna. Bilder av spill levende ansikt som nettopp hadde sittet på de brune trepultene. To og to sammen bak de skrå trelokkene som rommet plass for skolesaker. Nåja, ikke alltid bare skolesaker. Rett som det var lyste det skrekkblandet fryd fra de samme ansiktene, og lokkene ble åpnet forsiktig på klem for innsyn til en betrodd sidekamerat. Alt mens han selv, lærer Sprauten, skulle leve i uvitenhet. Trodde de. Og hadde ennå ikke lært at unge ansikt kunne leses som en åpen bok av den som hadde grått hår ved tinningene. De var for lengst på plass hos han selv, og annet var vel ikke å vente når han hadde rundet de femti. Foruten lærergjerningen hadde han også en gård som skulle skjøttes, men heldigvis

fikk han etterhvert god hjelp av sønnene. Lærer og bonde. Denne kombinasjonen var ikke så vanlig som lærer og klokke, men desto mer slitsom. Slitet til tross, det hadde aldri vært aktuelt å gi opp slektsgården. Da måtte heller lærerjobben ofres, selv om den ga et trygt utkomme. Mange gårdbrukere hadde fått føling med dårlige konjunkturer også der i bygda, så han var vel alt i alt en lykkemann.

I klasserommet skulle han ta seg av flere årstrinn som gikk sammen. Nå og da dukket det også opp nye elever, for i enkelte områder av fylket var de verre stilt. Ikke alle hadde anledning til å huse og fø en stor ungeflokk. Enkelte steder banket den grå nøden på døra, og da måtte samfunnet tre støttende til. Bønder i bygda ga kost og losji for unger som i perioder måtte dra heimefra. Han hadde mang en gang hatt vondt av guttungen eller jentungen som stod innenfor døra sammen med sin nye vert. Navnet og stedet som ungen kom fra. Alle øynene som hang ved den nyss ankomne. Alene, kastet inn i en ny og fremmed verden. En ledig plass var gjort i stand, så pass med tid hadde han da fått. Men ellers visste han lite, ofte like lite som ungene om den som stod innenfor døra. Som regel gikk det bra. De fikk venner og ble innlemmet i flokken. Han så ansikt som lyst opp og etterlot seg et savn når de etter en tid måtte dra tilbake. Andre fant seg ikke til rette, og han ante de små usynlige sår på sjela. Sår som aldri skulle få grohold. Hva hjalp det vel da om multiplikasjonene satt på rams, tenkte han i sitt stille sinn, og følte seg utilstrekkelig som lærer og medmenneske. Mens noen tok fart inn i fremtiden fra en trampoline, skulle andre ta sine første vaklende steg i kvikksand.

Skolestua hadde fått en sentral plass i bygda. På den ene siden hadde han utsikt mot veien vestover, hans egen skolevei som langt der ute nådde Namsos og havet. Fra et annet vindu så han veien nordover mot Snåsa og videre Mosjøen. En og annen bilen trafikkerte, men ikke oftere enn at ungene strakte hals for å få et glimt av doningen. Motorduren hørtes godt gjennom tynne vegger. Enkelte kunne ikke dy seg og lettet på baken for å få utsyn, men et kremt eller blikk var som regel nok. Han registrerte med tilfredshet at den nødvendige autoritet og respekt var til stede. Men unger var nå unger. Hjemme hadde han selv noen rabbagaster som hadde vanskelig for å ta nei for et svar. Og innerst inne var han glad for det. De måtte få tøyse grenser, både heime og på skolen. En snakket ofte så varmt om betydningen av å ta initiativ og prøve ut nye ting. Til tider kunne det være slitsomt, ja, endog en trussel mot hans autoritet. Men det måtte til. Hvis ikke ble pedagogikken todelt. En del til bruk i pedagogiske festtaler og en annen til bruk i skolestua. Nei, ungene kunne han ikke klage på, selv om de likte å gjøre han et pek når sjansen bød seg. Han kom til å tenke på kronestykket. De hadde tatt for seg budene, og da kom en ikke utenom ærligheten. Han hadde lagt ut om dens betydning for tillit, og så ville han vise det i praksis. Et blankt kronestykke, strategisk plassert på kateteret i matfriminuttet, markerte fristelsen. Selv nøt han som vanlig sin kaffe og mat i siderommet. Ei krone, på butikken like ved kunne den gjøres om til store mengder kandis og karameller. Han følte seg nesten som slangen i paradiset. Og neste time var kronestykket borte, erstattet av en brun femøring. Våkne, ansente blikk fulgte hans minste bevegelse

mens han febrilsk tenkte ut neste trekk. Flyttet formålsløst på noen papir på kateteret og avdekket en ny femøring. Flere papir, og haugen med ett- to- og femøringer vokste. Til slutt telte han opp 100 øre. "100 øre er lik en krone," mumlet han og stirret utover klassen, der blikkene var festet i pultlokkene. Men det rykket regelmessig i vevre og kraftige skuldre, og han visste så vel hva dagens samtaleemne ville være rundt middagsbordene. Og med stor sannsynlighet lokaliserte han "synderen".

Bak han hang kartene. Kart over det hellige land med alle de kjente navn fra bibelhistorien. Og ikke minst Europakartet, som hadde vært flittig i bruk det siste skoleåret. Mer enn før, for nå var ting på gang der ute, og i fantasien var reisen både rask og billig. Selv holdt han Nationen, og den ga han nyttig bakgrunnsstoff. Europa var i smeltedigelen, og siste året hadde Spania vært i fokus. Eksotisk med palmer og sitrusfrukter, men også arena for en skjebnekamp. Den lot han elevene ta del i nesten fra dag til dag og kunne vanskelig skjule hvilken utgang han håpet på. Han hadde fortalt om opprøret, pekt på Marokko og Kanariøyene, og funnet fram til Sevilla, Cadiz, Salamanca, Valladolid, Barcelona og Madrid. Han hadde lite til overs for den venstreradikale folkefronten og håpet på seier for Franco og fallangistene. Verden hadde vel sett nok av det kommunistiske eksperiment, mente lærer Sprauten, og hadde mange med seg. Ikke minst i bondestanden. Også Arbeiderpartiet hadde leflet med de samme ideer i 20-åra, men den nye statsministeren fra Hømmelvik var mer jordnær enn som så. Like fullt, at han skulle ta over som statsminister i 1935 med hjelp fra

Bondepartiet, hadde gitt gode odds fem år i forveien. Men slik er nå politikken, tenkte lærer Sprauten og ryddet ut skoleåret 36/37.

På vei ut til sommeren passerte han den svarte vedovnen som raget opp mot taket. Den skulle bli god å finne igjen når kvikksølvet krøp ned mot -30°, men denne dagen var fortegnet pluss. Vel ute på trappa stanset han og lyttet. Syntes så tydelig den milde brisen bar med seg glam fra Lømsen. Badesesongen var alt i full gang. Han følte seg et øyeblikk fristet, for han var da ikke eldre enn som så.

Lømsen riktig glitret denne dagen. Reflekterte solstrålene fra en varm sol på skyfri himmel så det nesten gjorde vondt i øynene. Innsjøen var kilde til såvel rekreasjon som matauk. Men i dag var det ingen som ofret ørreten en tanke. Alt til sin tid.

De hadde fått tre tømmerstokker av Petter Daniel, kamerat av Jarles far og gardbruker som han, og etter utallige drag med saga hadde ivrige guttehender kuttet stokkene i to. Bundet sammen med kraftig tau ble det ei flåte som guttene stupte fra. Alt mens de kastet lange blikk mot damelaugarrommet. For hva hjalp det om stupet var aldri så fint hvis det ikke ble observert derfra. Damelaugarrom og herrelaugarrom. Det var navnene på de to sidene av en fremskutt odde i Lømsen. Her kunne en skifte nokså ubeglodd. I hvertfall i damelaugarrommet, for der kunne en skjule seg bak lensmannens naust. Naustet ivaretok bluferdigheten, og den var utvilsomt størst på spinnesiden. De grå treveggene hindret innsyn, lange blikk og halser til tross.

På den andre siden av Lømsen lyste de grønne Oksåsbakkene, og til høyre for dem bølget et skogkledd Midterfjell. Guttene kjente området som sin egen bukselomme. Utallige var streifene innover liene, ofte med pil og bue som utstyr. Mang en trestamme var merket av fulltreffere, som tause vitner til kampene mellom indianer og hvit. Høsten, med bærsanking, hadde ikke samme appell. Da ble liene og myrene invadert av en eldre årgang som fylte opp bøtter og spann. Heldig var den som hadde adgang til naturens spiskammer. Store vidder ga nok til alle. En uutømmelig vitaminkilde gjennom en lang vinter. Selv hadde han kort vei til badeplassen. Bare noen hundre meter unna lå heimgarden, Granlia, og her hadde han bodd nesten hele sitt femtenårige liv. I velvoksen alder hadde faren overlatt heimgarden til eldste sønn og gått igang som bureiser. Åtti mål ble dyrket opp, det meste for hånd, og i 1924 flyttet de inn. Selv var han minstegutten, bare to år og yngst av tilsammen tolv søsken fra to ekteskap. Det hadde også vært en trettende, ei jente, som døde i ung alder. Fars første kone hadde dødd i barsel, men den lille gutten ble berget. Vokste opp og ble familiens poet. Han likte å skrive og sendte inn små dikt og fortellinger til avisa under pseudonymet "Treskoellert". I melankolske stunder kom skyldfølelsen sigende og stilt kom det: "Æ skull' itj vore fødd". Men livet fikk han, selv om det ikke skulle bli langt. Var bare ungdommen da hjertet sviktet i langrennsløypa. Før det første tiåret av det nye århundret var omme var Jarles far enkemann med ansvar for sju barn. Et nytt liv hadde gjort slutt på et samliv og et arbeidsfelleskap. Hjelpsomhet fra gode naboer kunne

saktens lette byrden et stykke på vei. Men bare en ny kvinne i huset kunne erstatte en hustru. Hun kom fra et småbruk noen kilometer lenger sør og ble selv mor til fem, tre jenter og to gutter. Ble bureiserkone og kunne i 1924 flytte inn på egen gard. Følte innerst inne at her var hun med fra begynnelsen og kunne sette sitt preg på tilværelsen. Hun kunne ta fatt på nytt, slik han gjorde det ute på markene. Bit for bit ble åkerlandet utvidet, og når håndmakt og spett ikke strakk til, hadde en heldigvis stubbryteren. Gjenstridig ga jorda slipp på røtter og steiner, og åkerlappene ga fór til en voksende buskap. Etterhvert bestod den av en flokk sauer og fem-seks melkekyr. Melk kunne omsettes i klingende mynt, men da måtte den ut på markedet. Bøndene i grenda hadde gått sammen i melkelag og tok hver sin tørn med å kjøre melka til Steinkjer. En gang i uka ble vogna fylt opp med fulle melkespann, behørig merket, og hesten kunne luntre avsted mot byen og meieriet. Ordningen varte ved helt til Odin, som hadde overtatt farsgården, kjøpte lastebil. Så ble hestene spart for den turen. Teknikken tok opp konkurransen med muskelkraft hos dyr og mennesker. Enn så lenge var hesten uunværlig på jordene til pløying og harving. Da var den ene hesten på gårdene ikke nok, men bøndene lånte av hverandre slik at de kunne spenne for tospannet. De færreste følte seg større enn naboen, og alle høstet fordeler av en stilltiene overenskomst: I dag meg, i morgen deg.

Hesten var uunværlig og hadde status, høyt hevet over alle andre dyr. Hest var en vitenskap, regelmessig beundret og beskuet hos hestehandlerne inne i byen. Den kyndige kunne kjøpe seg opp, få seg

en bedre hest og kanskje sitte igjen med et mellomlegg. Men det var vel helst omvendt, for hestehandlerne, nedlatende omtalt som tater, kunne sitt fag. Gardbrukeren i Granlia hadde sans for geskjeften og brakte rett som det var en ny hest til gårds. Som regel tilfreds med den nye, mens ungene sørget over den gamle. Verdi i kroner og øre kunne ikke oppveie klapp og kos.

Ut på tredvetallet fikk hesten en ny konkurrent da den første traktoren kom til bygda. Ung og gammel sperret øynene opp overfor dette mirakel, en Fordson med jernhjul foran og bak. Bak hadde hjulene gripetak som avsatte kraftige merker i den bløte grusen. Noe annet enn lette hestehover. Motoren ble startet med sveiv, og vel i gang slo en over en hendel fra bensin til parafin. Men det var teknikk i sin vorden. En kunne lett se hestens fortrinn når en med svarte fingre, eder og forbannelser skulle søke etter feil inne i vidunderet. Noen fant fram i det meste, mens andre stod rådløse. Yngstesønnen i Granlia hørt til de første.

I heimen, som ellers i bygda, fantes det klare forestillinger om mannfolk- og kvinnfolkarbeid. Skjeve blikk fikk den som åpenlyst forkludret mønsteret. Her, som andre steder, kostet det å tråkke opp nye stier. Kvinnene hadde sitt sosiale samvær knyttet til kvinneforeningen. Regelmessig møttes de rundt i heimene der strikkepinnene knitret mens kaffe og kaker ble fortært. Over bordet gikk samtalen uanstrengt med kommentarer til alt og intet. Kanskje var det en nyanskaffelse i heimen som skulle beundres, og godordene varmet. Heimen var et utstillingsvindu for kvinners flid og dyktighet, og bestestua i særdeleshet. Ledervervene gikk på

omgang, og på hvert møte var det utlodning. Alle hadde anskaffet en liten ting, årene kom fram og spenningen kunne utløses. Det var dette de ventet på, ungene, som satte til livs skive etter skive. Hadde støtt ærend innpå stua og ble aldri mett. Men det var vanskelig å bruke "storstemmen" i nærvær av alle gjestene. Ingen ville ha ord på seg for å være bisk.

Bare mennene holdt seg unna og kom først tuslende når den siste hadde takket for seg. Et og annet godt smørbrød var det vel igjen, og slik fikk de delta på festen når festen var slutt. Men noe annet ønsket de heller ikke. Visste med seg selv at denne kvelden var det kvinnene som satte dagsorden. "Kvinnfolkprat", kalte de det mann og mann imellom. Men når lysene var slokket i grenda, og tankene ennå svirret og forstyrret søvnen, kunne de ikke dy seg: "Var det noe nytt?" Så fikk de likevel ta del i kvinnenenes fellesskap med kona som formidler. Lavmelte stemmer inn i en ny dag.

Gardbrukeren i Granlia hadde sin faste plass ved kjøkkenbordet med utsikt ut av vinduet. Inn mot veggen hadde folkemottakeren fått sin plass, og gjennom den fikk de verden inn til seg. Musikk, nyheter og kåseri. Radioen kunne og skulle brukes til å spre kultur og kunnskap ut til befolkningen. Og folk lyttet - til det meste. Selv hadde han sansen for utenrikskronikken, så mandagskveldene kl. 21.10 skulle det være stilt på kjøkkenet. Og sannelig hadde de noe å øse av, om det nå var Mogens, Giverholt, Ording eller Castberg. Europa var blitt ei kruttønne knapt 20 år etter verdenskrigen. Selv hadde han mest sansen for Victor Mogens som hadde vært utenrikskronikør fra 1927. I en periode holdt han sine

kronikker hver uke, så ble det i 1935 tre pr. måned, i 1936 to, og 25. Januar -37 var det slutt. Victor Mogens kunne få sagt det og hadde en vinkling på ting som fenget i Granlia. Tyskland var for mange den store stygge ulven, men ikke for Mogens og ikke for han selv. Folk hadde i det minste fått et arbeid å gå til, noe som også ble poengtert i Nationen. Redaktør Aadahl deltok heller ikke i den ensidige fordømmelsen av NSDAP som han mente å se i enkelte aviser. Kunne ikke mangt føres tilbake til den ulykksalige freden etter første verdenskrig? Dette hadde Mogens gang på gang påpekt, og det hadde vel ikke falt i smak. Nå skulle blant annet Arne Ording, den gamle Motdagisten, tolke begivenhetene ute i Europa, og da ble det nok andre toner. Nei, han selv og flere med han savnet Victor Mogens om mandagskveldene.

Gardbrukeren i Granlia hadde klare oppfatninger om politikk og samfunnsliv. Som bonde soknet han naturlig til Bondepartiet og hadde vært med på en nedtur ved stortingsvalget året før. Fem mandater gikk fløyten i et valg der Høire var vinneren. Men regjeringsmakta satt Arbeiderpartiet fortsatt med. Ved stortingsvalget i 1933 hadde noen nye, interessante partier kommet til, Kristelig Folkeparti, Samfundspartiet og Nasjonal Samling. De to første rykket inn på stortinget med ett mandat hver og greide det igjen i 1936. Kristenfolket erobret endog et nytt. NS nådde heller ikke opp i -36, og ifølge avisene var kringelen igang inne i hovedstaden. Nåja, bølgene hadde gått høye også i Bondepartiet, ikke minst i 1935 da de åpnet opp for en regjering fra Arbeiderpartiet. Kanskje årsaken til valgresultatet lå nettopp der?

Selv var han sterkt opptatt av trusselen fra øst. Han avskydde kommunismen og hele dens vesen, og han var skeptisk til jødene. Mente seg lurt i en eller annen handel og overførte antipatien på gruppen som sådan. Selv var han i mangt en asket og rørte verken tobakk eller alkohol. Når arbeidsdagen var over, dukket han ned i bøker og tidsskrift. Var først og fremst en jordnær mann men hadde også interesser utover det.

Siste skoledag sommeren 1937 var også en merkedag for han. Den yngste av tolv hadde avsluttet sin skolegang med gode skussmål fra lærer Sprauten. I en mannsalder, slik føltes det, hadde han forsynt skolen med unger. Aldersforskjellen var så stor at generasjonene på et vis krysset hverandre. Sønnene til eldstmann ble jamaldringer med hans yngste, Jarle. Femtenåringen var praktisk anlagt og ikke redd for å ta et tak, så det måtte vel bli ei råd med arbeid. Han visste om bønder som trengte hjelp i skogen, og onnahjelp var det alltids bruk for. Omsider kunne en ane bedre økonomiske tider. Tyveårene og første halvdelen av tredveårene hadde vært en prøvelse, ikke minst for bygde Norge.

Et land i krig.

Til vanlig var den en hemsko, isen som i kalde vintrer la seg innover fjorden og sperret sjøverts trafikk. Men 9. april 1940 fungerte den som en buffer mellom de tyske inntrengerne og byen inne i fjordarmen. Allerede 9. april var tyske krigsskip observert i Skarnsundet, men isen lå tykk på Beitstadjorden helt fra 3-4 km. innafor Follafoss og utover. Karene sendte lange blikk og klyser med skråtobakk utover. Jaggu bra at isen lå ennå, for dermed kunne kanskje byen bli spart. For knapt noen ventet at tyskerne skulle få sette seg fast uten forsøk fra norsk og engelsk hold på å drive dem ut. Men tanken på en moderne krig, og hva det i all sin gru innebar, var de fleste lykkelig uvitende om. Men folk var samstemte. Dette var et overfall på en liten nøytral stat, og han som proklamerte seg som statssjef i Oslo hadde inntatt en forræderrolle. I byen var de vant med militær aktivitet. Her hadde IR 13 sitt kvarter og depot, og i likhet med Trøndelag Dragonregiment nr. 3 fikk de bedre tid til mobilisering og oppsetting. Den velsignede isen.

Folk var vitner til en hektisk militær aktivitet, og på sivil hold gjorde en også forberedelser. Den andre krigsdagen, 10. april, var det flyalarm-- ringing med kirkeklokkene-- for et fly ble observert vest for byen. Senere ble besøkene hyppigere, og politiet ga sine ordre gjennom Steinkjer evakueringsnemd. Folk som bodde i nærheten av bruene, aktuelle bombemål, skulle flytte unna. Likeså pensjonærene på gamlehjemmet, og syke ble brakt til et nyopprettet

lasarett på Fagerheim skole. Strømmen ble stengt av om natta, og jernbanetrafikken opphørte. Folk måtte ha passerseddel fra lensmann eller politi, og telefonen ble avstengt for private samtaler. Folk handlet i butikken som aldri før, ikke minst matvarer, men nå solgte man bare mot kontant. Folk ventet og fryktet hver ny morgendag. Imens fikk hver og en ta sine forholdsregler ut fra sitt beste skjønn og de pålegg myndighetene ga. En eventuell tvangsevakuerings skulle først iverksettes etter beskjed fra den norske militære distriktskommando.

De første engelske soldater ankom Namsos allerede 14. april da 350 matroser og marinesoldater ble landsatt fra to kryssere. Natt til 17. april og om kvelden 17. april kom 146. britiske brigade etter. Om kvelden 19. april kom franske tropper, bestående av en stab og 13., 53. og 67. bataljon alpejegere, alle med redusert styrke (ca. 3000 mann). Troppene sto under ledelse av brigadegeneral Béthouart, som åtte dager senere ble sendt nordover til Narvik. Ytterligere britiske og franske troppeforsterkninger kom 22. april, men forsyningsskipene som fulgte disse, fikk ikke losset p.g.a frykt for tyske bombeangrep. Noe fikk franskmennene i land om kvelden, bl.a. ski (de fleste uten bindinger) og en del levnedsmidler. Først natt til 27. april kom en konvoi av lastebåter til Namsos og losset luftvernmateriell, biler, ambulansemateriell, ammunisjon og levnedsmidler.

De britiske styrker var såkalte "territorials" med forholdsvis liten militær utdannelse og manglet artilleri, både til land- og luftforsvar. Soldatene hadde rikelig med personlig utstyr, men hadde verken ski eller truger og hadde dessuten liten, hvis noen, øvelse

i å bruke slikt utstyr. Under ledelse av general Carton de Wiart hadde operasjonene mot Trøndelag fått kodenavnet "Mauriceforce", og Trondheim var målet. Selv var han tildelt Victoria korset etter 1. verdenskrig og av Churchill omtalt som "en mann som er vant til å ta risiko". Først 20. april kl. 13.00, fire dager etter at han selv hadde satt foten på norsk jord, møtte han den norske øverstkommanderende i Nord-Trøndelag, oberst Getz, til en personlig sammenkomst i Steinkjer. Oberst Getz hadde nettopp gått inn i en ny rolle. Så sent som 17. april overdro general Laurantzøn den direkte kommando over alle avdelinger i N-T til oberst Getz som sjef for 5. brigade. En ordning som varte ved under hele felttoget.

I Steinkjer var staben for de engelske styrker på plass med kvarter i byen og nærmeste omegn. Engelske tropper hadde allerede passert på vei sørover, mens engelske avdelinger tok tilhold på skolen, i kjelleren på Sannanbygg og i diverse privathus. 19. april kl. 22.00 meldte Reuters telegrambyrå i kringkastingen fra England at britiske tropper var landsatt i Namsos. Neste dag, lørdag, ble byen bombet av tyske flystyrker som hadde fullt herredømme i luften. Kunnskap om dette nådde ikke fram til befolkningen i Steinkjer, og neste dag var turen kommet til dem.

Om morgenen gikk tyske styrker i land ved Kirknesvågen, og ut på dagen kom flyene. På formiddagen kom ordren om evakuering, men langt fra alle var ute av byen da de første bombene falt rundt 12.30. En tett snøkve på morgenkysten hadde gitt seg, og i klarværet hadde de tyske flygerne små problemer med å orientere seg. Her slapp de å ta

hensyn til et effektivt antiluftskyts. Spreng- og brannbomber ga dumpe drønn denne første av to bombedager som la omtrent 80% av byen i grus. De hørte drønnene og så røyken også fra Granlia og skjønte hva som var på gang. Samtidig pirret det nysgjerrigheten, og syttenåringen fikk med seg sin jamaldrene nevø. La i vei til fots mot byen for å se med egne øyne. De fulgte skogbandet og fikk til slutt utsikt fra Eggehvammen. Fikk se teknikk i destruktiv, fri utfoldelse. Flyene kvittet seg med sin ødeleggende last over deres by. De var tause vitner til at brannene, kraftigst først på Nordsia, flammet opp og la hus og kvartal i aske. Registrerte at meieriet hadde fått en fulltreffer. Neste dag fulgte nye flyangrep og satte blant annet brygger og trelastlagre i brann. Alt mens tyske styrker rykket nordover mot byen med retirerende norske og engelske styrker foran seg. Ungdommene på Eggehvammen delte et ønske med utallige norske ungdommer disse aprildagene. Et ønske om å gjøre nytte for seg i kampen mot inntrengerne, selv om de manglet nødvendig militær opplæring. Men hvem kunne kanalisere denne iver og virketrang i aprildagene 1940? Et land og samfunn så lenge drillet i fred hadde vanskelig for å omstille seg til krigens realiteter. Da de omsider greide å løsrive seg fra skuet på Eggehvammen, var spørsmålet hvordan de selv kunne bidra. På hjemveien så de seg begge i rollen som aktive våpenføre soldater i kamp mot tyskerne, hvor og hvordan hang ennå i luften. Foreløpig ble de hjemme og registrerte at norske styrker trakk seg nordover mot Snåsavatnet, og engelske og franske soldater trakk seg tilbake mot

Namsos langsetter veier i vårløsningen. Og utenfor veiene lå råttten snø og innbød ikke til ferdsel.

De færreste i en vennlig stemt befolkning kunne engelsk, men en tidligere kinamisjonær, nå bonde i Beitstad, ble budsendt da en engelsk avdeling søkte ly og hvile på en av gårdene i nabobygda. Etter mer enn ti år som misjonær i provinsen Hunan kunne han bistå slitne "territorials" med råd og vink på deres eget morsmål. Råttten vårsnø var uvant underlag for unnsetningsstyrkene fra øyriket. Tyske styrker presset på nord og vestover, og fra 22. april var Steinkjer på tyske hender. Slik var situasjonen da Jarle, syttenåringen i Granlia, og fem kamerater tok skiene fatt mot Midterfjellet for å komme i kontakt med de norske styrkene lenger nord. Virketrangen måtte få utløp. Det klukket i vårbekkene, og det bruste i mange unge årer disse aprildagene.

De trengte ikke lete lenge etter norske styrker da de kom ned til Snåsavatnet. Rundt tre tusen norske soldater holdt området ved sørenden av vatnet, og det manglet ikke på arbeidsoppgaver. Men våpen og ammunisjon fikk de ikke tildelt. Det skyldtes både manko, og flere av dem, bl.a. Jarle og Knut, var for unge¹. De ble satt til å utbedre gjørmehullene i veien som knapt i normale tider tålte trafikken i vårløsningen. Lauvtrær, fulle av sevje, ble felt og kvistet slik Europas ungdom ble felt og kvestet. Stokkene ble lagt tett sammen nede i gjørmehullene, kvisten oppå og på toppen grus. "Knuppeldam"² ble det kalt, og svetten spratt fram under de varme

1. Oberst Getz anslo at ammunisjonsbeholdningen bare ville strekke til for en slagdag og ba sine allierte om forsyninger. Dette ble lovet uten at det ble effektivt.

2. På tysk "Knüppeldamm"

islendingene de hadde fått utdelt.

Tysk flyaktivitet ga stadige påminnelser om at krigen bare var kilometer unna. Den 28. april meldte I/I.R.14's soldater, som hadde avløst D.R. 3, om kamp. Feltvakten ved Tiltnes ble tidlig om morgenen angrepet av en avdeling på ca. 100 mann, men angrepet ble slått tilbake.

Samme dag mottok general de Wiart beskjed fra London om at den britiske overkommando hadde besluttet å oppgi Namsos, men denne ordre skulle ikke oberst Getz få beskjed om av sikkerhetshensyn. Først 2. mai kl. 22.40 mottok han beskjed fra de Wiart, datert Namsos 1. mai, om den br./franske tilbaketrekning. I skrivet fra den franske øverstkommanderende Audet til Getz, datert 2. mai, stod det også et og annet mellom linjene. Det het bl.a.: "Vær forvisset om at den situasjon jeg befinner meg i er smertelig, fordi jeg er redd De tror jeg ikke har vært lojal mot Dem. Jeg er et offer for krigens nødvendighet, men jeg kan jo ikke annet enn å lystre."

Oberst Getz' dagsbefaling av 3. mai var preget av mismot, der det bl.a het: "Da England og Frankrike av oss ukjente grunner har oppgitt forsøket på å støtte oss i vår kamp og inatt uten varsel har trukket sine tropper ut av Namsos, står vi idag alene overfor de tyske samlede stridskrefter- allerede omgått i flanke og rygg av tyskere på den linje de engelske og franske tropper skulle holde." Samme dag kl. 10.00 mottok han underretning fra Bodø at H.O.K var reist nordover med ukjent adresse, og han så kapitulasjon som den eneste utgang på dette.

"Betingelsesløs kapitulasjon," forlangte den tyske oberst Krätzer etter konferanse med sin sjef i

Trondheim. Rett etter midnatt 4. mai møtte han major Knudsen og kap. Haaland i det tyske hovedkvarteret på Asp. Til det formålet hadde tyskerne rekvirert skolestua der det rådet en spent stemning. Urolig travet han rundt i påvente av de norske offiserene, vel informert om betydelige norske styrker i området. Dro ned Europakartet og konstaterte at mye hadde skjedd etter at det ble laget. Nå var han, Krätzer, med på å trekke opp nye grenser. I et ulåst skap studerte han lærer Sprautens lille naturfagsamling, til hjelp når naturens små og store mysterier skulle forklares. Magneter, jernfilspon, reagensrør og flasker med etiketter, behørig merket med sirlig blått blekk. Måpende hadde ungene forstått at det var mye mellom himmel og jord.

Omsider var de norske offiserene på plass og fikk seg forelagt betingelsene med krav om at de skulle godtas på stedet. Fra Kvam sentral fikk de forbindelse med Getz som fant å måtte gå med på vilkårene da tyske tropper allerede var sluppet gjennom de norske linjene. Major Knudsen fikk ordre om å nedlegge bataljonens våpen og ammunisjon i forlegningsområdet og marsjere til Steinkjersannan for å bli internert som krigsfanger. Dit kom bataljonen ved 20.00 tiden, og dit kom også andre av brigadens avdelinger, således III/I.R. 13 og D.R. 3.

Neste dag, 5. mai, kom oberst Getz til Asp for endelig avtale om kapitulasjon, og de tyske styrker hastet videre mot Mosjøen over gjørmehull med og uten knuppeldam.

Ansikt til ansikt

De norske soldatene skulle sørover til internering, mens tyskerne fortsatte nordover. For de første var krigen slutt hvis de ville. Slutt før den egentlig rakk å begynne. En togulykke rammet hardest med syv drepte og ca. 20 sårede da to tog, det ene troppetog, kolliderte vest for Valøy. Også tyskerne hadde beskjedne tap, men for to tyske offiserer som senere ble gravlagt på Forr kirkegård, var krigen slutt. Såvel tyske som norske heimer skulle få beskjeden "dessverre falt". For dem ga uttrykket "beskjedne tap" ingen mening.

Denne maidagen møttes de ansikt til ansikt, og fienden ble enkeltindivid. Slitne, grimete ansikt etter døgn med lite søvn kunne ikke helt skjule sin nysgjerrighet. Hvem var fienden som de inntil nylig hadde stått overfor? Hvor mange var de, og hvilket utstyr hadde de? Ansikt til ansikt ble det også rom for en viss kontakt. En tysk soldat dro fram en kjekspakke og spanderte på ungguttene fra Egge da de passerte en kolonne med overbygde firehjulsvogner. De ble trukket av hester og hadde kanoner på slep. Den tørre kjeksen var som manna for sultne, tomme mager. En underoffiser ga Jarle et vennskapelig klapp på skulderen og en formaning: "Dra heim til mora di". De forstod beskjeden uten å forstå så mye tysk ellers. Den lille gruppen i sivil skulle ikke interneres men dra heim etter en vennlig gest og formaninger.

Ved Lømsen, nesten heime, passerte de tømmerperringene som de norske soldatene tidligere hadde laget. Kvinnfolkene i grenda hadde vært bortom med mat og ekstra klær og fottøy da de hutret

seg gjennom de kjølige aprilnettene. Nå var tømmerstokkene veltet unna og ga fri passasje.

Etter en måned i begivenhetenes sentrum måtte befolkningen prøve å skaffe seg oversikt. Ved Asp hadde norske, engelske, franske og tyske soldater vært innom en heim i løpet av en uke. En kunne bli forvirret av mindre.

I Granlia og på Saursaunet var de lettet over å ha fått tilbake sine.

En annerledes hverdag.

Ute ved Vist var en liten firkant hegnet inn med stakittgjerde. Her hadde det eneste større sammenstøt mellom britiske og tyske tropper funnet sted. En todagers operasjon krevde både britiske og tyske liv. I Gudbrandsdalen kom det til å gå adskillig hardere for seg, og i seks operasjoner ved Fåberg, Tretten, Kvam, Kjørem, Otta og Dombås ble de britiske styrker nærmest tilintetgjort. Operasjon "Sickleforce" ble en tragedie. På øst- og vestsiden av Mjøsa skulle de slå de tyske styrker tilbake, uten kart og med elendig kommunikasjon. Sambandsfolkene i veststyrken hadde telefonapparat men ingen ledning, og for øststyrkene var det omvendt. Og verken øst- eller veststyrkene hadde den uunnværlige generatoren. Hastige omlastinger i Skottland var skyld i kaoset.

Et liv var et liv, og trønderne viste respekt for de nyspadde soldatgravene om det nå var venn eller fiende. Et lite trekors med navn var reist i enden av firkanten, og på toppen hang hjelmen. Men stakittgjerdet var en luksus som ble de færreste til del, for tiden var knapp. Det ble helst ei steinsetting rundt ei jordseng i påvente av noe mer permanent. Små steiner markerte omrisset av graven. Enn så lenge gikk folk stille forbi, rystet på hodet over krigens gru og tenkte tanker som-- "hvem var han, og hvor kom han fra? Var han ektemann og pappa?" Det fortalte den lille treplaten under hjelmen ingenting om.

De fleste hadde sitt å stri med. Store deler av byen var ødelagt, og sivile hadde mistet livet. Fra mann til mann gikk historiene om kjente og ukjente og kunne ut fra en riktig opprinnelse ende opp i det utroligste. Oversikten var liten og rykteflommen desto større.

Men det ble etter hvert klart at det hadde vært tragedier i tragedien. F. eks. syttenårige Sverre som hadde vært på Sannan da tyskerne kom. Da han sprang unna etter anrop, ble han skutt og gravlagt der han falt. I ei stue sønnafor Sannan satt mor og ei søster alene igjen. Eller 29-årige Håkon fra Stod som stakk hodet ut av et vindu under kampen ved Fossem. Ei maskingeværkule gjorde slutt på hans liv. Størst inntrykk gjorde tragedien i Midjogrenda. Den store hovedbygningen på Midjo ble skutt i brann med brannbomber om natta, og der lå den 95 årige Ragnhild til sengs. Der var også hennes datter Petra, forhenværende telegrafbestyrerinne, som ikke ville forlate sin gamle mor. De satte begge livet til i flammene. Hvem hadde sagt at krigens helter måtte bære våpen? Tapet av hus og heim ble lettere å bære når en fikk høre om slike tragedier. Materielle tap til tross-- det var mange som stillferdig sukket-- "det kunne gått verre."

Så var det bare å brette opp ermene. Om ikke mange måneder var en ny vinter i anmarsj, og både okkupant og okkupert skulle ha hus og varme. Da høsten kom, var det knapt plass igjen på den store ekserserplassen på Sannan. Der hadde tyskerne oppført tjue lange hestehaller, og arbeidet pågikk med ti store mannskapsbrakker. De hadde heldigvis gitt avkall på skolelokalene, så skolene kom igang som planlagt.

Ute i byen var det hektisk aktivitet. Noen hus var borte for alltid, og tomtene måtte ryddes. En og annen pipe kneiste i tross og ble sprengt av tyske ingeniør soldater. Kaffistovagården stod som et tomt skall, og velrettede sprengladninger gjorde den om til en steinhaug. Andre hus kunne restaureres til tross for en

hard medfart. Det var tilfellet med Samvirkelagets nye bygg på Nordsia. Og kirken stod selv om den ikke var et vakkert syn. De som hadde anlegg for det sendte stille bønner og takksigelser oppover og så en mening i det meningsløse.

Først og fremst gjaldt det hus og heim, og folk måtte ty til provisorier. Der hvor kjelleren stod, ble fordums aktiviteter dyttet et hakk ned. Provisoriske tak gjorde at næringsvirksomhet kunne komme i gang. Men en måtte gå på akkord med komforten, f. eks. når en skulle besøke Lassen i hans frisørsalong i skuret. Men det gjaldt å komme i gang, og siden ble det tid for barakker. De grodde opp og erstattet etterhvert noe av den bygningsmassen som var tapt. Aktiviteter som ga muligheter, ikke minst for bygg og anleggsbransjen. Penger kunne en også tjene på alle de grønnkledde, og på en husvegg kunne en lese "Bittekjelleren." En måtte tross alt se framover, som fiskehandler Schult-Jessen, der han i sin overbygde kjeller var optimist som før med tanke på Steinkjer Skiklubb's arrangement av NM på ski i 1942.

Men bak lurte storpolitikken. Folkemottakeren hadde sommeren -40 bragt nyheter om tyske triumfer i Frankrike, og bonden i Granlia var imponert over den tyske krigsmaskinen. Fra Oslo meldtes det om forhandlinger mellom norske og tyske myndigheter, og han regnet med en avtale som skulle regulere forholdet mellom okkupant og okkupert.

For ungdommen var Steinkjer som en magnet. Inntrykkene var mange i byen der sivilt politi etterhvert avløste tyske militære på brua for å hindre kaos. Et og annet tysk ord festet seg, og en kunne på nært hold ta kanoner og bombekastere i øyensyn. Utstyr som så

langt hadde vist sin overlegenhet. Ut på sommeren var det slutt også i Norge. Og det var vel heller flere beundrende blikk enn foraktelige øyekast som ble de grønnkledte til del sommeren -40.

Korsveier.

Vibrasjonene forplantet seg gjennom det massive skroget fra maskinen dypt der nede. Smøg seg gjennom støvlesålene og forsterket den indre spenning som mange følte. En følelse av å ha kastet loss slik troppetransportskipet "Monte Rosa" nettopp hadde gjort. De så glipen vokse seg større mellom kaikant og skip, og en tynn hinne med oljefilter sprakk opp når den kraftige propellen satte vannet i bevegelse. Noen ropte beskjeder og avskjedsord til bekjente inne på kaia. En og annen kjæreste kunne ikke holde tårene tilbake, men langsomt ble de mindre der inne på kaia. Ansiktstrekkene ble visket bort, og til slutt kunne ikke stemmene bære lenger. 14000-tonneren "Monte Rosa" av Hamburg var på vei ut Oslofjorden med soldater som skulle utgjøre Panzergrenadierregiment Norge. Jarle, ennå ikke fylt 21, skulle ut i Europa for første gang.

På nyåret -43 hadde avisene hatt utallige oppfordringer om fronttjeneste. "Nå spenner vi stålhjelmen på" het det bombastisk i en N.T.B notis. Og store svarte bokstaver var blikkfang. "Meld deg til Pansergrenaderregiment Norge". De frivillige skulle få norsk befal, og "den videre utvikling blir at alle de frivillige nordmenn som kjemper på Østfronten i andre nasjoners avdelinger, vil bli samlet under norsk banner".

Så hadde han bestemt seg. Hos politiet fikk han "meldeskjema for frivillig inntredelse i Pansergrenaderregimentet Norge", som så ble sendt i utfylt stand til Frontkjemperkontoret i Stortingsgt. 12 Oslo. Nederst på arket stod det med kraftig understreking "Meldingen er binnende". Personalia

med utdannelse, familieforhold, tjenestetid i den norske hær og evt. tidligere fronttjeneste skulle også være med. Og han bekreftet at han var medlem av NS. Søknaden var datert 18.4.41, og 1.5 ble han medlem. Han hadde selv vært innom NS-kontoret i Ogndalsveien med søknaden, og halvannen måned før hadde han meldt seg inn i Rikshirden. Men allerede sommeren -41 kunne han merke at nye vinder blåste over byen. Det var ikke uvanlig at det ble pepet etter han når han gikk gjennom gatene i hirduniform. Men han brydde seg ikke så mye, for han hadde kamerater som fulgte samme vei. I Egge stod NS sterkt, og hjemme fant han støtte for sine synspunkt. I hvert fall hos far og et par av brødrene. Og Terboven hadde høsten -40 slått fast at Norges framtid lå nettopp hos NS. Mye var sagt og virvlet opp om norske myndigheter og deres innsats våren -40, og "landstrykerne" fikk sitt pass påskrevet i NS vennlige kretser. Men samtidig var liksom verden litt i ulage. Mange stilte seg uforstående til ikkeangreppspakten mellom Tyskland og Sovjet fra -39. Hvordan skulle tyskvennlige NS-medlemmer forklare, for ikke å si forsvare, denne pakten med bolsjevikstaten? Men NS-medlemmene var ikke de eneste som slet med den politiske logikk. Det gjorde også kommunistene. På begge ytterfløyene skulle de legge et puslespill der biter fra forskjellige spill var blandet sammen. Og ingen fikk det riktig til. Ikke før 22.6.41.

Det tyske angrepet på sovjetstaten sorterte bitene, og de falt på plass for såvel NS-folk som kommunister. Verden var igjen blitt forutsigbar for ytterfløyene, og vervingen til østfronten skjøt fart. På initiativ av Terboven og Quisling ble det i dagene 24.-

29. juni opprettet en legion, og fram til desember hadde det meldt seg over 1900 frivillige. Ikke alle disse kom til fronten, men tallene viste et stort potensiale når bolsjevismen var utpekt som fiende nr. 1.

1. Selv lekte Jarle med tanken, og det ble bragt på bane i Granlia. Altfor ung, var fars konklusjon, selv om han gjerne så at sovjetstaten og dens ideologi gikk til grunne. Mor hadde lite til overs for uniformshysteriet og alt som fulgte med. Våpen i alle varianter og unge liv som ble blåst ut i kampen mellom ismene.

Menneskene skulle ha andre ting å ta seg til på jorden. Hun likte ikke ufred, og aller minst den som snek seg inn og splittet familier. Odin la ikke skjul på sine sympatier for England, mens andre gikk motsatt vei, blant dem yngstegutten, Jarle.

Sommeren -41 kom han hjem i rikshirdens uniform med solkorset på armen, og han fikk sjåførjobb hos NS i Steinkjer. Han og Forden skulle være disponibel når fylkesmann Eggen eller fylkesfører Martens skulle ut i embeds medfør. Ett og annet skulle også hentes og bringes, og hver kveld parkerte han bilen hjemme i Granlia. Forden var ombygd med gassgenerator, men den ble startet på bensin. Så kunne en slå over en hendel til gass, men som regel gikk det på bensin, knapphet og rasjonering til tross.

Martens forsømte aldri en anledning til å reklamere for fronttjeneste. Stadig gjentok han fra baksetet: "Jeg kjenner Egge lag dårlig hvis dere ikke melder dere til fronten". Og flere fra bygda dro ut, noen for aldri å vende tilbake. Slik var det med brorens kamerat som forlot kone og to små barn for å gjøre fronttjeneste. Krigen kom til å årelate den kretsen Martens hadde god kunnskap om.

Sjåførjobben ga mange ledige stunder som ofte ble tilbragt på Dahls kafe. En del ansikt gikk igjen, både tyske og norske, og tyske ord og uttrykk gikk inn i lydhøre ører. Etter hvert kunne det bli en prat på tvers av språkgrenser. De tyske soldatene var seg bevisst at de var utkommandert til et rolig hjørne av Europa, men disiplinærbrudd kunne lett gjøre en ende på det. Kafeen summet, og rett som det var kom den yngste datteren i huset, Snefrid, bort og holdt han med selskap.

Ett og annet oppdrag utenfor Steinkjer ble det også, som da Trondheim fikk besøk av Gudbrand Lunde. Hirten skulle sikre ro og orden, og Jarle var en av dem. Utstyrt med gummikølle ved utgangsdøra hørte han ett og annet om "Europas skjebnekamp". Lunde hadde allerede før krigen markert seg som en driftig NS-leder i Stavanger, og nå skulle trønderne i den fulle salen overbevises.

Sommeren -42 gikk ferden sørover til Oslo og tre måneders tjeneste i "Førergarden" med eksersis og forskjellig vaktteneste. Miljøet ga liten plass for motforestillinger mot nyordningen. Han var blant mennesker som hadde krysset sitt Rubicon og som overbeviste hverandre om riktigheten av sine valg. NS-avisene ga jevnlig reportasjer fra fronten, portretterte legionærer med krigsutmerkelser i kampen på østfronten. Nekrologer, som også dukket opp, fortalte om offervilje for folk og fedreland. Og de lot seg rive med. Ordene i trykksverten passerte gjennom øynene og endte i blodbanen.

Etter avreise fra Steinkjer bar det til oppsamlingsleir i Holmestrand, og så var det oppmarsj i Oslo sammen med veteraner fra legionen. Taktfaste skritt mot

brolegningen i sluttede rekker, men på hjemmebane var propagandakrigen allerede tapt. Frontene, også de mentale, hadde frosset til, men desto sterkere knyttet de seg til hverandre. Og ute markerte Stalingrad et vendepunkt.

Det var flere fra hjemtraktene, bl.a fetterne Leif og Ole Sivert, og en av kinamisjonærens sønner var med. En av de andre sønnene hadde allerede reist ut for å tjenestegjøre i Den Norske Legion.

Utenfor Horten ankret "Monte Rosa" opp i påvente av nattemørke og tryggere seilingsforhold. Fra dekk så de grønnsværet i liene mørkne i skumringen, og så var de på vei ut Oslofjorden. Klokken 11 neste dag, trettende mai -43, klappet "Monte Rosa" til kai i Århus. Den første av mange etapper var unnagjort.

En av mange.

Det ble dager med raske omskiftinger og liten oversikt. Etter togreisen fra Danmark ankom de Sennheim i Elsass. Ca. tre uker senere bar det videre til Grafenwöhr, og så havnet de dagen etter i Auerbach ved Nürnberg. Han følte seg liten i det enorme øvingsområdet, men langsomt greide han å orientere seg. Det var som å renske en løk. Det var hele tiden noe innenfor, for ikke å si over og under. Den enkelte avdeling gikk opp i en større enhet, og hierarkiet kunne leses av på offiserenes uniformer. Som en av de minste brikker måtte han orientere seg og skaffe seg oversikt, menig Jarle Saurset i den nyopprettede SS-pansergrenaderdivisjon Nordland. Sammen med SS-brigadene Nederland, Langemark og Wallonien utgjorde den den nyopprettede III. (germanske) SS-panserkorps under SS-generalløytnant Felix Steiner. En stor løk med en kjerne langt der inne.

I divisjon Nordland fantes enhetene regiment Norge, reg. Danmark, panseravd. 11, panseropplæringsavd. 11 og luftvern avd. 11. Det nye korpset ble kalt panserkorps, selv om stridsvognstyrken var heller liten. Han lærte at "Pansergrenader" var betegnelsen på infanterister som skulle operere motorisert og i samarbeide med Panzer(=tanks), utstyrt med "Schützen-Panzer", lette og raske kjøretøy med lett pansring. Men i virkeligheten ble det så som så med motoriseringen. Som en svamp i vann hadde Europas slagmarker sugd til seg mennesker og materiell. Sommeren -43 var det ikke gitt at planer, drøftet og vedtatt rundt generalenes bord, kunne gjennomføres.

Så var det bataljon, kompani, tropp og lag, og omsider ble soldatene mennesker med navn og ansikt.

I reg. Norge var den samlede norske styrken på omtrent 700 mann, og i tillegg ungarere, rumenere av tysk opprinnelse og kultur i tillegg til noen andre nasjonaliteter. Alt gikk for seg på tysk. Korpssjefen, Steiner, hadde bestemt at nordmennene skulle spres på underavdelinger i tilfelle katastrofen skulle inntreffe. Stalingrad spøkte ennå.

I leiren traff han såvel garvede veteraner som "førstereisgutter" som han selv. Noen hadde vært med helt fra begynnelsen, i div. Viking, og kommet helt til Kaukasus før tilbakeslaget kom. Andre kom fra den norske Legion som hadde hatt en forholdsvis rolig tilværelse under beleiringen av Leningrad. Herfra kom en annen av kinamisjonærens sønner og sluttet seg til den nordtrønderske kontingenten i Auerbach. Han hadde tilhørt det nest siste rekruttkompaniet til Legionen men kom for sent fram til aktiv fronttjeneste ved Leningrad.

Kjente ansikt lyste opp i tilværelsen, ikke minst for den som var grønn og måtte lære alt fra bunnen. Våpen og våpensystem, utstyr, ammunisjon, kjøretøy og førstehjelp. Alt måtte læres på tvers av språkgrenser, og etterhvert gikk det inn. De responderte automatisk når de tyske kommandoordene gjallet, om det nå var nordmann, rumener eller ungarer.

De skulle også briefes i det tankegodset som Hitler og nasjonalsosialismen hadde utviklet.

"Weltanschauung" ble det kalt og rommet alt fra geografi til politikk og raselære. Johan Gregor Mendel,

abbed og naturforsker på 1800-tallet, ble tatt til sannhetsvitne av ideologene i SS-staten. Som SS-soldater ble de innprentet at noen stod over og andre under, og prinsippene skulle også overføres på mennesker. Og ordene smøg seg inn, legitimerende rangordning og disiplin hos soldatene i Pansergrenadereg. Norge som etter en kort rekruttperiode satte kursen for Kroatia. I siste halvdel av august -43 bar det avsted med jernbane, og tre dager senere var de på plass i Kostanica. Etter grenseovergangen mellom Østerrike og Jugoslavia foregikk togreisen i sneglefart i frykt for sabotasje. De var i partisanland.

I rekruttperioden hadde alle lært litt om alt, men senere skulle de spesialutdannes. Interesser og kunnskap skulle bl.a legges til grunn, og dette ble kartlagt under opplæringen. Jarle søkte, som bien mot blomsten, til bilparken. Det var dette han kunne og hadde lyst på, men grundigere opplæring måtte vente. I første omgang ventet Kroatia som var et vakum etter Italias sammenbrudd. Videre utdanning og kamp mot partisanene, eller bandittene som de ble kalt, skulle foregå parallelt. Hele III. panserkorps ble sendt til Kroatia. Der ble korpset delt opp i mindre enheter og fordelt over et stort område med støttepunkter i byer og landsbyer. Og utenfor overtok "bandittene" mer og mer av kontrollen.

Forlegningen lå nede ved elven i Kostanica, og på den andre siden bølget en stor melonåker. Et og annet skudd ble løsnet mot forlegningen derfra uten at det kom til åpen kamp. På vinrankene hang store klaser til fristelse for en og hver. Høstkveldene var lumre med

brå overgang fra lys til mørke. Så ulik sommerkveldene i Trøndelag.

Frontene var skarpe, ikke bare mellom tyske okkupanter og partisaner, men like mye mellom landsmenn, Ustasja og partisaner. Jarle kom i kontakt med mange av de første på forskjellige oppdrag i området. Og kvinnene, kledd i samsvar med muslimsk tradisjon, minnet om at han var i en annen kultursfære. I desember -44 fikk "Fritt Folks" lesere et lite tilbakeblikk fra en såret og dekorert legionær som reklamerte for soldatlivets charme. Om Kroatia het det: "Landet var interessant med massevis av herlige druer og annen frukt, gjess til middag og smågriser stekt på spidd..... Folket var svartmusket og luset, jentene var forresten pene, men de gikk jo i sånne lange muhamedanerbukser, og slikt liker vi ikke, vi norske gutter".

Men de kastet nok lange blikk etter veldreide mørke skjønnheter. Vide gevanter, slør og "raselover" til tross. Det var nesten som gode, varme sommerdager ved Lømsen. Og en av kompaniets sjarmører omskrev Erich Maria Remarque etter en kveld på byen. "Under skjørtet- nichts Neues".

Vakthold og utdanning gikk parallelt utover høsten. Selv fikk han opplæring på kjøretøy, alt fra motorsykel til de tunge Klöckner og Opel som trakk kanoner og fraktet miner i alle utgaver. Et uhell her ville være som å sitte på en utskytningsrampe, og håndteringen måtte være deretter. Med tysk grundighet skulle ferdighetene dokumenteres, og senhøstes ble han sendt til Graz i Østerrike for førerprøve. Og ikke lenge etter, i november, var det ny forflytting. Denne gang var Leningradavsnittet målet

for III. SS-panserkorps. På ny sneglet troppetogene seg avsted. Regimentet ble oppstilt på tre jernbanetransporter som 20. november -43 begynte å rulle mot nord. Selv kjørte Jarle, mutters alene, en pansret folkevogn via Østerrike til Bratislava der han nådde igjen regimentet. Før avreisen hadde han oppgaver i forhold til de nye styrkene, et kosakkreg., som overtok reg. Norges plass i Kroatia da 1943 gikk mot slutten. Så gikk ferden videre gjennom Polen, Øst-Preussen, Baltikum og inn i Russland over Narva. Reg. "Norge", med sine tre bataljoner samt to kompanier direkte underlagt reg. kommandøren. Bare de færreste godt nok utlært på sitt våpen, men rekruttperiodene ble kortere-- i motsetning til tapslistene.

Ildprøven

Det var blitt et nytt år. 1. bataljon av Pansergrenadereg. Norge lå som korpsreserve i landsbyene Golobowitzky og Kosceritzky noen kilometer bak fronten. De hørte drønnene derfra men kunne i hvilestilling leve et liv uten frykt for fiendtlig artilleri. Like fullt var det feltmessige øvelser og skytetrening.

Utenfor Leningrad hadde frontene forlengst stivnet. Russiske og tyske styrker lå overfor hverandre i skyttergraver med ned til femti meters avstand. Lyttepostene hørte lett stemmer og aktivitet, og av og til spraket det i en høyttaler. Ikke så lite forundret hørte de en kvinnestemme som på nesten feilfritt norsk lokket med at "fine damer venter på dere" om de kom over til den andre siden. Psykologi var også en gren av krigføringen med kunnskap om menneskers reaksjon under stress, psykisk og fysisk, som en viktig ingrediens.

I bunkerne hadde de innrettet seg så bekvemt som mulig, men hvem kunne ikke fristes av søvn, mat og ... kvinneselskap. Og ikke minst et varmt bad og avlusing. Ingen slapp unna lusa, som la et hvitt bånd med egg langs sømkantene på uniformen, som så ble klekket til en ny generasjon. Forbannelsene over dem var flere enn alle skudd som ble løsnet på østfronten. Sammen med sambygdingen Ole Sivert gikk Jarle en kveld til krig mot utøyet. Fra egen kropp og uniform samlet de lus i en eske. Denne ble varmet over en primus, og etterhvert hørte de små knepp. Lusa sprakk, full av blod, og gjorde den lille esken om til et slakteri i miniatyr. Den levde herrens glade dager på deres bekostning og gjorde ingen forskjell på venn og

fiende. Med lusa som mellomledd ble fiender blodsbrødre. Assosiasjonen dukket fram igjen femti år senere da barnebarna laget popcorn. Smellene i kjelelokket minnet om kneppene nede i esken en kveld i Golobowitzky.

Jarle var sjåfør og reserve 2. Mg-skytter og ble fram til storoffensiven satt på som ordonans og sjåfør for bataljonskommandøren, Fritz Vogt. Mannen var opprinnelig ungarer, og det stod respekt..... kanskje litt skrek..... av denne mannen som gikk opp i krigen. De kalte han villmann, "Draufgänger". Alltid med i fremste linje, lett kjennelig med sin skinnlue, levde han opp til ordtaket fra offiserskolen i Bad Tölz: "Im Krieg wie in Theater, die besten Plätze sind vorne". Under vestfelttoget ble han som troppsfører såret 7-8 ganger. På slutten av krigen havnet han i Ungarn, ble såret på nytt, forfremmet og dekorert før han falt i april -45 under et flyangrep. Født i fredsåret 1918 levde han sitt voksne liv i krigen.

"Du kan umulig overleve denne krigen", tenkte Jarle ved flere anledninger om denne mannen. Hadde han ingen familie som ventet, eller var hæren hans familie? Ønsket han overhodet å overleve en krig som gikk mot nederlag? Krigen med sine skreve og uskrevne lover hadde gått han fullstendig i blodet. De gjorde seg mange funderinger over Fritz Vogt.

En av de få gangene han kapitulerte var når sjåførens etternavn skulle uttales. Saursaunet var tungegymnastikk for en mellomeuropeisk tunge. Vogt gjorde et unntak med den rangordning han ellers hegnet om. På hjemvei etter en fuktig offiserskveld slo han sjåføren på skulderen og konstaterte. "Ich sage Jarle um dich, und du sagst Fritz um mich".

Om morgenen 14. Januar våknet de til uvanlig sterk kanontorden, og noen timer senere gikk alarmen. En russisk storoffensiv hadde startet fra Oranienbaum-Kessel ved finskebukta, koordinert med angrep vestover fra Leningradavsnittet. Alle disponible styrker skulle settes inn, også 1. btl. "Norge". Det var som å trekke en dyp pust, og de skulle knapt få puste ut før de gikk inn i mer permanente stillinger ved Narva bortimot et halvt år senere.

Et ufullstendig partitur.

Angrepet på Sovjetunionen i juni -41 var som et moderne orkesterpartitur der våpengrenene koordinerte sine aksjoner som instrumentgruppene sitt samspill i en symfoni, med variasjoner over temaet død. Komponert i generalenes kartrom og ikke over et instrument. "Blitzkrig" ble det kalt, og skapte full forvirring på russisk side. Fra sine kartrom kunne de tyske generaler anviser nye mål i en krig som gikk "på skinner". Og bak fulgte sanitet, verkstedkompanier og feltkjøkken. De siste klar til å fylle tomme soldatmager til rett tid og sted. Mil etter mil ble tilbaketrukket på russisk territorium, i en symfoni der den vare strykergruppen måtte vike for pauker.

Og på den andre siden forvirring og tilbaketrekning før den røde armé omsider gjenvant fotfestet. Foran Leningrad, Moskva og Stalingrad stoppet det opp, og minusgradene gjorde ingen forskjell på venn og fiende. I øst ble et nytt partitur påbegynt, der Stalin greide å mobilisere til kamp for fedrelandet. Moskvaprosesser og tvangskollektivisering i mellomkrigstiden til tross, den hellige russiske jord var skjendet. Og de første frukter kunne høstes i februar -43 da general Paulus måtte overgi seg med den tyske 6. armé. Stalingrad var vendepunkt og generalprøve, og i Norge måtte et opplag propagandaplakater som fortalte at Stalingrad var erobret, makuleres. I stedet skulle man få lese om stadige "strategiske tilbaketrekninger".

14. januar -44 opplevde III. panserkorps, med reg. "Norge", urframføring på Leningradfronten. Rollene var langt på vei byttet om da hylende Katjuscha-batterier spilte opp og sendte kaskader med raketter mot de

tyske stillingene. Og stridsvognene satte seg i bevegelse, fra den mindre T34 til den tyngste Josef Stalin III, som tordnet med sin grovkalibrete 122 mm kanon.

De var ikke uforberedt på forsvar slik russerne langt på vei hadde vært det sommeren -41, men nå hadde russerne regien. Infanterister myldret fram i sine hvite kamuflasjedrakter, utstyrt med Shpagin-maskinpistoler med trommelmagasin. Slo kiler inn i fronten som satte seg i bevegelse, og de kunne ikke til enhver tid vite om den hvite drakten rommet venn eller fiende.

Passordet, ropt ut på et øyeblikks varsel, var terskel mellom liv og død. Og når uhellet var ute, føltes det ekstra bittert. Men annet var vel ikke å vente, bare en variasjon over temaet krig og død der hver og en etter evne måtte tøyse sin egen redsel. Døden var aldri lenger enn et prosjektil, kanskje bare en splint, unna. Kaldt jern gjennom varm bløt hud.

Infanteristene ble presset tilbake, og dette utløste hektisk aktivitet bak fronten. En dominoeffekt som også innhentet artilleriet. Klöckneren var Jarles arbeidsredskap når de store PAK-kanonene skulle flyttes. Seks kanoner utgjorde et batteri, og med alle spesialfunksjoner utgjorde batteriet et samfunn i miniatyr. Granater skulle bæres fram, kruttladninger (kardus) puttes inn før skytterne kunne gi ildordre. Ved flytting ble kanonene heftet på Klöckner-lastebilene, og to offiserer loset batteriet fram til en ny posisjon. Arbeidsdelingen var drillet inn, et gjennomført samlebåndsprinsipp i dødens tjeneste. Andre ganger, når miner skulle fraktes framover, ble den stivfjærede Klöckneren byttet ut med Opel på mykere fjær. Ikke minst Stock-minene var ømfintlige, og bare

spesialutdannede pionerer fikk foreta opplasting og lossing. Så lenge tyske styrker behersket området, varslet skilt og netting om farene ved minefelt. Ved tilbaketrekking ble dette fjernet med lemlestedede kropper som resultat. I tillegg var det panserminer (T-miner) som skulle demme opp for doningene på larveføtter.

De hadde nettopp foretatt en vellykket forflytting av batteriet. PAK-kanonene var heftet av, og Jarle parkerte sin Klöckner i et tett buskas noen hundre meter fra batteristillingen. Tyske og rumenske soldater var alt i gang med å klargjøre kanonene da tre russiske fly dukket opp. I glideflukt med motorene slått av var de plutselig over batteristillingen. I neste øyeblikk var området et inferno av eksplosjoner, forvridd jern og sønderrevne kropper. Flyene gjorde en sving, motorene brølte opp og de stupte inn i et nytt angrep, denne gang mot de parkerte Klöcknerne. Jarle så dem komme uten mulighet til å finne sikker dekning. Men noe måtte han ha mellom seg og flyene, og det ble lastebilen. Mellom bakhjulene registrerte han at lastebilen ble forvandlet til et vrak. Ruter, radiator og motor- alt gjennomhullet. Etter angrepet var stillheten desto større. Ved batteriet lå mange døde, andre var dødende, og noen hadde sluppet lettere unna. Selv kravlet han uskadd fram fra lastebilen, men tanken lå på lur. Ville han være blant de heldige ved neste korsvei?

Situasjonen krevde en innsats av dem alle. Sanitet skulle varsles, sår forbindes, og sårede skulle fraktes bakover til midlertidige samleplasser. Enn så lenge fantes et godt organisert apparat til å ta seg av sårede. Etterhvert skulle nye brikker falle, dominoeffekten

akselrere og arbeidsbyrden vokse kirurgene over hodet. De samlede medisinske ressurser måtte fordeles på så mange, ofte med katastrofale følger. Mang en koldbrann med døden til følge kunne under normale forhold vært unngått. Og bedre var det vel ikke på den andre siden.

Nå gjaldt det å demme opp for den russiske offensiven. Men presset ble for sterkt, seig motstand til tross, og uten å kunne si det visste de at dette var begynnelsen på slutten.

Motivasjon kan være så mangt. Drømmen om at noen har det bedre enn en selv, eller vissheten om at andre er verre stilt. I de urolige døgnene som fulgte tenkte han ofte at det var de som hadde det verre enn han. Infanteristene helt der framme. Klöckneren var så langt fra noe trygt tilholdssted, men han slapp det fysiske slitet. Mattheten etter døgn uten skikkelig søvn delte de alle.

I det småkuperte terrenget, skiftende med skog og åpent lende, startet tilbaketrekkingen til et konstant sus av granater. Likevel mistet de etter hvert noe av respekten for dem. Fra den snødekte jorda gikk splintene bratt oppover slik at selv nære nedslag gjorde liten skade. Og skulle en tilfeldigvis være i nedslagsfeltet, var det slutt uansett. Ikke bare på livet men også den menneskelige anatomi. Det var verre med Mg- og geværild. En enkel kule var nok, et ubrukbart bein, et lungeskudd, og frykten for å bli overlatt til en langsom død.

Som sjåfør hadde han ikke løpende oversikt. Først lenge etter fikk han vite at sambygdingen, den ene av kinamisjonærens sønner, falt fem dager etter at storoffensiven startet. De hadde fundert over hva som

ventet dem der de stod ved rekka på "Monte Rosa" på vei ut Oslofjorden. Men døden var ikke tema, bare en underforstått mulig utgang på det hele. Broren i samme kompani kunne konstatere at døden hadde kommet momentant i form av ei kule i halsen og ned i hjerteregionen. Kanskje ofret han der og da en annen bror en tanke. Som krigsseiler var han med å frakte våpen og materiell for de allierte fra USA og Canada og skulle overleve to torpederinger. Misjonærfamilien var i sannhet representert på alle fronter.

Knappt fjorten dager etter gjennombruddet var en ny oppstilling mulig. Kommandør Fritz Vogt mønstret restene av 1., 2. og 3. kompani som nå opererte som en avdeling. Tallene viste en offiser, fem underoffiserer og ca. 35 menige og korporaler. Og retretten gikk videre vestover under oppholdende strid. Forbi Jamburg, byen på begge sider av elven Luga, i retning Narva. Der hadde pionertropper bygget forsvarsverk som kunne holde stand, og det ble igjen mulig å få sammenhengende søvn. Det kunne de vel også trenge på russisk side. Intensiteten kunne ikke opprettholdes over lang tid. Men nå var regien i hendene på russiske generaler, og de ville vel utnytte det til det ytterste.

I begynnelsen av feb. gikk III. panserkorps inn i nye stillinger ved byen Narva og langs Narva-elva. Pionertroppene hadde forberedt gode stillinger med sammenhengende skyttergraver. En uskadd Jarle og restene av pansergrenadreg. Norge kunne trekke pusten i visshet om at det ville komme mer.

Et krigens bukkeritt.

Elvens ferd mot havet var som et ekko av skiftende sinnsstemninger. Frådende og glefsende i vannkanten når den gikk opp om våren men preget av total stillhet under ismassene i februar. Under stålisen befant den seg, Narva, den historiske grensen mellom Estland og Russland som buktet seg nærmere åtte mil fra Peipussjøen før den munnet ut i finskebukta. Fra oven var den et vakkert hvitt bånd, men for soldatene i pansergren. reg. Norge var den mer fiende enn venn. Farbar som den var for både soldater og kjøretøy. Samtidig var den nådeløs og ga ikke annen kamuflasje enn den hvite drakter kunne gi. Om nettene gikk lysraketter opp og forvandlet natt til dag og gjorde forsvarerens oppgave lettere enn angriperens. Også for 1. btl. Norge som gikk inn i stillinger sør for Narva by. Her var Narva på sitt bredeste med flate, skogbevokste øyer ute i elva.

Etter fjorten dager med umenneskelige strabaser og underskudd på søvn hadde de nærmest gått i trance. Men etter døgn i hvilestilling og omgruppering var enhetene igjen slagkraftig. Rekkene var glisne etter tilbaketog fra Leningrad, og så mange fikk andre personer å forholde seg til. Fra offiserer til menige, om de lå ved Mg, bombekaster eller tilhørte trenet.

En og annen søkte historiske paralleller. "Vi skal jaggu gjøre akkurat som Karl XII." Ikke alle i kretsen var helt med, og den skarrende vestlendingen med litterære interesser var mer enn interessert i å belære dem. Ved denne elva hadde Karl XII i 1700 slått en tallmessig langt overlegen russisk hær. "Nå er det vår tur karer." De hadde satt pris på entusiasmen, men det var også en som mumlet noe om en kule i skallen

utenfor Halden. Vestlendingen grep begjærlig poenget. "Ja, det måtte en nordmann til for å greie det," avsluttet han i fistel. Litt gladere for å være nordmann gikk de til sitt, vel vitende om at historiens eksempler kunne slå begge veier. Men de trengte slike som han, vestlendingen, uten riktig å ville være ved det.

Jarle var stadig på farten bak egne rekker, som oftest på ordonansoppdrag på motorsykkkel eller bak rattet i Klöckneren. 125 kg tunge granater, kalt "Stukas zu Fuss", skulle fraktes framover for utskyting fra trerammer på jernstativ. De svarte granatene med rød hette frampå var beryktet for sin splinteffekt, og tanken streifet til tider den stakkar som måtte befinne seg i nedslagsfeltet. Kanskje gikk også en tanke motsatt vei når Stalinorglene hylte opp. Det var ikke til å unngå, soldatenes innlærte, automatiserte handlingsmønster til tross.

I midten av februar braket det løs igjen. Russerne krysset Narva før de ble slått tilbake. De raske forflytningene var som hvite blodlegemer, hastende mot et infisert sår, beredt til å parere. Men de holdt stillingen, også når ismassene i Narva gikk opp og varslet en ny årstid. Lettet konstaterte de at den flomstore elva ga dem og ikke russerne fordeler. Og i ly for vinden, i sørhellinger, lot de vårsola varme bleke kropper i døsiges fristunder. Lot blikket følge fuglene som strøk de små bølgene før de brått bøyde av, oppmerksom på en fare--- eller et insekt. Så mobil, raskt inn og ut av situasjoner var mang en grenader ved Narva--- i tanken. Artilleridrønn ga bud om en annen virkelighet der og da. Desto mer funklet øyeblikket, den eneste juvel i menneskets liv.

Få måneder tidligere hadde de passert jernbanebroen over Narva på vei østover. Det føltes som en evighet. Om kvelden og natten til 4. feb. ble den samme broen samt de to med gater, bombet sønder og sammen av russiske fly. Igjen et spørsmål om regi og den lå nå i russiske hender. Men pionerene arbeidet på spreng slik at brohodet på Narvas østside kunne opprettholdes helt til retretten ble beordret i juli -44. På ny rullet militærkolonnene mot vest. Hver gang måtte nødvendigvis noe utstyr bli tilbake, ødelagt av fienden eller av egne sprengladninger når det stod om tid. Våpensmiene i Tyskland kunne ikke lenger fylle tomrommene, med svekket slagkraft som resultat. De visste det alle som ville se, der de med alle midler prøvde å stabilisere fronten i det myr og sumplendte Narva-avsnittet. Våren -44 surklet inn i skyttergraver, trengte inn i lærstøvler og løste opp veier. Og juni brakte invasjon i Normandie. Knappenålshodene satte seg i bevegelse også i vest, og Wehrmacht-generalene fulgte dem med bekymring på sine store veggkart. Det tyske 3. riket var som en stor ballong som langsomt begynte å sive uten å sprekke. Tobeinte og firbeinte på vandring, om det nå var på egne bein, gummi hjul eller larveføtter. Retirerende soldater på vei mot rikshovedstaden der Göbbels tidligere hadde utesket en fanatisk forsamling-- " Ønsker dere den totale krig?" - og møtt et unisont ja. De var drillet i lydighet, og et nei var der og da utenkelig. En leksjon i massepsykologi og enkeltindividet var redusert til en i flokken. Vesterlandsk sivilisasjon og tenkning hadde sugd næring gjennom små og sårbare røtter. I krigens Europa ble de kuttet, for mer rotfestet var ikke

sivilisasjonen. Var Schiller og Göthe bare historiske paranteser og deres tankegods et vaklevorent korthus?

Noen av dem delte tanker og refleksjoner med en liten dagbok, ikke større enn at den gikk inn i en innerlomme. Og skulle det verste skje... ja, da hadde de en avtale med en eller annen om å ta den med vestover... hjem. Deres fotefar på jorden måtte i det minste sette et lite avtrykk.

I slutten av juli kom gjennombruddet, og Narva ble evakuert. Retretten som til slutt endte i Libau, var i gang. Men før det heftige kamper ved Waivara der herredømmet over de viktigste høydene kunne skifte flere ganger hver dag. Og senere harde slag i Kurland, mer eller mindre sammenhengende kamphandlinger som de i ettertid omtalte som 1., 2., og 3.

Kurlandsslag. Tilbake langs veier og i lendet med tropper som hele tiden måtte omgrupperes. Stadige nyoppsettinger med forsprengte enheter fra luftvåpen, marine og Wehrmacht.

Ordonans, Sturmman Saurasnet, var i hektisk aktivitet på sin BMW med sidevogn. I slutten av juli var han på oppdrag helt framme og kjørte inn i russisk granatregn, forvarslet om en ny offensiv. Sykkelen ble forlatt i all hast idet han kastet seg i skjul i en kjeller, der han snart fikk selskap av to rumenere og en tysker. Hesblesende stormet de inn, sammenkrøket med hodet mellom oppheiste skuldre. Tyskerens eder forstod han men gjettet at innholdet i rumenernes gloser var identiske. Tenkte i det stille at rå bannskap måtte ut på originalspråket hos såvel rumener som nordmann.

Husets sivile beboere var for lengst forsvunnet i husrekken der glassløse vinduer stod som en svart tanngard. Og utenfor eksploderte granater i et inferno. Et menneskeskapt helvete i den fine sensommerkvelden, og de priset seg lykkelig over tykke kjellermurer. Da det stilnet på deres avsnitt, flokket de seg rundt en miserabel BMW, ivrig etter å komme bort fra området. Den venstre delen av styret hang bratt ned mot bakken, sidevognhjulet punktert, men motoren startet som ved et under. Heldigvis var reservehjulet intakt, og ivrige hender skiftet i rekordfart alt mens de skottet rundt etter fiendtlig aktivitet. Så bar det i vei. Jarle bak styret, en rumener bakpå og tysk/rumensk forbrødring i sidevogna. Mennesker som aldri hadde sett hverandre før i et krigens "bukkeritt" på BMW. Lenger bak søkte de tilflukt i en bunker og skiltes der uten å se hverandre igjen. Flyktige ansikt uten navn og identitet.

Fronten ble i løpet av få julidager forflyttet 20 km vestover til Tannenbergs stillingen, og de fikk en ny divisjonskommandør å forholde seg til. Den gamle, Fritz von Scholz, ble hardt såret og døde et døgn senere. Jarle visste av han men knapt mer enn det. Visste om tilnavnet "der Alte" som handlet om noe annet enn alder. Ei heller militær rang og posisjon, men et positivt omdømme hos offiserer og soldater. Brigadefører Joachim Ziegler overtok som ny div. kommandør for en desimert div. Nordland, som til slutt gikk i oppløsning inne i Berlin. Selv overlevde han ikke et utbruddsforsøk natt til 2. mai. Knappt hundre mann var da igjen, og timeglasset var ubønnhørlig tomt. Før det skulle høsten -44 bli en sammenhengende retrett der III. tyske Panserkorps

ble innesluttet i Kurland. Ringen ble lukket i januar -45, og sjøveien var eneste mulighet vestover.

Transportkapasitet for mennesker og materiell ble innrettet deretter, og Libau ble et tysk "Dunkerque" i miniatyr.

Før innskipningen i Libau ble Jarle beordret på kurs av en ukes varighet. Nå var ratt og styre byttet ut med spaker. Uvant til å begynne med, men etterhvert lystret den 18 tonn tunge "Pantheren". Han var tiltenkt rollen som reservesjåfør på en slik når de var vel framme i Pommern. "Not" fører kalte de han.

Tilsynelatende trygt skulle han ha tilhold bak tykt stål. I verste fall et krematorium. Reg. Norge hadde selv ikke panser, så Jarle ble som pansermann underlagt divisjonen eller armekorpset direkte med oberst Übing som overordnet. Etter overfarten, ved nyoppsettingen i Pommern, var han ikke lenger knyttet til reg. Norge. Men var som dem på vikende front vestover mot Berlin.

Mot vest.

Situasjonen fikk han til å tenke på katten i Granlia. Når den slapp inn fra sprengkulda, gikk den rett bort til vedovnen og fant sin plass. Krøllet seg sammen og malte om kapp med ovnsduren. Bare melkeskvetten på fatet kunne lokke den fram. Nå var det Jarle som oppsøkte den døsige varmen og duren, ikke fra vedovnen men fra de kraftige motorene i maskinrommet. Langsamt i konvoi fraktet den gamle lastebåten rester av III. panserkorps med reg. Norge mot Stettin. Men det var ingen melkeskvett, derimot fly- og ubåtalarm som kunne få fart på Sturmman Saurasnet.

Etter kampene utenfor Libau rundt det viktige trafikknutepunktet Prekult, var det ikke mange nordmenn igjen, nærmere femti enn hundre. Mildværet hadde slått om til streng kulde i romjulen med temperaturer ned mot -25, og med tynt besatte løpegraver ble det lenge mellom vaktskiftene. De ble stående på post lenger enn tær og fingre kunne tåle. Kampen mot apatien, den snikende tanken at det kunne være det samme, måtte hver og en føre med seg selv. Her var de sin egen fiende.

Til beskyttelse mot fiendtlige fly var det satt opp luftvernkanoner rundt hele båten, og på fordekket var Mg'ene stilt opp. De skuttet seg i den råkalde lufta mens de speidet etter svarte prikker på himmelen. Synlige farer i motsetning til russiske U-båter, drivminer og minesperringer lagt ut fra fly. Dette ble skjebnen for et av skipene til reg. Danmark. Med baugen til værs rygget det ned i Østersjøen. På Jarles skip slapp de med alarmene, forskjellig fra U-båt og flyangrep. Skingrende signal varslet opp på dekk eller

under dekk. Så speidet de utover Østersjøen etter periskop og torpedostriper eller klemte seg sammen i lasterommet mellom kjøretøyene, heist ombord i Libau.

De diskuterte seg imellom hvor ferden kunne ende. Skulle de settes inn på vestfronten? Danzig ble også nevnt, men denne Østersjøbyen var allerede innesluttet av russiske styrker. Videre mot vest, gjennom den trange passasjen ved Swinemünde og inn på Stettiner Haff. Og de fikk visshet om at Stettin var målet, også for det store lasarettskipet som fulgte med i konvoien. "Rote-Kreuz" skipet var en konstant påminnelse om at de selv var blant de heldige.

Ute på reden ble de liggende og vente. Den trange kanalen inn til Stettin var en flaskehals, og i nattemørket hadde de orkesterplass til vestlige flyangrep mot byen. Lysraketter gjorde natt til dag, og så fulgte dumpe drønn. Flyene forberedte grunnen for infanteristene-- knappenålene på kartet. Krigen hadde også sin våronn og utsæd.

Mye folk var samlet langs kanalkanten da skipene seg innover. Med hendene som ropert bar stemmene helt fram der kanalen var på det smaleste. De ville vite nytt fra Kurland, andre ventet at nettopp deres sønn, bror eller ektemann skulle være i transporten. Lettelse og dyster visshet. Andre skulle tiår senere gå i graven uten sikker kunnskap.

Det var godt å kjenne fast grunn under føttene. En gang hadde svenskene vært herrer der kunne vestlendingen fortelle, og denne hanse- og residensby var Tysklands største Østersjøhavn. Ved Jakobskirken fra det 14. århundre måtte de kneise bratt med nakken for å se toppen av tårnet 119 meter over

bakken. Og den gamle brolegningen var allerede fri for snø, et magasin for varmen fra en blek sol.

De skiftet kalenderblad til februar, og styrkene ble reorganisert i ukene som fulgte. Divisjonen ble tildelt en mengde marinefolk, rasket sammen og satt under kommando av bl.a. div. Nordland. Improvisasjon før de igjen ble konfrontert med den røde arme på rask framrykking i Pommern. Jarle skulle avvente nærmere beskjed, og omsider kom den. Mottatt i "Funk"-vognen fikk han beskjed om å ta seg fram til Oder der en "Panther" ventet på han. Vel framme var det mindre enn hundre km. som skilte "Not" fører¹ Saursaunet fra Berlin.

1. Reservesjåfør

Blant ruiner.

Under andre omstendigheter ville de nytt synet av de små innsjøene som blinket inne i barskogen. Hit til sommerhusene i Brandenburgs skoger hadde velstående berlinere strømmet. Vekslet mellom storbyens jag og landlig idyll, men dette hørte en annen tid til. Nå stod sommerhusene tomme i de grønne lungene. Russerne var forlengst over Oder, og forskjellige armegrupper støtte hurtig fram. I nord den 2. hviterussiske front, den 1. hviterussiske front mot Berlin og i sør den 1. ukrainske front. Sluttkampen om Berlin stod for døren.

Mens nærkampene raste lengst framme, ble det forberedt nye støttepunkt lenger bak, så var det retrett, nye nærkamper og retrett... Snøballen rullet raskere og raskere. Det ble kjempet i villaområdene der fruktrærne nå stod i full blomstring. De fleste sivile hadde flyktet vestover, men noen var igjen. Trodde, eller håpet, i det lengste at alt som ble sagt om russisk barbari var propaganda. Alternativet, om det var Berlin, var heller ikke forlokkende. Helt fra de siste novemberdagene -43 hadde rikshovedstaden vært bombemål. Så valgte de å bli og fikk oppleve at tilfældigheter kunne avgjøre, avhengig av innstillingen hos en lokal russisk befalingsmann. Mens noen tok redselen i kvinneøynene inn over seg, ga andre beskjed om fritt valg i øverste hylle. Nærmest som en kompensasjon for det de og det russiske folk hadde gjennomlevd. Ungjenter, mer barn enn kvinner, ble også en post i regnskapet.

De var seks mann i panseren da de stanset for å raste i et dalsøkk utenfor Berlin. Ingen av dem offiserer med myndighet til å hindre at sjåføren

gjennomførte sitt forsett. Han hadde slekt i Potsdam og ville ta seg dit på egen hånd. Ferden videre mot Berlin måtte gå med Jarle bak spakene på Pantheren som vanskelig lot seg manøvrere. De ikke-pansrede hjulene midt på hadde fått en treffer. På et vertshus lyste slagordet "Berlin bleibt deutsch", malt over reklamen for ølmerket "Berliner Kindl". Var det ment som oppmuntring til dem eller en besvergelse mot fienden? De støtte ofte på uttrykket, og et stort gult veiskilt varslet "Gross Berlin". Sønderskutte gule- og blårøde tog fra den lokale jernbanen vitnet om en infrastruktur i oppløsning. "Not" fører Saursaunet hadde mer enn nok med å holde en gjenstridig Panther på veien. De var inne i Berlin, hjertet i det 3. riket.

På innfartsveier og i viktige veikryss var "Folkstormen" i gang med å bygge barrikader. Sporvogner, lastet med gatestein, ble buksert fram av traktorer og stridsvogner. Og på store lastebiler kunne en lese Berlins kjente spedisjonsnavn. Nå skulle de demme opp for tungt russisk panser. Innimellom var det små åpninger for forsvarernes våpen, for det meste håndtert av eldre menn og guttunger. I sine hjelmer og armbind utgjorde de "Folkstormen", de siste reserver i Berlins befolkning. Guttunger ned til 12-13 årsalderen var hentet fra Hitler-Jugends rekke. På terskelen til sin ungdom hadde de fått byttet ut bøker og uskyldig lek med dødbringende våpen. Og over dem, på en blå aprilhimmel, dukket det regelmessig opp hvite skydotter fra luftverngranatene. Sendt opp for å tilintetgjøre bombeflyene som kvittet seg med sin dystre last over Berlin. Overalt tegnet jagerne sine hvite kondensstriper fra

avgassingsrørene. I en stille og fredelig verden kunne det vært en kunstner verdig, det blå-hvite motivet fra luftkampene på Berlins himmel. Men lyden av hvinende flymotorer og fly i spinn mot bakken gikk gjennom marg og bein. Og ingen kunne vite hvor flykroppen skulle smadres. Mot gatelegemet, boligblokken eller i parken? Lukten av sot, krutt og bensin rev i neseborene mens de barrikaderte byen etter evne.

Inne i panseren vekslet de usikre blikk. Ingen av dem var offiserer med rett og plikt til å kommandere. Alle avventet at noen skulle ta et initiativ. "Vi kjører panseren inn i en sidegate". Forslaget kom fra en av de to som var utdannet på kjøretøyet, og Jarle registrerte tause nikk fra de andre. "Den er ubrukt i videre kamphandlinger", fulgte han opp for å overbevise seg selv og de andre. Litt senere manøvrerte Jarle Patheren inn i en trang sidegate, og der ble den forlatt. Utstyrt med maskinpistoler og magasin gikk de videre til fots. Enn så lenge samlet, men timer senere var de forsvunnet for hverandre, slukt av storbyen. Kanskje skulle de, som Jarle, gå inn i andre organiserte grupper i Berlin satt under kommando av tilgjengelige offiserer. Blant Berlins ruiner, i en desperat kamp om gater, kvartal og boligkompleks, skulle krigen ebbe ut. Men ennå lå freden en uke fram i tiden.

Berlins befolkning gikk under jorden. Som grottemennesker fant de sammen i overfylte tilfluktsrom eller i dype kjellere under boligkompleksene. Dristet seg ut for å skaffe tilveie mat der den måtte finnes. En sammenstimling utendørs betydde mat, og Jarle fulgte strømmen. Inne

i kretsen fikk han utdelt en matrasjon, nok til å fylle en tom mage. Var en av mange soldater i flokken som en kortvokst Wehrmachtoffiser tok kommando over. De ble etterhvert en 50-60 mann som med sine maskinpistoler fikk beskjed om å støte fram mot russerne. Gå inn i bydeler der kampene raste, holde bygninger-- kanskje gjenerobre, og holde stand. De som mentalt hadde avsluttet krigen, vekslet oppgitte døde blikk, vel vitende om at krigens siste dager ville gi høy tapsprosent. De hadde stått på terskelen til fred og liv, men nå syntes det langt unna.

De hadde tilhold i et utbombet høyhus helt framme da russisk infanteri støtte fram mot det samme kvartalet. Bak restene av en vegg så han russerne angripe, møtt av skuddsalver fra knitrende våpen. Fra sin åpning i veggen dekket han området der tre av dem rykket fram. Sprangvis nærmet de seg husruinen, uvitende om en maskinpistol med avslått sikring som akkurat da var rettet mot dem. En impuls fra døden hvis den ble gjort om til bevegelse i en dirrende pekefinger. Jarle var herre over liv og død og senket våpenet, uten å vite hvorfor. En intuitiv følelse av det meningsløse i å dø nå? Eller bilder av slit og forsakelse gjennom år, komprimert til umiddelbar innsikt--- enn om det var han? En forståelse som sprengte venn- fiende bildet og lot livet seire. Midt i døden der mange av hans egne forblødde før ordren om retrett ble gitt. Wehrmachtoffiseren førte restene nogenlunde samlet tilbake til et nytt kvartal. Gjennom gater med utbrente kjøretøy, ødelagte våpen og lik. Ikke bare mennesker, sivile og militære, men også hestekadaver. En søt, emmen stank av forråtnelse lå tung i gatene, mer eller mindre dekket av murstein fra

sammenraste hus. En massegrav eller et krematorium i det fri, dynket i bensin og påtent, måtte ennå vente.

Ingen hadde oversikt over situasjonen. Var russerne rett foran, eller var de forbi på flankene? Et døgn senere hoppet Jarle ned fra en trappeavsats på leting etter en ny stilling og stirret en russer inn i øynene. En framskutt spydspiss med maskinpistolen klar. Akkurat som Jarle, og begge handlet de instinktivt. Forsøkte å rette våpenet mot fienden i et kappløp der tideler skilte liv og død. Jarle skjønnte intuitivt at han ville bli for sen og slapp våpenet rett ned. Viste håndflatene i en refleks som tilkjennga at han var ufarliggjort. Sårbar og dødelig foran russerens Shpagin maskinpistol gjennomlevde han evigheten i sekunder. Lammet av angst før han registrerte at russeren ikke ville trekke av. Grepet om våpenet ble mindre krampaktig, og Jarle følte lettelsen vokse fram med vissheten om å få livet i gave hos den russiske ungdommen. Han merket at russeren stirret mot en pakke Juno sigaretter, delvis synlig i Jarles lomme. Nikket ivrig da Jarle dro opp esken og ga han den, før han ble vinket vekk med raske håndbevegelser. Liv mot sigaretter, og begge var de vinnere. Jarle fjernet seg hurtig uten sin maskinpistol og sin Juno men med livet i behold.

Døgn på vandring, uten mål og mening, i påvente at det hele skulle ta slutt. Noen timers søvn i ruinene og en matbit fra et tilfeldig lager. På egen hånd så han rikshovedstaden gå til grunne og befant seg tilslutt på en stor, åpen plass sammen med andre tyske soldater. Drevet sammen av russerne for å fraktes østover. Krigen i Europa var slutt.

Mot øst.

De var avvæpnet og slått. En lastebil ble kjørt inn på plassen, og de ble kommandert opp på lasteplanet. En russisk soldat instruerte ved hjelp av maskinpistolen når ordren ikke ble etterkommet raskt nok. Sammen med en annen soldat tok han plass bak førerhuset med ansikt og våpen mot sine slagne fiender. Og lastebilen satte seg i bevegelse, krysset seg fram i gåfart gjennom Berlins gater. Mellom lik og utbrente bilvrak gikk ferden mot øst.

Jarle kjente slagene i tinningene, pulsen som hamret mens han prøvde å få skikk på tankene. Som SS-soldat, til overmål frivillig fra et annet land, gikk han en usikker skjebne i møte. Et norsk flagg på jakkeermet skilte han fra alle andre i transporten. Tusen tanker raste gjennom hodet, der utsiktene til å overleve fangenskap ble vurdert mot farene ved et fluktforsøk. Det var lite å lese ut av ansiktene på de russiske fangevokterne, begge ungdommer midt i 20-årene som følte at situasjonen var under kontroll. En av dem dro fram en halvfull flaske vodka og tok en kraftig slurk før den ble sendt til sidemannen. En skytteltrafikk i flere omganger, og de følte etterhvert behov for å kommentere situasjonen. "Chitler kaputt!" fyrte den ene løs og sendte flasken videre, og den andre kunne ikke være dåligere. "Berrrlin kaputt!"- og de kunne ved selvsyn konstatere at så var tilfelle. En ny omgang og den første satte kronen på verket. "Germanija kaputt!"- lød det under luen med det røde båndet. De følte jaggu at de hadde fortjent hver dråpe på flasken med stadig synkende nivå.

Lastebilen svingte inn i en ny gate, og med øynene stivt festet på russerne tok han avgjørelsen og svingte

seg hurtig over karmen. Gikk med raske skritt til siden for raskest mulig å komme ut av synsfeltet og la på sprang. Overbevist om at den ene hadde registrert flukten-- uten å slå alarm. Var det et utslag av storsinn i tiltagende vodkarus? En avart av episoden i hans hjemlige hovedstad der leende mennesker dro en slagen tysk soldat inn på en overfylt trikk med kommentaren "Stakkar, han har jo tapt krigen." Eller rett og slett en pølse i slaktetiden? Med hamrende bryst stoppet han opp for å orientere seg. Egentlig var han like langt og like gjenkjennelig ved neste korsvei. På måfå gikk han videre, søkte bort fra gaten og inn i en folketom park. I det minste tom for levende mennesker. Døde var tilstede i rik monn i et kraterlandskap revet opp av bomber og granater. Oppflisete trestammer vitnet om heftige kamper, og ved et krater fikk han øye på en tysk Wehrmachtsoldat. Jarle stirret ned på den døde, så kjennemerket rundt halsen og samtidig muligheten. I lommen fant han soldatens soldbok, og raskt løsnet han låset på dødsmerket. Løftet litt på hodet og så at lite holdt det på plass. "Trolig granatsplint", tenkte han ved synet av den avrevne halsen. Det spirende gresset under hodet var farget av mørkt, levret blod. I det minste en død uten forvarsel og lidelse. Jarle fisket fram sin egen soldbok, og sammen med halsmerket ble den trampet ned i granathullet. Samme vei gikk jakken med det norske flagg og det gule taggete merket i lommen. Krigsfortjenstemedaljen for sammenhengende innsats ved fronten, som den tyske Kp-sjefen hadde gitt han i Kurland. SS-soldaten var blitt Wehrmachtsoldat på vei ut av parken. Priset seg lykkelig over at tilfeldigheter hadde forhindre

SS-merket ble tatovert i armhulen. Han hadde vært ute på oppdrag med Klöckneren da kompaniet ble tatovert, og siden ble det ikke utført. Intet synlig knyttet han til SS i tilfelle kontroll. Inne i et buskas stoppet han og dro fram soldboken for å gjøre seg kjent med personalia. Bokstavene lyste mot han mens han gang på gang gjentok navnet inni seg. Walther Schönen, født 1924 i Dortmund. To år yngre enn han selv var ungdommen som lå stiv og kald i parken. Som en reinkarnert skulle han etter døden ta bolig i en annen kropp. Ingenting knyttet lenger levningene i parken til Walther Schönen, en visshet Jarle skulle bære med seg. Ut av parken og inn i etterkrigstiden. En diffus visshet om at noen aldri kunne få beskjed.

På måfå gikk han vestover. Husene kastet allerede lange skygger i gatene, og fra en slik dukket hun fram, vaksom og målbevisst på vei til sitt bestemmelsessted. Hun stoppet på hans forsiktige anrop og lyttet oppmerksomt mens han forklarte. Om fangenskapet, russerne og behovet for sivile klær. Fortalte at han egentlig var nordmann som hadde kjempet frivillig på tysk side. Og etterpå hang spørsmålet i luften-- uuttalt-- om hun kunne hjelpe han? Jentungen, såvidt inne i tenårene, nikket forsiktig og var allerede underveis. "Bli med til bestemor", oppfordret hun med hodet på skakke og konstaterte at han fulgte etter. Taus fulgtes de noen hundre meter før hun stoppet foran en kjellernedgang. "Her". Han ante et forsiktig smil i det lyse ansiktet, og hun lot han gå først. Var knapt innenfor døra før hun gjenga hans historie til en eldre gråhåret kvinne som mønstret han nysgjerrig. Ba han komme inn og lot han forstå at det kunne bli ei råd. Selv forsvant hun ut på et annet rom,

og jentungen tok over. Bestefar var død, og foreldrene hadde vært ved fronten. Han som soldat og hun som sykepleierske. De hadde ikke hørt fra dem på lenge og visste ingenting. Hun stanset og så han inn i øynene som om han kunne gi henne visshet. Blikket søkte mot fotografiene på veggen og trakk hans oppmerksomhet ditover. Han så igjen trekkene.

Den gråhårete kvinnen kom inn med en klesbylt som løste seg opp i en stripet bukse og en tykk genser. Han trengte ingen anmodning om å prøve, vrengte uten bluferdighet av seg og tok på klærne. Gikk akkurat inn i genseren, mens den stripete buksen stanset lovlig langt opp på leggen. De svarte militærskoene pyntet på helhetsinntrykket, og han registrerte små nikk hos kvinnene. De var gårsdagens og morgendagens Tyskland, og han var dem takk skyldig uten mulighet til å gi noe tilbake. Det ble med et "Danke" før han keitet ga dem begge en klem. Ukelange skjeggstubber mot gammel og silkebløt hud. Ute på gaten igjen lot han blikket gli oppover etasjene i husrekken, så merkene av granatinnslag og forestilte seg døgn med redsel i kjelleren.

Arr til besvær.

"Walther Schöner, Wehrmachtsoldat." I tanken hadde han gang på gang gjennomlevd situasjonen, men nå var ganen tørr og det lød uten overbevisning. Jarle hadde sett dem for sent til å snu uten å vekke oppmerksomhet og måtte la det stå til. Men ordene ble stadfestet av soldboken, noe den amerikanske soldaten kunne konstatere. Hans gruppe hadde rutinemessig opprettet en kontrollpost i et lite veikryss sørvest for Berlin. Lei av krig og lei av Europa som ikke kunne skikke sitt eget bo. I tankene var han tilbake i "God's own country" og vinket en tilfeldig Wehrmachtsoldat videre.

Strømmen av mennesker hadde sommeren -45 gått vestover, mer bort fra noe enn til noe. Slik også med Walther Schöner som hadde passert sin første kontrollpost etter uker på vandring. Bort fra Berlins ruinlandskap og ut på landsbygda der livet gikk sin gang. En matbit og ei seng mot ei håndsrekning på gårder der så mye var forsømt. Det manglet ikke på arbeidsoppgaver for friske hender, og en måtte ta skikken der en kom. Så bar det videre, på vandring uten bestemmelsessted.

I en liten landsby, Utendorf, drøyde oppholdet flere uker. Den gamle kvinnen hadde så mye ugjort både ute og i fjøset, der ungnautene hadde gitt båsene hard medfart. Glad for hjelpen stelte hun godt med de to ungdommene hun hadde til låns, Walther og Jürgen. De hadde møtt hverandre tilfeldig, og begge hadde de noe å skjule. Anelsen om det, og etterhvert vissheten, brakte dem sammen. Jürgen hadde som han deltatt på østfronten som Sturmman i en SS-bombekastertropp, og de var jamgamle. Men Jürgen

hadde i motsetning til han fått sin SS-tatovering i armhulen, og nå skulle han gjerne vært den foruten. Uniformsjakken med SS-runene var forlengst byttet ut med Wehrmachtjakke, men de blå runene på hvit hud ville fortelle en annen historie. Han kunne ikke ta sjansen på grundig kontroll og holdt seg utenfor alfarvei. På sideveier og kjerreveier hadde han tatt seg vestover, og Walther slo følge. Glad for selskap erfarte han på ny sammenhengen mellom felles skjebne og trøst.

Fantes det et barberblad i huset? Jürgen hadde stilt spørsmålet til vertinnen etter kveldsmaten. Det lot seg ordne, og neste dag ble Walther bedt om å assistere. De blå SS-runene i armhulen skulle bort, forkynte Jürgen og ba han holde opp speilet som var heftet ned av veggen. "Hold hånden min fast," instruerte han mens han peilet seg inn med barberbladet. Walther registrerte et lite grynt mellom sammenbitte tenner da snittet var gjort, og en liten rød strime banet seg vei ned mot midjen. Forsvant inn i den hvite håndduken som ble farget lyserød. I armhulen gapte det rødt før en klut ble lagt på og armen senket mot kroppen. Det lindret. Store, blanke svettperler i pannen ble tørket bort med håndbaken før de fikk sette seg i bevegelse. Så var han halv arbeidskar i uken som fulgte før de igjen brøt opp. Jürgen med SS-runene erstattet av arr som langsomt grodde. Like gjenkjennelig som før om noen skulle kontrollere.

Sommeren tippet over, og det gikk mot høst. De hadde ikke tenkt lenger enn dager og uker framover, men sommerens vagabond-tilværelse kunne ikke drøye inn i vintermånedene. Uten faste planer kom de inn til Meiningen. Byen minnet i størrelse om Steinkjer

men hadde unngått krigens herjinger. Bildene fra Eggehvammen en aprildag flimret forbi. Rådville stod de foran byens rådhus og så folk haste til og fra. Området var ennå okkupert av amerikanske soldater som satte sitt preg på bybildet. Grønne jeeper med løsslupne seierherrer akselererte og bremsset opp i de trange bygatene. Begge tok de en avgjørelse der og da. Walther ville bli, forsøke å skaffe seg arbeid og husly. Jürgen ville videre... ut av byen. Som nervesystemet i bladverket var menneskenes valg. Noen kraftige, synlige og viktige. Andre knapt synlig der de finmasket spredte seg utover med forgreninger... valgmuligheter. Og alle gikk de inn i en helhet for tilslutt å seile mot bakken og bli borte. Som fortidens muligheter i menneskers liv. Stadig ved nye skilleveier og dømt til å konfronteres med friheten. "Auf wiedersehen".

Døren inn til rådhuset var massiv og tung, og han så ikke fram til å bli mønstret av øyne bak store skrivebord.

Over en grense.

De valgte seg togkupéen med minst folk. Lengst framme satt et eldre par med ryggen mot dem. Selv tok de plass helt bak. Lavmelt beroliget de hverandre med at alt så langt hadde gått greit. Vachdorf hørte fortiden til, og den grå stasjonsbygningen var alt ute av syne etter å ha spilt dem et siste puss. I et lite sekund var det bygningen som dro avsted mens toget stod stille. Illusjon og virkelighet i en mannjevning med gitt utfall.

Walther lyttet til planene for det neste døgnet. Punkt for punkt forklarte Günther og beroliget med at han tidligere hadde tatt turen til bestemmelsesstedet. Orientert seg litt om veien videre som måtte foregå til fots. Det gjaldt å unngå kontroll, for de hadde ikke de nødvendige papir for å fortsette inn i grensesonen. De var ventet på en kombinert gard/gjestgiveri ved grensen, og eieren skulle lose dem over. Vise vei mellom skilderhusene som var satt opp med visse mellomrom og bemannet med Volkspolizei. Så var det den siste biten over en snauhogd grensegate. "Vi stopper ikke på anrop," forkynte Günther med spørsmål i stemmen. Walther nikket umerkelig. Svett i håndflatene følte han spenningsnivået stige, manet fram av tanken på et "Halt". På østfronten, i forvirring og oppløsning, hadde de pustet lettet ut ved ordet og raskt gitt seg til kjenne. Nå betød det flukt, stormløp mot tykke granlegger på den andre siden av grensegaten. Jaggu var verden forandret, tenkte han i sitt stille sinn mens toget bremset ned for en ny stasjon. Det aldrende paret fomlet med sine pakkenelliker og kom seg av. Gjennom togvinduet registrerte de varme omfavnelser fra to yngre

generasjoner, trolig barn og barnebarn. De gjettet seg til ordene "så stor du er blitt" og så ansikt lyse opp. En overflod av menneskelig varme strømmet gjennom kroppsspråket, en geysir dypt der inne. Intet åk, isme eller materiell nød ville noen gang endre på det.

Nye passasjerer tok plass i kupéen, ble studert og gransket. Walther hentet fram sine påsmurte skiver og lot tankene vandre mellom nåtid, fortid og framtid. Illes nybakte brød, Elfrida som var ferdig med morgenstellet i fjøset og Ella og Emma Pilz i Herten, ikke langt fra Dortmund. Dit skulle han, uten penger, til en adresse som satt klistret i hodet. Han så for seg Ellas måpende overraskelse og Emmas hakeslepp i det hun karakteristisk slo hendene sammen. Günther tok sikte på Schwarzwald der han hadde familie. Men enn så lenge skulle de følges, over en grensegate og trosse et mulig "Halt".

Alt forløp etter planen, også det siste stykket til fots. Ingen avkrevde dem papir for oppholdet i grensesonen, der de i det lengste unngikk trafikkerte veier. Våronna var forlengst i gang, og det dampet fra sort muld. Walther sendte en og annen tanke til Kuber som gikk en travel vår i møte. Han måtte lange ut for å holde følge med en målbevisst Günther som nesten virket lokalkjent. Det bar etterhvert oppover, og de skogkledte liene ga ly. Skjortene klebet seg inn til varme kropper der de fulgte skogstiene innover og oppover. Det var allerede skumt da de kom fram. Langsamt de siste metrene før gården var lokalisert og funnet i overensstemmelse med beskrivelsen. Günther markerte med et en-hånds svømmetak at Walther skulle holde seg bak. Tause holdt de seg unna hovedinngangen og gikk baksiden. Det lyste i

vinduene som Günther gikk inntil. Tre ganger traff knuvene glasset, bestemt, og lyden hamret i vare ører. En evighet... og de så et ansikt mot ruten. Ei ung jente skjermet for pannen. Utjamnet innesyn og utesyn før en stor håndbevegelse vinket dem rundt til hovedinngangen der døren allerede var åpen.

To jenter fulgte dem med øynene. Så like som bare søsken kan være. Den eldste over tjue mens den yngste ennå var i tenårene. De nikket da Günther spurte etter eieren og forklarte at de hadde en avtale. "Far måtte dra bort i et nødvendig ærend, men vi er informert". Den eldste førte ordet og loset dem inn til den delen av huset som var privat og antydte forsiktig: "Dere må vel være sultne?" Uten å vente på svar satte de i gang. De hørte brasingen fra kjøkkenet mens lukten nådde neseborene. En velfylt tallerken, en stor seidel øl, og jentene satte seg ned. Fortalte at de var noen hundre meter fra grensen som var sperret av to varseltråder, godt skjult i krattet med forbindelse til skilderhusene. En berøring... og alarmen ville gå. De skulle følge dem fram, lokalisere strengene og vise hvor de kunne passere. Et søkk i terrenget der de lett kunne kripe under, og så måtte de klare seg på egen hånd. De lot det skinne igjennom at det ikke var første gangen folk fikk hjelp. "Det går nok bra," oppmuntret den yngste mens Günther tømte seidelen og tørsket bort skummet på overleppa. Over tomme tallerkener så de på hverandre... på jentene. Günther tok tak i de kompakte armlenene og dro seg halvt opp. "Ja..." Tegnet til oppbrudd, før stolene ble skjøvet tilbake på det solide tregolv.

Tause ventet de ved døra mens jentene forsvant inn i privaten etter ytterklær. Fikk beskjed om å gå bak

sammen med den eldste mens den yngste gikk foran og sonderte terrenget. Framover mot grensen med blikket stivt festet på den vevre, grå skikkelsen der framme. De gjorde seg små og trådte varsomt, som i et minefelt der minene var byttet ut med tørre kvister. Like øredøvende ville stillheten bli brutt. Vaktsomt registrerte de at hun hadde stoppet opp uten å varsle fare, og snart stod de i en klynge. "Omtrent tretti meter," hvisket den eldste og pekte mot et punkt der framme før hun tegnet med en håndbevegelse i luften. Søkket i terrenget som de måtte åle seg gjennom. Til høyre skimtet de et skilderhus uten tegn til liv, og de visste at et tilsvarende fantes til venstre, skjult bak en treklynge. Alt var stille da den lille gruppen delte seg i to. Jentene trakk seg forsiktig tilbake og skaffet seg nødvendig avstand til rømlingene om noe skulle gå galt. Günther og Walther gikk motsatt vei med blikket festet på et mørkt punkt i terrenget, redd for å tape det av syne. Fant et markert søkk og gikk ned på fire før de tok armer og bein til hjelp. Günther foran, og Walther fulgte uten å se opp. Lenger enn nødvendig ålet de seg inn i den åpne grensegaten, sikre på at varseltrådene lå bak. Günther ventet mens Walther kom etter, og i et sekund så de hverandre og følte stillheten. En velsignet stillhet uten et "Halt". Så var de på beina og i firsprang over grensegaten. Gjennom halvlangt, fuktig gras bar det mot de mørke granleggene på den andre siden. Til helvete med tørrkvister på bakken. Kroppen pumpet adrenalin der de dukket inn bak de første granleggene. En åpen favn som ventet dem og ga beskyttelse. Men ennå fortsatte de. Ville legge flere hundre meter mellom seg og grensegaten. Så følte de

seg trygge. Et fast håndtrykk uten ord, og varme tanker til de to jentene på den andre siden. En uvurderlig håndsrekning hadde de fått, men de trengte flere. Med tomme lommer og full mage gjorde de sin entré i vest, usikre på hvordan folk flest ville motta flyktninger fra øst. Kartet viste at Kassel ikke lå langt unna, og dit satte de kursen. Enn så lenge to sammen.

Under jorden.

Adressen stemte med den han hadde i hodet, og han hørte det tuslet innenfor da han banket på.

"Tøfler", tenkte han om lyden som nærmet seg og ble ikke overrasket da Emma stod i døren. Lik seg selv, en aning skamfull over ikke å være helt stelt så langt ut på formiddagen. En stor, grå hårmanke bruste mer enn vanlig der hun stod og samlet tråder. Taus ventet han og lot henne få tid. "Walther", konstaterte hun med en snev av usikkerhet i stemmen før hun slo døren på vidt gap og kom mot han. "Du her?"

Villig lot han seg føre inn på stua mens Emma skulle ha svar på tusen spørsmål. Selv kom han såpass til ordet at han fikk vite at Ella var på skolen. Et nytt skoleår var begynt, så hun var på plass bak kateteret. De førte samtalen mellom stue og kjøkken, og først når det dampet fra kaffekoppene satt de overfor hverandre. "Spis nå", formante hun og lot han stille den verste sulten før han måtte til pers. Walther kjente igjen ansikt og øyne som stirret ned fra fotos på veggen. Emma fulgte blikket hans.... Ella, brudebildet med unge utgaver av Emma og Rainer, og sønnen. Han dvelte lengst ved sønnen, Ellas bror, og Emma svarte på et spørsmål som ikke var stilt. "Vi har ikke fått mer beskjed". Det rykket svakt rundt munnen, og hun gjorde seg ærend bort til vinduet. Stakk en finger ned i blomsterpotten og forsikret seg om nok væte. "Jeg går nå mest her på stas," smilte hun da hun igjen var tilbake i livet. Gledet seg over godordene hans om den trivelige leiligheten og minnet et øyeblikk om mor hjemme i Granlia. Sansen for detaljer og harmoni var den samme, en intuitiv kunnskap om å mildne mennesker gjennom synsnerven. Et vedlegg til et gen

som gjorde kvinner til interiørarkitekter fra fødselen av? Kvinner var blomster og farger der menn var jern og betong, og Emma var intet unntak. Nå hadde hun stillet hans sult og forventet at han skulle stille hennes nysgjerrighet.

Han hadde latt seg overtale av Günther. Blitt med til Günthers slekninger i nærheten av Schwarzwald og tilbragt et par dager der sommeren -48. Til fots og med tilfeldig transport hadde de tatt seg fram. Mat hadde vært det minste problemet. Knappt noe sted ble de avvist, om det nå var hos private eller på kaféer. Ei håndsrekning holdt i lange baner. Selv var de åpne om sin egen situasjon, tidligere soldater som var flyktet over grensen. Det ga i seg selv en stjerne hos de fleste i vest. Tiden var kommet dit hen, for etterkrigsårene var lagt i historiens skålvekt.

Så var det oppbrudd, og han fulgte Rhinen. Til fots og med tilfeldig haik til han var utenfor Köln. En kafévert hadde fått hans historie og fylte opp tallerkenen. Ved bordet kom han i snakk med en middelaldrende forretningsmann som diskret stakk til han 25 mark da han forlot stedet. En formue som kunne rekke langt, både omgjort i kalorier og togkilometer. Med tog ankom han Herten etter en stopp i Dortmund. Her skulle han liksom være hjemme, Walther Schöner, som så sin hjemby vokse opp av ruiner. Og likevel var det en fremmed horisont. Et annet menneske med samme navn hadde båret den med seg på netthinnen. Lekt i disse gatene før han ble innhentet av alder og krig og ble et navn og nummer i uniform. Navnet hadde han gitt fra seg, men bildene på netthinnen var hans for alltid, skjult bak brystne øyne i Berlin. På perrongen blant travle

mennesker, hadde han lekt med tanken. Tenkt ut ordene som skulle innlede... "Entschuldigen, ich suche...", men han fant aldri et ansikt blant alle ansikt. Så tok han første tog til Herten, og "Her sitter jeg". Den siste skvetten i koppen var kald. Emma fylte opp, bare delvis konsentrert om den mørke strålen. "Ella røpet din nasjonalitet først etter at vi dro fra Vachdorf." Så måtte han endelig presentere seg med sitt virkelig navn både to og tre ganger, før Emma gjorde et forsøk. Lite minnet om Jarle Saursaunet, og de gjorde seg lystige. Hørte knapt at døren gikk opp, etterfulgt av et "Mutti". En veske med bøker klasket mot gulvet, og de vendte blikket mot døråpningen. Ventet at Ella skulle fylle den og var spent på reaksjonen.

"Er det ikke vår norske venn? Godt å se deg igjen." Den lille hånden hvilte en god stund i hans før hun slapp seg ned i en stol. Lot munnen renne over med noen bemerkninger om skolen før hun avventende satte de brune øynene i han. Fikk hans historie supplert med Emmas kommentarer når noe var utelatt fra første versjon. "Og hvilke planer hadde han nå?" Et nølende skuldertrekk før "arbeid av et eller annet slag". Og Ella hadde tenkt tankene før og visste råd. "Jeg er godt kjent med pastor Unterberg. Hans bror er direktør for kullgruvene her i Herten og kan sikkert ordne jobb til deg. Bedriften har også boligbrakker. Gruvearbeider, det må vel være noe for deg?" konstaterte hun med spørsmål i stemme og øyne. "Godt betalt er det også". Det hele var avgjort, avhengig av to innflytelsesrike brødre i Herten, den ene opptatt med det underjordiske og den andre med det overjordiske. "Jeg forteller alt om din bakgrunn," avsluttet Ella mens Emma skramlet med

middagskasserollene. Og utover ettermiddag og kveld krydret de tilværelsen med detaljer. Smått og stort om mennesker som hadde kryssset deres felles vei i Vachdorf.

To døgn senere var han på vei til sitt første skift. Følte magen presse seg opp da heisen satte seg i bevegelse mot dypet. En følelse av fritt fall som endte 900 meter under overflaten. Så bar det innover i skramlende kullvogner så langt det var skinner før transportbåndene tok dem den siste biten. Under en gul hjelm, med karbidlampe og presslufthammer, gikk de løs på fjellet. Bare stigerne skilte seg ut med sine hodelamper. Så langt som mulig fulgte de opp sikkerheten. Kontrollerte at luftslangen var behørig festet til presslufthammeren. Likeså at gruvegangen ble kalket før boring. Kalken dempet kullstøvet, og boringen måtte aldri foregå uten vann. Tørrboring, med fare for gnister, var bannlyst, og like fullt forekom det. Det lettvinde danket ut det sikre også 900 meter under jorden, med eksplosjon og et dødsfall som resultat. En annen ble begravd under usikret fjell, men kullet skulle fram og ut. Og de garvede syntes synd på ferskingen som måtte kompensere knepene med rå makt før det mest elementære var lært. Men langsomt ble han venn med fjellet, og armer og skuldre verket mindre når skiftet var over.

Dag og natt. I tonnevis kom Hertens svarte gull opp i dagen, samlet i små fjell før det ble lastet opp for transport. En ny industrinasjon var umettelig og verdsatte gruvearbeiderne. En gang i uka kom lønningssjefen i egen person rundt på brakkene med lønningsposen, og Walther kvitterte ut sin første "formue". Alle unntatt den flåkjeftete kantinebestyreren

kjente til hans bakgrunn, men han valgte å bruke sitt lånte navn. Flere i arbeidsstokken var på hans alder, blant dem lønningssjefens sønn, Günther Pieter. Over en seidel i kantina utvekslet de erfaringer fra krigen. Begge hadde de vært SS-soldater på østfronten, men ikke på samme frontavsnitt, og Günther Pieter hadde ennå basillene i blodet. "Fremmedlegionen, har du hørt om fremmedlegionen?" Det var på forsommeren -49 at Günther tok han til side. Han hadde nå så vidt det og ble informert om et forestående møte med en vervingsagent. "De verver bare SS-soldater," forklarte Günther og ekskluderte Wehrmacht. Røpet en snev av stolthet over sin eksklusivitet. "Vervetiden er to år, godt betalt og kadaverdisiplin. Agenten kommer over fra Strasbourg." En opprømt Günther kunne tenke seg å utsette planlagte studier til fordel for et opphold i fremmedlegionen, og Walther slo følge, nysgjerrig på hva det innebar.

På forhånd hadde de dannet seg et bilde av agenten. Sett for seg en militær i retrettstilling, herdet etter år i fremmedlegionen. Men mannen på den andre siden av bordet minnet mer om en handelsreisende i trikotasje. Velkledd og veltalende la han ut om legionen, organisasjon og mulige innsatsområder. "Vi er ute etter de beste soldatene og lar fortid være fortid." Han fristet dem over evne, og etterhvert kom samtalen inn på praktiske forhold. Som at Walther egentlig var nordmann og manglet legimitasjon. "Det holder med en fødselsattest, og den får du tilsendt hjemmefra." Enkelt og greit, og de avtalte et møte senere der de skulle forelegges kontrakt. Brevet til Granlia der han ba om fødselsattest, sa ingenting om fremmedlegionen og nye år i utlendighet. Men det

utløste aktivitet som han aldri riktig fikk vite omfanget av. Omsider dumpet brevet ned i Herten med innhold som viste at noen hadde snakket med noen. Dåpsattesten lå ved, men i tillegg var det billetter til hjemreise og diettkuponger. De siste fra utenriksdepartementet der en tjenestemann hadde føyd til ordene "Velkommen hjem." Mer enn seks år etter at han stevnet ut Oslofjorden med "Monte Rosa". "Velkommen hjem." En bevisst handling i henhold til departementale mål, eller en tjenestemann som hadde en god dag? Som ga en skjerv av sitt overskudd nettopp denne dagen? "Velkommen hjem." Han måtte vel regne med straffeforfølgelse, men det fikk stå sin prøve. Bestemmelsen var tatt, og Günther Pieter rådde til. Selv hadde han bestemt seg for studier, og fremmedlegionen bleknet. Valgets psykologi. Ved hjelp av dåpsattesten ble et nytt pass utstedt. Jenta bak skranken kunne ikke dy seg, og han lot henne vite. Rørte ved noe i henne og hun gjorde seg umak. Kom rundt skranken med det utfylte passet, ga han en klem og ønsket god tur til Norge. Selv strevde han med å holde tritt med tankene. Framtida overfalt han på brakka, i gruvegangen og i søvnen. Etterlot en ir i kroppen og tappet han for konsentrasjon. Det siste skiftet, lønningsposen og kvelden hos Ella og Emma. De hadde vært hans familie i Herten, et ankerfeste for en hjemløs legionær.

I Hamburg brukte han sine tyske mark. Gjenreisningen var godt i gang, men det gjenstod mange løft både for mennesker og maskiner. Kraftige heisekraner dreiet rundt i bykvartalene der etasje ble lagt til etasje. Det var lysår mellom disse doningene og stubbryteren i Granlia, tenkte han mens han

beundret teknikken. Men den samme teknikken, utformet i gode hoder og på tegnebrett, hadde lagt byer i grus.

Han blakket seg på en fin pengepung før det bar videre med tog. Gjennom Danmark etter passkontroll, med ferje Helsingör-Helsingborg før toget tok han videre nordover. Inn i Norge, det landet han i følge domsavsigelser i tusentall hadde forrådt. Det skulle nå bli godt å komme hjem.

Retten er satt.

Ingen visste at han var på hjemvei. Oktoberlufta var rå og varslet at en sommer definitivt var over da han ga seg i vei fra stasjonen. Støl i kroppen etter den siste togetappen fra Oslo.

Byen var forandret på disse seks årene og likevel den samme. For synsranden, de myke linjene mot himmelen, bar han med seg og i seg. På brua mellom Sørsia og Nordsia ble han stående en stund. Bøyd over rekkverket studerte han strømvirvlenes ustadige kunstverk og så opp ved lyden av målbevisste skritt. En av de siste han hadde tatt farvel med våren -43 ble den første som ønsket han velkommen tilbake.

Uforbeholdent og ekte. Snefrid, jentungen fra Dahls kafé med åpne sanser for alt omkring seg.

"Ryddejenta" som gjerne hadde tatt seg pauser ved bordet hans når kaféen summet i de første krigsårene. For lengst en voksen kvinne men akkurat slik han husket henne. Han hadde vel ikke tenkt å gå helt heim? Alle de kilometerne? Tanken på avstand hadde ikke falt han inn. En kort promenade for en som hadde kryssset Tyskland til fots. Han kunne få låne telefonen og ringe etter skyss? fristet hun. Snefrid hadde allerede overtalt han og visste det. De slo følge, og han fikk høre nytt. Et puslespill med utallige brikker skulle legges, og det var ikke gjort i en håndvending. Det drøyet før telefonen kimet i Saursaunet, for i Granlia greide de seg uten. En kortpustet nevø lovte å hente han etter å ha sagt fra i Granlia. Imens lot Jarle seg traktere av Snefrid.

Om kvelden fylte de opp stua i Granlia. Stillferdig stakk slektninger innom, glad over å se han. Sydlandsk temperament hadde ikke slått rot ved

Lømsen. I den store kasserollen var det rømmegrøt nok til dem alle, og spekemat hørte med. Jarle måtte få livretten sin, mente mor. "Det hadde nå vært godt med en skarp en," antydte Morten. Uten motforestilling ble noen flasker akevitt hentet, og tarmtottene tok til seg, helt til de på morrakvisten gjorde fullt opprør. Han hadde ikke vært så syk siden difteri slo han ut i sykesenga i Meiningen.

Så gled han inn i den daglige tralten. Trøskingen stod for døren, og det var behov for sterke skuldre når sekkene skulle opp på buret. En og annen kamerat stakk innom, også av dem som hadde plystret i Steinkjergatene ved synet av han i uniform. Men krigen var ikke tema, aller minst heime der mor ikke ville høre snakk om den. Annerledes med tida i Vachdorf og menneskene der. Hvordan hadde han egentlig hatt det der i Thüringen?

Og dagene gikk mens kverna malte. Et "velkommen hjem" var ikke et løfte om amnesti, og politifullmektigen i Steinkjer kunne bruke en velbrukt mal fra landssvikoppgjøret. Utstyrt med tiltalebeslutning, bødeattest, utskrift av strafferegisteret og fødselsattest var han klar, 7. februar 1950.

Rettslokalet i Steinkjer var fullt da tiltalebeslutningen ble lest opp med påstand om tvangsarbeide i tre år og seks måneder samt rettighetstap i ti år, og kr. 240,18 på frontkjemperkonto i Oslo skulle inndras. Alt i henhold til paragrafer med tilhørende ledd mens forsvareren, o. r saksfører Paul Wist, la ned påstand om frifinning. Mer en formalitet enn en realistisk forventning, men den aldrende forsvarer hadde et berettiget håp om redusert straff. De seneste frontkjemperdommer hadde vist en tendens. Før

rettssaken møttes de på forsvarerens kontor der Wist lyttet til hans historie. Plukket opp poeng til bruk i retten der de forhåpentligvis skulle finnes igjen i domsavsnittet innledet med "i formildende retning." Vel vitende om at aktor kom til å vinkle det hele med motsatt fortegn. Og forsvareren så muligheter underveis. Vinteren 45/46 var han vel egentlig berøvet sin frihet i den delen av Tyskland som russerne kontrollerte. Beordring og frihetsberøvelse var to sider ved samme sak, og den som berøves sin frihet er på sett og vis underlagt fangenskap. Måneder i russisk fangenskap ville utvilsomt gjøre inntrykk på retten. "Du skal se dette går bra," forespeilte den erfarne juristen uten et øyeblikk å antyde frifinnelse. "Og dessuten har tiden arbeidet for deg," avsluttet Wist. Så fikk han sette sin lit til tiden, årene som var gått, og at velsette vitner fra Egge kunne gi han et brukbart skussmål.

Hovedforhandling med domsavsigelse tok to timer og et kvarter. Etter rådslagning og stemmegiving i enerom ble en enstemmig dom lest opp for åpne dører. Han fikk livet repetert der og da, og monotont arbeidet stemmen seg gjennom hans unge liv slik han selv hadde gjort i forklaringer. Kjent nok for han, men ikke for de mange tilhørerne. De lyttet konsentrert, og gjennom øyekroken så han de fire vitnene. Alle ubeslektet og uforbundet med tiltalte slik jussen formulerte det. Agenten, gårdbrukeren, veioppsynsmannen og murarbeideren hadde hatt lite å utsette på han. En annen i forsamlingen ville under andre omstendigheter vært et selvskrevent vitne. Lærer Sprauten fra skolestua på Asp som selv var fradømt sine borgerlige rettigheter etter krigen, nevnt i

1.1§ 10 nr. 1 og 2. Freden markerte slutten på hans lærergjerning. Og likevel var det en biting, en parentes i livet sammenlignet med tapet av to sønner. Også en tredje med Sprautennavnet, en nevø, ble igjen der borte. Ingen av dem overlevde 1942, og på en krigskirkegård utenfor Leningrad hadde de fått sine tommer med jord. Under råtnende bjerkekors skulle gravene gro til og ned. Krasnoje Selo het stedet. Det lå musikk og harmoni i stavelsene for den som ikke visste. Selv skulle han leve med en ulmende glo dypt der inne. Ord som var falt, bevisst og ubevisst, og som kanskje hadde gitt retning til guttenes liv, dukket stadig opp. Var som bobler i vann og tok ikke hensyn til natt og dag. Yngstegutten i Granlia hadde mye til felles med hans egne. Lærer Sprauten husket ennå episoden med kronestykket. Han hadde nesten vært sikker i sin sak men kunne likevel ikke dy seg. Etter skoletid måtte han innom butikken for å høre om de hadde hatt besøk av skoleunger. Joda, Jarle hadde vært innom og vekslet uten å handle. Var det noe med det? På ingen måte, han hadde nå bare lurt og humret innvendig. Så fikk han fjernet den siste rest av tvil uten noen gang å nevne det for elevene. For tvilen var en nøysom plante som over tid kunne vokse seg stor på harde berget. Kunne kile seg inn mellom mennesker og skape avstand. Denne februar dagen hørte han at retten gikk ut fra manglende betalingsevne og derfor unnlot å ilegge saksomkostninger. De var framme ved domsavslutning, og det dunket i tinningene hos flere.

"Retten finner at tvangsarbeide i et år og ti måneder er en passende straff." Pengesummen på frontkjemperkontoen skulle inndras, og rettighetstapet

ble satt til ti år. Dommen var enstemmig. I formildende retning var det lagt vekt på "at tiltalte levet i et meget uheldig miljø nasjonalt sett da han meldte seg inn i Nasjonal Samling." Han var forholdsvis ung den gangen, fremholdt retten, og "flere i grenda der han bodde var medlemmer av partiet slik at han ble utsatt for adskillig påvirkning." Det ble også lagt vekt på at det var gått lang tid siden han utførte sine forbrytelser. Han var tidligere ustraffet, og han hadde sittet ca. 15 mnd. i krigsfangenskap og deretter hatt en ufri stilling med meldeplikt. Men "tiltalte har vist en så stor nasjonal svikt at retten ikke har funnet å kunne sette straffen lavere."

Han registrerte at straffen var nesten halvert i forhold til aktors påstand, og likevel følte han seg snytt. Ikke med et ord hadde retten kommentert at han sammen med kamerater tok seg fram over Midterfjellet til de norske styrkene ved Snåsavatnet. Meldt seg for å delta i kampen mot inntrengerne som hadde lagt Steinkjer i grus. Og hvordan var ungdommelig offervilje blitt tatt vare på hos sivile og militære myndigheter våren -40? Innsatsen til norske og engelske styrker denne krigsvåren var neimen ikke noe helteepos, selv om unntakene fantes. Var det ikke helst på tampen, i jubeldagene mai -45, at fem på tolv krigerne kjempet sine minneverdige slag? Som slo rot i egen hukommelse som den store fedrelandskrigen, en flodbølge inn i etterkrigstiden.

Forsvareren hadde oppgitt sitt forarbeide til seks timer, og han kunne innkassere sitt salær på 72 kroner. "Nå må vi vel snart være ferdig med denne krigen," mumlet en og annen på vei ut av rettslokalet.

Før året var omme mottok "herr politimesteren i Steinkjær" en bekreftelse, "til arkivering i.h.t Det kongelige Justis- og Politidepartement", på at dommen var sonet. 1 år og 10 mnd. var sonet i perioden 15.6.50 til 30.9.50. Avsender Ilebu fengsel. Det var flere som ønsket å legge krigen bak seg, og oppholdet på Ilebu minnet lite om et fengselsopphold. En gang i verden het stedet Grini, men overgangen fra krig til fred skulle gjenspeiles i navnebyttet. Noen holdt mål og noen hadde sviktet. Mellom begrepene Grini og Ilebu skulle det bygges vanntette skott. Selv møtte han opp til soning timer før direktør Gleditsch hadde mottatt papirene. Men direktøren fant gjennom anvendt logikk ut at han trolig hadde en straff å sone når han hevdet det og slapp han inn. I leiren ble han satt til forefallende arbeid med lønn som rakk til ny dress og sko. Tre måneder senere fikk han benådningen forkynt på direktørens kontor, og porten på Ilebu lukket seg bak pansergrenader Jarle Saursaunet. Han kunne legge krigen bak seg, med unntak av et B-stempel som skulle hefte ved han de neste ti år.

Epilog- 1968.

Bjerkestammene var felt, kvistet og reist mot levende trær i løpet av vinteren. Gjennom svarte furer langsetter de hvite strangene hadde de tørket opp, og nå ventet et hvinende sagblad. Det var et fulltallig janitsjarorkester, kledd opp i matrosdresser på vei til skafottet der blankt stål gjorde kort prosess. Sank noen toner før en ny kubbe deiset mot bakken men var straks klar til ny innsats. Haugen med vedkubber vokste under varmt stål. En generasjon somre, gode som dårlige, tegnet sine mønster i den hvite snittflaten som snart skulle lemlestes av klyveren. Gjenstridig kunne noen trefibre holde kubben sammen, vanskelig nok for rå muskelkraft men enkelt for en blank økseegg. Så var adskillelsen endelig. Neste vinter skulle de mate en sulten, svart ovn og spre lun varme i rommene. Inne kunne menneskene vrenge av seg mens barfrosten rimet ned yttervegger og avslørte spikerslagene. Også i skjelettet, husets beingrind, var skogen ryggrad. Et annet treslag riktignok men like gavmild. Alt ga skogen til menneskene men overlot til dem å gi huset sjel. Varmen i ord og blick hadde andre kilder enn en svart ovn. Og alle mennesker greide det, men ingen mennesker greide det hele tiden.

I sydhellingen var det for lengst vår. Lenge før de siste snøfleckene var borte på de høyeste kollene var skogbunnen hvit. Et teppe av hvitveis var på plass, trofast mot våren slik trekkfuglene var det. En vågal bokfink lå på eggene ikke mange meter fra den hvinende sagen. I siluett var stjerten synlig over den moselagte kanten, og på motsatt side stakk hodet opp. Våkent fulgte den med i hastige små bevegelser,

beredt til å forsvare sitt kongerike mot større fugler og beredt til å forlate det når mennesket ble for nærgående. Fire egg hadde Jarle sett uten å klatre opp fra bakken. "Du er dobbelt så fyrrig som meg," tenkte han ved synet. Trosten hadde bedre overblikk fra noen større bjørker. I små boller, sirlig dandert med gammelt gress, skulle de små nøstene om få dager gape mot verden, og med sprellende mark i nebbet skulle foreldrepåret fly til og fra. Også i det råtne oretreet var det liv. En gang hadde hakkespetten innrettet seg der, men nå hadde fluesnapperen flyttet inn. Enda en gang hadde treet overlevd en trøndersk vinter, men det svaiet betenkelig ved den minste berøring, og røtter uten feste løftet mosen på bakken i takt med treets bevegelser. En utrygg bolig, men til gjengjeld var reiret gjemt. Om Jarle skjermet aldri så mye for øynene kunne han ikke se de blå eggene nede i trestammen. Skogen var liv, og skogen var ro. Bare en innpåsliten skjære eller kråke fikk den til å ekplodere.

Ingen steder smakte kaffen og blingsene som på vedplassen. Påfyll for sjela, om noen slik skulle finnes. Kanskje var det bare en bokstavforbindelse som vilken som helst annen? Like fullt hadde den stemt mennesker til ettertanke gjennom generasjoner. Var det kanskje en nødvendig streng for å slå livets akkord? Andre så seg best tjent med et annet uttrykk og ladet opp batteriene. Var det det han gjorde på vedplassen? Han visste ikke, men gikk det ikke an med en gardering? Det fikk så være. I skogen var det filosofer på hver tue bare menneskene tok seg tid til å sitte ned. Den andre skiva av tilsammen fire var borte,

og Jarle var langt fra halvmett. I termosen nektet kaffen å bli kald, godt hjulpet av en stikkende sol.

Jarle hørte lyden av stemmene før han så folkene. Bit for bit kom de til syne over bakkekammen og vokste til fulle skikkelser. De to ungdommene gestikulerte høylytt på vei opp mot vedplassen før de fikk øye på han og stilnet av. Ingen av dem så ut til å være ute av tenårene, og begge hadde kledd seg opp med effekter fra hærens overskuddslager. Identiske jakker i grønnsjatteringer ga dem et militært preg, og svart skotøy forsterket inntrykket. De forsikret seg om at han var den han var og ga seg selv til kjenne, før været måtte få sitt. Puh, jaggu var det varmt oppetter veien. De bygget hver sin stol av to solide bjørkekubber og inntok sine ubekvemme seter. Så var Jarle igjen i fokus, og det lå spørsmål i luften. Han hadde dratt kjensel på navnene, knyttet dem til såkalte gode familier i Egge, og lot dem lede an. Etter usikre blikk fram og tilbake tok den ene ordet. Han hadde vel fulgt med på TV'n? Siden Tet-offensiven i januar hadde mediene vært opptatt av den nordvietnamesiske offensiven, og flyvende B52 festninger hadde sluppet tonnevis med bomber over kommunistreiret i nord. "Disse helvetes kommunistene", skjøt den andre inn og antydte at en asfaltering av hele Nord-Vietnam kunne være på sin plass. Kanskje kunne en også få tatt knekken på geitebukken Ho Chi Minh. Og som om ikke det var nok. De hadde sine avleggere i Norge, langhårete pøbler med FNL-merket på jakka og Maos lille røde i jakkelomma. Kanskje ble det vår tur neste gang? En kunne bli så forbannet! De hadde lagt sine premisser med økende stemmevolum, og kjevene arbeidet

målbevisst med en uttygd toy. Så fulgte konklusjonen før de spent avventet hans reaksjon. "Vi vurderer å verve oss til fronttjeneste på amerikansk side der nede." Og etter en pause fikk han grunnen til at de hadde oppsøkt nettopp han. "Du sloss jo mot kommunistene på østfronten under 2. verdenskrig og har erfaring. Var det ikke i et eliteregiment? Du må ha opplevd litt av hvert." Så visste han hvorfor de var kommet. De var som to tørre svamper, rede til å legges i bløt, og Jarle stod fritt til å bestemme væskens konsistens. Selvsagt hadde de forventninger. Forventninger om løpegraver som ble rullet opp med håndgranater og bajonetter, og tyske militærstøvler som forserte seg fram over russiske lik. En og annen såret fra egne rekker, selvsagt hjulpet tilbake av en offervillig medsoldat. Hormonene løp løpsk i unge sinn, og endatil var det vår. Guttene hadde frembragt sitt ærend og stirret spent på han. Var mentalt beredt til å la han være magnet over jernfilspon. Rekkene kunne sluttet der og da med bilder i sort/hvitt, mens nyanser ville bringe uorden. Utsæd og avling.

Bilder fra årene ved fronten myldret fram. I bakhodets utallige nisjer, gjemt det meste av tiden, hadde han båret dem alle med seg. Plutselig kunne de dukke opp, i drømme eller våken tilstand, og spenne fibrene i kroppen. Han hadde hørt om så mange utslag hos soldater og torpederte sjøfolk, så selv hadde han vært av de heldige. En sliten kropp når kvelden kom hadde vært hans beste medisin. Årene ute hadde gitt så mange erfaringer, men bildene flimret og stanset ved noe han selv ikke hadde vært vitne til. Han hadde bare fått det fortalt, og likevel

hadde det gjort inntrykk og festet seg. Hallingdølen som på sin klingende dialekt oppfordret dem til "å passe augo."

Det var en fin vårdag i mai -44, akkurat som nå. Reg. Norge holdt avsnittet sør for Narva med stillinger ute på øyene i elva. Hallingdølen's tjenestetid var utløpt, og han ventet på å bli dimittert. Selv hadde han ekstra grunn til "å passe augo", for han var nybakt far.

Hjemme i Norge ventet en liten bylt som han snart skulle møte for første gang. Humør kunne smitte, og de gledet seg med han. Sammen med to andre hadde hallingdølen ærend i kompanikvarteret, og i gummibåt hadde de satt over et sund mellom to øyer da et bombekasterangrep satte inn som lyn fra klar himmel. Trolig hadde russerne hatt en observasjonsballong oppe. Ropene om hjelp nådde inn til land, og andre soldater kom til unnsetning. Hallingdølen var uskadd og i aktivitet med å hjelpe de to andre som var såret. Da ble han plutselig truffet i låret. Han blødde stygt, og alle tre ble bragt til en nærliggende bunker hvor de ble gitt førstehjelp. Etterhvert ble alle tatt godt hand om av sanitetspersonell og transportert til et feltlasarett, men blodtapet ble for stort og hallingdølen døde samme kveld. Han hadde "passet augo", hatt ekstra grunn til det, men han hadde vært der og da. Og noen skulle aldri møtes.

De satt og fingret med en kubbe mens han fortalte. Dro av remser med hvit bark mens "svampene" ble fylt av en uvant væske. Hadde et og annet spørsmål om det de hadde hørt, og avstanden mellom to generasjoner krympet. Han ble yngre, og de ble eldre for tilslutt å møtes i en voksen dialog. "Jeg hadde aldri vervet meg hvis jeg hadde visst det jeg vet idag.

Krigen er et helvete." Smertelig klar over at en ny generasjon ville gjøre sine egne erfaringer, ofte på tvers av gode råd. Alle var de dømt til livsvarig frihet. Og like fullt hvilte plikten tung på hans egen generasjon. Plikten til å overlevere erfaringer fra levd liv når de ba om det. Så måtte de selv foreta valgene og trække sin sti. Ingen generasjon ville noen gang la seg diktere av gårsdagens.

Så var det visst ikke mer, og de måtte se seg hjemover. Jarle så dem forsvinne over bakkekammen, mindre gestikulerende og høylytt enn da de kom. Selv var han bare halvveis i økta men ble sittende. Han hadde en hel sommer på seg og en høst med, så janitsjarene kunne få en utsettelse. Til høsten ville det være 19 år siden han satte sine bein på norsk jord etter fronttjenesten, og han hadde for lengst fått tilbake sine borgerlige rettigheter. Et B-stempel var fjernet, men hjembygda hadde aldri gitt han pariastempel. Hverken han eller de andre frontkjemperne. Så hadde de nå heller ikke stukket seg fram og søkt posisjoner, vel vitende om dirrende pekefinger og "burde forstått." Og spørsmålet hadde murret i hodet på mang en frontkjemper. Hva burde de forstått? At Norge var i krig med Tyskland etter den betingelsesløse kapitulasjonen 10. juni 1940? Retten hadde funnet det bevist at han visste det rådet krigstilstand mellom Norge og Tyskland. Var det mange mon tro av de som artikulerte en slik overbevisning i -45 som mente det samme i juli -40? Hadde en kollektiv amnesi veltet inn over landet? Selv hadde han dratt ut våren -43, og var det kanskje tegn i tiden, episoder i hans eget land, som burde fått varselklokker til å ringe? Det var vel det.

Unntakstilstand og standrett hadde de hatt både etter melkestreiken i Oslo høsten -41 og i Trøndelag senhøsten - 42. Under den siste ble alle jødiske menn ført til fangeleiren på Falstad ganske enkelt fordi de var jøder. Var ikke det et anslag mot det frie ord og elementære menneskelige rettigheter som de var lært opp til å hegne om? Og Monte Rosa, troppetransportskipet som brakte reg. Norge til Århus, hadde også vært benyttet til en annen type transport.

Jødedeportasjon, og jødernes skjebne var identisk med bestialitetens ufattelige historie. Dirrende pekefinger forkynte i etterkant en rød tråd fra formuleringene i "Mein Kampf" til røyken som steg opp fra krematoriene i Auschwitz og de andre leirene. Muntlige og skriftlige kilder levnet ingen tvil om det som hadde foregått, og spesialkommandoer med de blå SS-runene var utpekt som de verste bødler. Selv hadde han hørt de første forlydender senhøsten -45, helst av flyktninger fra andre områder som hadde kommet til Vachdorf. Forlydender om at ting skulle ha forgått i konsentrasjonsleirene. "Ting hadde foregått" het det mann og mann imellom, etterhvert pinlig klar over at ordene rommet kulturnasjonens totale havari. Like mye en dom over mennesket som over en enkelt nasjon eller ideologi.

Krigen hadde gitt seierherrer og tapere, og de første satte dagsorden for freden. Ingen kunne klandre dem for det. De valgte seg perspektiv med rett til å filtrere, og ingen burde la seg overraske over at seierherrens og taperens perspektiv var forskjellig. Krigen hadde for noen vært en mobilisering mot nazismen og dens vesen, og for andre en mobilisering mot kommunismen og dens vesen. For å knuse nazismen

var sovjetstaten en nødvendig alliert. Fokus ble satt på det en kjempet mot og ikke den en kjempet med. Så fikk en heller lukke øynene for begivenheter før 22. juni -41. Finland, Baltikum og Polen. Tusener av polske intellektuelle i Katynskogen. Hvem kranglet om en kopp kaffe når regningen for en femretters middag skulle gjøres opp? For hadde ikke historien vist at nazistisk mentalitet var forenlig med nakkeskuddene i Katyn? Alt på samme regning for husfredens skyld.

Også på den hjemlige arena fikk man nye helter. Gjennom lupé ble kampen mot fokusert, og pdestallen ga plass til mange, også de som gjennom hele 30-tallet hadde agitert for et rødt diktatur. Både Viggo Hansten og Nordahl Grieg var på sokkel. Den første ble stilt for standrett høsten -41, mens dikteren forsvant på et bombetokt over Berlin i desember -43. Hansten hadde i årene 1927-29 virket som lærer ved det marxistiske Vesten-universitetet i Moskva. Mens Stalin gjennomførte sin kollektivisering på landsbygda og likviderte gjenstridige kulakker, ble Hansten under hyllest fra soldater og offiserer utnevnt til æresoberst i den Røde Hærs 6. tjongarskij kavalleriregiment. Tilbake i Norge var han igjen i folden på NKP, lojal gjennom Moskvaprosesser, og ga sin støtte til Sovjet da Stalin tok sin bit av Polen. Likeså da Sovjet invaderte de baltiske land og senere krevde forhandlinger med Finland om landavståelse. Til og med Sovjets vinterkrig mot Finland ble forsvart. Først da Sovjet i februar -40 etablerte Terrijokki-regjeringen Kuusinen tok Hansten bruddet med NKP. En plass på pdestallen. Og dikterens ord ble nasjonens eie, like årevisst som vårens nyutsprungne løv. Med patos hadde han beklaget at flaggstangen stod naken. Som

troende kommunist i 30-årene hadde han helst sett et annet flagg vaie. Rådsrepublikken var tidens løsen, men etter 9. april var det ikke måte på hvor rank kongen var. I maidagene -45 var nasjonen på vingene og fokuserte gjennom fasettøyne. En plass på pødestallen.

Perspektivet skulle være det en kjempet mot og ikke det en evt. tidligere hadde kjempet for. Og var de egentlig å bebreide? Var det ikke bare en naturlig konsekvens av at krigen skapte tapere og seierherrer? Kunne noen med rimelighet forvente at den tapende part skulle sette dagsorden? Som frontkjemper måtte han stå til rette for det han hadde kjempet for og ikke det han hadde kjempet mot. Eden til Hitler som øverste krigsherre var nærmest blitt til et ja til nazismen og til forbrytelsene i nazismens navn. Ordene "burde forstått" rommet en kollektiv skyld som kastet alle taperens motiv og innfallsvinkler på historiens søppeldynge. Men kunne de vente annet? Beveggrunnene hadde vært legio, men mange hadde gått aktivt inn i krigen sommeren -41 med et brennende ønske om å bekjempe kommunismen. Kunne de forvente sympati for et slikt motiv i norske rettsaler høsten -45? Samlingsregjeringen rommet endog to kommunister, Kirsten Hansten og Johan Strand Johansen. Den sistnevnte skulle senere sette kursen mot sitt forjettede land, Sovjetunionen, og avslutte livet der. Kamp mot kommunismen og det den representerte. Kunne en frontkjemper vinne gehør for et slikt argument? Var det noe annet enn en utidighet i en nasjon som hadde kjempet gjennom lange krigsår og overvunnet mellomkrigstidens klassekamp? Enn så lenge skulle bildet være frosset,

fokusert på det de hadde kjempet for og med. En bismak hørte framtiden til.

Alle hadde de møtt en pekefinger, nedfelt i en dom i norsk rettsapparat. Det kunne man forholde seg til og legge bak seg. En annen pekefinger satt innvortes og kunne vise seg når en minst ventet det.

Frontkjemperne bar traumene med seg slik krigsseilerne gjorde det. Lys våken i senga etter å ha fulgt torpedoens stripe mot skipssiden, og medienes bilder av døde, avmagrede kroppar på vei mot en massegrav. Bilder som invaderte bevisstheten når kroppen skulle hvile og underbevisstheten lot tankene streife fritt. Ingen gikk helt fri, og alle måtte de bygge en plattform for etterkrigstiden. Noen få valgte strutsens løsning. Stakk hodet i sanden, lot seg drive mot strømmen og gjorde "klippe klippe" til "propaganda propaganda". Et ubevisst valg om å stå på stedet hvil. Selv hadde han ikke funnet grunn til å betvile dokumentasjonen. Selvsagt kunne en påpeke uhyrligheter på den andre siden, løfte en pekefinger mot terrorbombingen av Dresden. Men ville ikke det bare være voksenutgaven av barnets forsvarstale? Når de måtte stå skolerett for lærer Sprauten i skolestua på Asp, var frimodigheten størst når de kunne anføre: "Det var ikke bare jeg som gjorde det." Hadde en først akseptert virkeligheten og deretter at medvirkning, om aldri så indirekte, ga medansvar, ble man konfrontert med et annet ord; konsekvens. Igjen var det lett å ty til argumenter fra skolestua. Ungene som med sin utpregede rettferdighetssans reagerte når de mente seg urettferdig behandlet. Når de mente å se at lærer Sprauten hadde brutt et hellig likhetsprinsipp. Uten forutsetning til å forstå at

rettferdighet like mye var å behandle hver enkelt forskjellig som å behandle alle likt.

De ytre konsekvenser hadde samfunnet stått for i henhold til lovmakernes paragrafer. Pekefingeren i ens eget indre måtte hver enkelt forholde seg til. For han selv nedfelt i ordene - "jeg er glad for at utfallet av krigen ble som det ble." I ordene lå en aksept av de negative konsekvenser for han selv. Med etterkrigstidens viten avstod han gjerne fra en seier for Nazi-Tyskland. Så seg tilfreds med å være krigens taper. Så hadde han fast grunn under føttene og følte at også han kunne heve en pekefinger. Heldigvis ikke for episoder med egne barn, men mange hadde erfaring med barn som fikk lide for foreldres NS-engasjement under krigen. Det var noe bibelsk over det hele. Tilgivelsen hadde vært nytestamentlig og total for de som forfektet et rødt diktatur i mellomkrigstiden. Pídestallen kunne ikke bygges høy nok. For NS-folk var det gammeltestamentlig skyld og straff, en avart av "arvesynden" som skulle utgytes over en ny generasjon. Og NS-folk kunne med rette heve en pekefinger og la indignasjon komme til overflaten. Om ikke over egen skjebne så over en mentalitet som kunne forskusle en ny generasjons psykiske helse. Mellomkrigstid og klassekamp var bragt til opphør, men skulle den nye arbeidsdagen preges av andre skillelinjer?

Alltid skulle det ligge et "hvis" på lur. Valgets psykologi kunne aldri helt gi slipp på fortiden, for tanken krysset suverent alle tidssoner.

Hvis.....

en engelsk offiser hadde klappet en norsk ungdom på skulderen etter kamper i Nord-Trøndelag. Gitt uttrykk

for at "slike som deg trenger vi for den fortsatte krigføring." En kort tidsfrist før en engelsk krysser skulle stevne ut fra Namsos.

Hvis.....

et brev med dåpsattest kun var ledsaget av departementalt språk. "I henhold til... må De regne med å bli stilt for norsk rett og dømt. Strafferammen... Et brev uten et "velkommen hjem."

Hvis.....

han fikk bidra med visshet til noen et sted... om de fantes.

Hvis.....

en lagmann i Trondheim gjennom stivsinn og personlig integritet hadde gjort det umulige mulig i rettsoppgjøret. Fått gjennomslag for at dødsdommer var uforenlig med rettssamfunnet når våpnene hadde tiet. Stilt seg til hogg slik Scharffenberg gjorde og ikke søkt en bekvem retrett i et ledig sorenskriverembete. "Hvis" var menneskenes felles arvelodd, et finnnervet bladverk der veier gikk til begge sider.

En titt på klokka viste at han kunne få med seg siste nytt om Praha-våren. Uten å forstyrre skrittet han forbi bokfinkens rede, der eggene om få dager skulle slå sprekker. Så skulle de prøve egne vinger, leve opp og dø mellom kraftlinjer og rovfuglers klør. Snarveien gikk over myra der han satte sine avtrykk i den bløte mosen en stakket stund før naturen hentet seg inn og visket ut alle får etter skapninger. Men i menneskenes fotefår skulle ubesvarte spørsmål vokse fram til alle tider.

Litteratur

- Diverse skriftlige frontkjemperberetninger
- Ragnarök - Erik Wallin (Den Svenskes Förlag - STHLM)
- Nakne soldater - J.H. Kynnoch - Aschehoug
- Bombesøndagen i Steinkjer og krigen i Innherred i aprildagene 1940 - Olav Hougen (Foreningen Gamle Steinkjer)
- Krigen i Norge 1940 - Operasjonene i Nord-Trøndelag (Utgitt ved forsvarrets krigshistoriske avdeling)
- Nordmenn under Hitlers fane - Svein Blindheim, Noregs Boklag 1977.
- Norge i krig (1-8) Aschehoug
- To liv - en skjebne, Harald Berntsen - Aschehoug